

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Gramatika jezika hrvatskoga

osnovana na starobugarskoj slovenštini

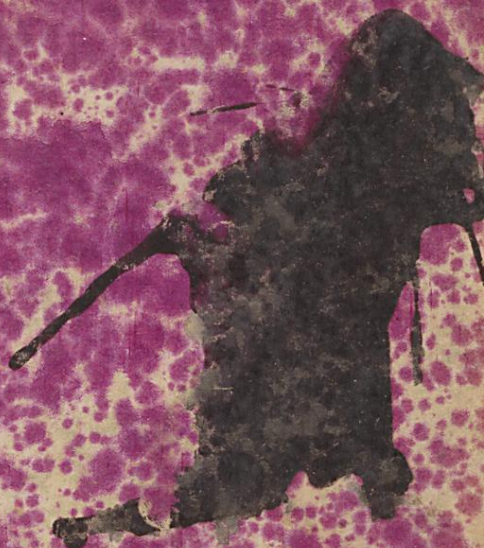
Glasovi

Jagić, Vatroslav

U Zagrebu, 1864

138273

N° 59042

40 x

GRAMATIKA

JEZIKA HÈRVATSKOGA.

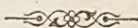
Osnovana

na starobugarskoj slovènštini.

Napisao

V. JAGIĆ.

Dio pèrvi: Glasovi.

U Zagrebu 1864.

Brzotiskom A. Jakića.

ULB Tirol

+C225279302

1896. Bibl. Bidermann (Min. f. C. & W.)

Die 1. (96)

11 / XII 95

Predgovor.

Nauk jezika narodnoga (u nas hèrvatskoga) ima na gimnaziji sasvim drugi i uzvišeniji cilj, nego li ostali jezici, staroklasični ter ini živući ali nenarodni. Ondě smatra se gramatika samo kao sredstvo, da dovede do cilja t. j. do razuměvanja latinskim, gèrčkim, němačkim francuzkim itd. jezikom pisanih knjigah: ovdě toga niti netreba (van poněsto u nižih razredih, dok mladež podpuno navikne pravilnosti pismenoi), nego se jezik sam za se ima smatrati predmetom nauka. (Org. Entwurf. str. 122-123).

Naobraženi mladić treba, da se svestrano upozna s prošlim i sadanjim životom svoga materinjega jezika onako, kao i s duševnom radnjom, t. j. s književnimi proizvodi, svoga naroda. Ako je dakle gramatika hèrvatskoga jezika uz pověst književnu još i u viših razredih hèrvatskih gimnazijah predmet, koji se mladež uči, valjalo bi, da ga učitelj i učenici drugačije shvate, nego li običnu gramatiku.

To je najglavniji razlog, zašto ja ovaj pèrvi dio gramatike nahvalice napose izdajem: neka se prestane misliti, da su oblici imena i glagola, koje učenik već i onaka pozna, bitna stvar, a nauk o glasovih, što je temelj čele gramatike, da niti netreba učiti. Privremeni propis Vis. dvorske kancelarije hèrvatske veli za nauk hèrvatskoga jezika ovako: „U pèrvom polugodištu VII. raz-

reda imade se u napredak učiti jezik starohèrvatski po sustavno predavanoj slovnici, i na temelju posebnoga, za to izabrana štiva.“

„Pod jezikom starohèrvatskim razumieva se onaj, što no ga nalazimo u nebrojenih svietskih pismenih spomenicah od 12-16. stoletja, kao u starih sèrbskih i hèrvatskih kronikah, životopisih, zakonicih i statutih, razvodih, poveljah, ugovorih i drugih listinah. Osebnosti toga jezika predavati će učitelj putem sravnjivanja i usporedjivanja sa pravom staroslavenštinom i današnjom štokavštinom. Za laglje i uspješnije podučavanje gimnazijalne mladeži u starohèrvatskom jeziku imati će se čim prije sastaviti posebna slovnica i čitanka.“

Ovim je propisom jasno naznačen put, kojim treba da se podje u sastavljanju starohèrvatske gramatike, ako će da služi pomenutoj svèrsi. Sama bo narav jezika takova je, da moraš za temelj nauka staviti starobugarsku slovènštinu! barem tri četvèrtine gramatičkih pojava i staro- i novohèrvatskoga jezika mogu se razložito iztumačiti jedino iz stare bugarštine, a to tako, da su ti prije svega poznati zakoni, na kojih se osniva glasovna narav ovijuh dvajuh jezicah.

Budué se dakle pravom zahtèva u privremenom propisu (Obaviesti točka 3.), da je učenik šestoškolac točno proučio gramatičku i stilističku nauku današnjega jezika hèrvatskoga, to je po smislu istoga propisa sasvim u redu, da se u 7. razredu od trijuh učevnih urah, koje su na tjedan opredèljene hèrvatskomu jeziku, uzmu dvè za čitanje jugoslovènskih književnih starinah i za nauk gramatički. U pèrvom polugodištu valja da se čita pèrvi dio „Primèrah starohèrvatskoga jezika“ t. j. bugarska slovènština, a uz to da se uče glasovi (dakle ovaj pèrvi dio moje gramatike); u drugom polugodištu ili će

se još donekle nastaviti čitanje iz pèrvoga dèla ili namah započeti drugi i važniji dio „Primèrah“, a iz gramatike učiti će se oblici jezika starobugarskoga i starohèrvatskoga (dakle drugi dio moje gramatike.) — Ovako će stojati čitanje s gramatikom u sasvim valjanu razmèrju, niti će se mladež ludo izmučiti bogatstvom staroslovènskih gramatičkih oblikah, nego će se njoj sasvim jasni i razgovètni prikazati iza proučena nauka o glasovnih zakonih dotičnih dvajuh jezikanah.

Tko bi se pak plašio čitanja starobugarske slovèštine prije, nego li su učenici proučili sve oblike ovoga jezika, bio bi doista kriva mnènja, kao da nam je taj jezik sasvim tuđ i nepoznat; a to nije niti nemože biti istina već zato, što je stara bugarština južno-slovènsko narèčje onako, kao i jezik hèrvatski, dapače naš je jezik staroj bugarštini uza slovenštinu upravo najbliži i naj-srodniji.

U osmom razredu dovoljna je po propisu jedna ura na tjedan, da se nastavi čitanje, a preopetuje gramatika starohèrvatskoga jezika; kod opetovanja može se od učenikah zahtèvati, da i ono čitaju, što sam u knjizi razlučio tèsnijom štampom.

Toliko o školskoj porabi ove gramatike. O njezinu sadèržaju nemislim ovdè na obširno govoriti. Ja sam sa-vèstno upotrebio današnji napredak u jezikoznanstvu, i evropski u obće i slovènski na pose, da budem ovom knjigom što koristniji hèrvatskomu narodu, koji svu nadu bolje i sretnije literarne buduènosti polaže u dobro uredjene škole.

U mene bijaše puno dobre volje, da ovom knjigom ponešto unaprèdim nauk hèrvatskoga jezika, kako bi valjalo, da se predaje u naših viših razredih; imadjah pred

očima valjano djela svijuh slovënskih narëčjäh, koja onamo teže, kamo i ja. Istina je, da smo podosta zaostali za inom braćom slovënskom: vrëme je dakle, da već jedanput i mi u gramatičkom smislu predjemo iz srëdovëčnosti u načela današnja.

Na koliko sam cilj svoj postigao, dokazati će praktički život knjige u školi, dakako uz pomoć vëšta učitelja.

Neću tajiti, da sam na ovaj posao mnogo vremena potrošio, jer sam imao sâm i gradivo skupljati i sgradu graditi; za sve to biti ću obilno nagradjen, ako nadležni sudci pronadju, da mi posao nije sasvim zaman. I zato sam voljan slušati kritiku te pripravan na odgovor.

Ova je knjiga pisana po nalogu Vis kr. dvorske kancelarije, kojoj sam se visokoj oblasti dužan na izkazanom povërenju javno zahvaliti.

U Zagrebu na dušni dan 1864.

Pisac.

Hèrvatske gramatike.

Dio pèrvi.

Glasovi.

Glava I.

a) P i s m e n a.

Glagolska		Cirilska		Lat. po hèrvat. prav.	Broj		Ime.
bugarska	hèrvatska	cèrkv.	gradj.		glag.	cirilsk.	
†	†	†	†	A a	1	1	А а (+0-8)
Ђ	Ђ	Д	Д	B b	2	2	Б б (ЂѢ-8Ѳ)
В	В	В	В	V v	3	3	В в (ѲААА)
Г	Г	Г	Г	G g	4	4	Г Г Г Г (ЖЖ+ЖЖЖЖ)
Д	Д	Д	Д	D d	5	5	Д Д Д Д (ААААА)
Е	Е	Е	Е	E e	6	—	Е Е Е Е (ЕЕЕЕЕ)
Ж	Ж	Ж	Ж	Ž ž	7	6	Ж Ж Ж Ж (ЖЖѲААА)
Ѕ	Ѕ	Ѕ	—	—	8	7	Ѕ Ѕ Ѕ Ѕ (ѲААА)
З	З	З	З	Z z	9	8	З З З З (ААААА)
И	И	И	И	I i	10	9	И И И И (ѲЖЖ)
Ј	Ј	Ј	Ј	J j	20	10	Ј Ј Ј Ј (Ж)
М	М	М	М	Dj dj	30	—	Ђ Ђ (ПРЭ)
К	К	К	К	K k	40	20	КАКО (††††)
Л	Л	Л	Л	L l	50	30	ЛЮДИЕ (ААААА)
М	М	М	М	M m	60	40	МЪСЛИТЕ (ѲѲѲѲѲѲ)
Н	Н	Н	Н	N n	70	50	НАШЬ (Р+Ш-8)
О	О	О	О	O o	80	70	ОНЪ (ЭР-8)

Glagolska		Ćiriliska		Lat. po	Broj		Ime.
bugarska	hèrvatska	ćerkv.	gradj.	hèrvat. prav.	glag.	ćirilsk.	
Р р	Р р	П п	П п	P p	90	80	покой (РѢѢѢ)
б б	Б Б	Р р	Р р	R r	100	100	ръци (БѢѢѢ)
Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	С с	С с	S s	200	200	слово (ѠѠѠѠѠ)
Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Т т	Т т	T t	300	300	тврѣдо (ѲѲѢѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	U u	400	—	ѠѢѢѢ (ѢѢѢѢ)
Ф ф	Ф ф	Ф ф	Ф ф	F f	500	500	фрѣтъѢ (ФѢѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Х х	Х х	H h	600	600	хѣръѢ (ѢѢѢѢѢ)
Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	—	—	700	800	ѠѢѢѢ (ѠѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	št é	800	—	ѠѢѢѢ (ѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	C c	900	900	ѠѢѢѢ (ѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	Č č	1000	(90)	ѠѢѢѢѢѢ (ѢѢѢѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѡ Ѡ	Ѡ Ѡ	Š š	—	—	ѠѢѢѢ (ѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	—	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ū ū	—	—	ѢѢѢѢ (ѢѢѢѢ)
ѢѢ ѢѢ	—	ѢѢ	ѢѢ	Y y	—	—	ѢѢѢѢѢѢ (ѢѢѢѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	I i	—	—	ѢѢѢѢ (ѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	é (ja)	—	—	ѢѢѢѢ (ѢѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	ju	—	—	ju
—	—	Ѣ Ѣ	—	ja	—	—	ja
—	—	Ѣ Ѣ	ѢѢ	je	—	—	je
Ѣ Ѣ	—	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	e	—	(900)	es
ѢѢ ѢѢ	—	Ѣ Ѣ	—	q	—	90	qs
ѢѢ ѢѢ	—	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	je	—	—	jes
ѢѢ ѢѢ	—	ѢѢ	—	ja	—	—	jas
—	—	Ѣ Ѣ	—	ks	—	60	ksi
—	—	Ѣ Ѣ	—	ps	—	700	psi
Ѣ Ѣ	ѢѢ ѢѢ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	th	—	9	ѢѢѢѢѢѢ (ѢѢѢѢѢѢѢ)
Ѣ Ѣ	ѢѢ ѢѢ	Ѣ Ѣ	—	y	—	400	ѢѢѢѢѢѢѢѢ (ѢѢѢѢѢѢѢѢ)

b) Tumačenje pismenah.

§. 2. Iz uzporedjene skrižaljke — negovoreć o vanjskoj sličnosti — vidi se, da prema današnjim glasovom hèrvatskoga jezika imade s jedne strane suviše znakovah iliti pismenah, s druge premalo.

a) Za *ja* je *ju* uzima cirilica sastavljena pismena **IA**, **IE**, **IO**; ali u glagolice je samo **IP** (*ju*), jerbo za *ja* (**IA**), ako neće da upotrebi **Δ**, neima ništa posebnoga, kano ni za **IE** (*je*), već uzima proste znakove **+** i **Э**; n. pr. da se napiše reč *kralje* glagolski, neznaš čim bi *ju* razlikovao od *kràle*, jerbo jedno i drugo pišu glagolski: **КРЛЈЕ**, nu za genitiv *kràlja* mogao bi osim **ІБ+А+** (što može značiti i *kràla*) i ovako pisati: **ІБ+АΔ**.

b) Za nosne glasove imade bugarski jezik i jotovanih znakah: *kralje* izraziti ćeš bug. glag. **ІБ+АЭЕ**, bugar. cir. **КРАЛІА**; isto tako akuz. zemlja napisat ćeš bug. glag. **ОЭПРАЭЕ**, bug. ciril. **ЗЕМЛІА**.

c) Da se izrazi naš *ji*, neima ni u glag. ni u cir. drugoga znaka van prosti **Ж**, **И**: *moji* piši: **ЖИЖ**, **МОИ**; a za razliku od *moj*, *tvoj*, upotrebljuju barem štampane knjige znak ovako: **МОЙ ТВОЙ**, (t. j. *moj*, *tvoj*). Isto tako da razlučiš *krali* od *kralji*, piši pèrvo na prosto: **ІБ+АЖ**, a drugo: **КРАЛІИ** (**ІБ+АЖ**).

Odatle slèdi, da se *iji* piše s dva **ИИ** (**ЭЭ**) i tu da opredeliš razliku, čitaj **ВЕЛИИ** *velij* i **ВЕЛИИ** *veliji*.

d) napokon na kraju rečih, da se znade, kada valja **АВ**, **РВ** izgovoriti tèvrdo, kada li meko, razlučiti ćeš jedno od drugoga pomenutim znakom; n. pr. **КОНЬ** čitaj: *kon* (gen. **ИСКОНИ** čit. *iskoni*), ali **КОНЬ** čitaj: *konj*.

U hrv. glag. spomenicah ima kadšto primèrah, da vrèdnost latinskoga *j* zastupa pisme **Δ**: **Δ+** (*ja*), **Δ-ЭИЭ** (*jošte*); u tom smislu dolazi i **к** u cir. srbsk. spomenicah, ali mnogo redje.

Bug.
hèrv.
dj

§. 4. 2. Narèčje starobugarsko ili bugarsko-slovenško, u kojem su spisane najstarije, glagolske i cirilske knjige, nepodnosi nebnoga suglasa *dj* (t. j. da bi se zajedno sastali *d* i *j*), nego mu služi *žd*, **ЖА** **ЖА**: **ЖАЖА+**, **БЖАЭРВ**, **СЖАДЖ**.

Taj se *žd* nalazi i u naših, glagolskih i cirilskih, knjigah cèrkvene slovenštine, dokle god bijaše njezin upliv jači od narèčja narodnoga; a to je trajalo duže na istoku, nego li zapadu.

Da se pako izrazi narodni izgovor mekoga *d*, (*dj*, *h*) neimajući zanj u bugarskoj azbuci posebna znaka, upotrebiše naši cirilski svètski spomenici već u XII. stoleću znak **Ѣ**. -- U hrv. glagolici mogaše poslužiti znak **ПР**, nu pošto se u hèrv. Pri-

kopis noviji. Kratice su dvovèrstne: da se po više pismenah u reči izostavi ili po koje nad skraćenicu napiše, i da se po dva, tri i više pismenah sastave u jedan oblik, kano ti n. p. da se pismenima **III** i **IIII** sliju dva nutarnja stupca u jedan.

Tko je voljan rukopise čitati, treba da se svakako upozna s takvim osobinama, jerbo bez njih nikud nikamo; najpristupnija je knjiga za nas o tom — Bukvar od popa Berčića.

e) Vrèdnost pismenah brojna.

brojevi

§. 7. Kako se u skrižaljci vidi, nebroje jednako glagolica i cirilica; pèrva je samostalna, druga primèrena alphabetu gèrèkomu. Znamenito je i to (dokaz starine), što glagolica netreba znakovah pomoćnih, a u cirilici odgovara s gèrèkomu Fz̄; za broj 90 gèrèkomu je ϰ̄π̄π̄α naličan znak ϰ̄, a kasnije uvidiše, da se može na mèsto njega uzeti cirilski ѱ s istom vrèdnosti 90. Napokon zbog sličnosti medju gèrèkim sampi i cirilskim Α, steče i ovo pisme vrèdnost brojnu 900; ali istu brojnu vrèdnost ima i cirilski ѱ, valjda uplivom azbuke glagolske.

U cirilskih (bosanskih) spomenicah vrède nekoja pismena što i glagolska: to je očevidan upliv zapadnoga hèrvatstva; najobičnije stoji ѱ za 1000, mèsto / α.

Kada jedno pisme kao broj dolazi, ogradjuje se točkama: **·II·** = 1, **·IIII·** = 2, **·Fz̄·** = 3; uza to još često cèrta iznad pismena: **·II·** **·IIII·**; kada se pako broj sastoji od više pismenah, rastavljaju se pojedince točkama, ili se zajedno napišu a sprèda i straga metnu točke. I tu se može cèrta iznad pismenah staviti. Napokon pamti, da se pismena pišu onim redom, kojim se broj izgovara, dakle od 11—19 jedinice pred desetici; više putih dolazi medju brojeve veznik i što je lahko razaznati. n. pr. **·Fz̄·** **·ϰ̄·** **·ϰ̄·** **·ϰ̄·** = 1528; **·ϰ̄·****·ϰ̄·****·ϰ̄·** = 1492.

d) Posebna znamenja.

§. 8. U premnogih stvarih starobugarske književnosti očituje se silno upliv jezika gèrkoga na slovĕnski: tako su i u upotrebljavanju svakovĕrstnih znakovah iznad redka spisatelji slovĕnski slĕdili gèrčke, ponajviše bez nuŕde. N. pr. u stavljanju znaka ' ' iznad samoglasah, dvoglasah, itd. Što je koji spomenik kasniji, obiĕno je takovih suvišnih znakovah u većem broju; novija štampa treba da se tih suvišnostih ĕuva onako, kao što razrĕšuje sve kratice. Pamtiti valja da znakovi ' ' vĕrlo ĕesto naznaĕuju, da je nekoji poluglas izostavljen, a to se nalazi već u suprasaljском rukopisu i u ostromirovom evangjelju, kao što i u evangjelju Assemanovom itd; u hrv. pako glagolici stoji r vĕrlo rado mĕsto ĕĕloga poluglasa r.

(znaci nad redkom)

Glava II.

Kako se glasovi dĕle.

§. 9. Dva su poglavita gledišta, s kojih se motre glasovi: jedno je fonetiĕko, gđe no se pazi samo na izgovor, t. j. na naravsku kakvoĕu, koju spoznajemo po naĕinu izgovora; drugo je etimologiĕko, koje se osniva na izvoru glasovah i na promĕnah, kojim su teĕajem vremena podvĕrŕeni, dakle jednom rĕĕju, na razmĕrjih historičkih.

fiziologija i etimologija glasovah

Ova dva gledišta ponajviše su u medjusobnoj srodnosti, ali se rĕdko ili skoro nikada sasvim neslaŕu, a treba da se na jedno i drugo obzir uzme, jerbo bez toga neima prave i podpune fiziognomije nijednoga jezika.

S fonetiĕkoga gledišta dĕle se glasovi dvovĕrstno: kvantitativno i kvalitativno.

a) S kvantitativne strane gleda se, kolikom se silom zađeva zrak, koje li zaprĕke ima svladati, kada iz nutra van prolazi.

b) S kvalitativne strane gleda se na organe koji, i kako li to zaustavljanje zraka prouzročuju.

§. 10. *Razděljenje kvantitativno*

- A. Usta su podpuno otvorena . . . I. Samoglasni
 a) nos zatvoren 1. čisti
 b) nos otvoren 2. nosni.
- B. Usta su nepodpuno otvorena . . II. Polusamoglasni
 a) otvor zraku sa stranah jezika . . . 1. l
 b) otvor zraku potresanjem 2. r.
- C. Usta su zatvorena III. Suglasni
 a) nos otvoren 1. nosni
 b) nos zatvoren 2. čisti.

α) Usta nisu stisnuto zatvorena, tako a) neprekidni da zrak ako i teško, taruće se, ipak prolazi: (němi i zvučni)

β) Usta su stisnuto zatvorena, tako b) prekidni da je zrak u jedan hip sasvim prekinut: (němi i zvučni).

Po ovom razděljenju, imajući pred očima samo jednostavne glasove, spadaju od staroslověnskoga jezika na

I. 1. + a, ə e, ѣ и, ə o, ѣ oу, ѣ z, ѣ b (samog. čisti)

I. 2. ѣ a, ѣ e ѣ. (samoglasni nosni)

II. 1. ѣ a. } polusamoglasni
 II. 2. ѣ p. }

III. 1. ѣ m, ѣ n. (sugl. nosni)

III. 2. a. z c, ѣ z, ш ш, ѣ ж, ѣ ч, ѣ b, i j. (sugl. čisti neprekidni.)

III. 2. b. ѣ k, ѣ r. ш т, ѣ d, ѣ n, ѣ k. (sugl. čisti prekidni.)

Koji staroslověnski glasovi nisu ovdě spomenuti, spadaju medju sastavljene, kano ti sastavljeni samoglasni (obično govoreć dvoglasni): ѣ k i ѣ z, i sastavljeni suglasni: ѣ u, ѣ v, ѣ w, ѣ y, ѣ z ѣ d (dj).

Obično se bez obzira na fiziologički postanak děle glasovi na samoglasne i suglasne; tad broje l i r k suglasom. Nu za starobugarski i naš jezik zahtěvaju fonetički i historički raz-

lozi, da se pomenuta dva glasa strogo oděle od pravih suglasah, jerbo u starohèrvatskom jeziku izilazi njihova samoglasna narav očito na vidělo.

§. 11. *Razděljenje kvalitativno.*

Kod razděljenja kvalitativnoga radi se o organih, koji tečaj zraka, kako iz čovějega dušnika dolazi, prekidaju ili obustavljaju; u tom smislu može se govoriti samo o suglasih. Fiziologički nije istina, što bi se po imenu suglas (consonans) lahko mislilo, da se suglas samo pomoćju samoglasa izgovara. što je

Suglas u fonetičkom smislu jest onaj štropot, što nastaje, kada zrak, koji iz dušnika dolazi, na nekom mjestu u ustijuh ili sasvim zapne ili se samo o dotične organe tare; taj štropot sa zvukom glasa može biti u savezu ali nemora; nasuprot kod samoglasa nesmije zvučni glas, koji iz dušnika dolazi, nigđe zapeti.

Tri su glavna mjesta u ustijuh, gdje se suglasi razvijaju, a kako dotični organi ovi su: a) nebo i jezik, b) zubi i jezik, c) gornja i donja ustnica. ^{postaje su-glas?}

Tomu odgovaraju tri glavna reda suglasah: gèrleni, zubni i ustneni.

Između ova tri glavna reda imade više prelazah, koji dakako netreba da u svih jezicih jednakom točnosti izadju na vidělo: na tom bo se osniva glasovna fiziognomija pojedinih jezika, što ćemo poblize razmotriti kod starobugarskoga.

Gèrleni su: f k , g r , b x . Ovamo spada i n onakova izgovora, kao što je gèrčki: $\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ $\alpha\gamma\gamma\omicron\alpha$.

Zubni su: v t , d z , s z i p h .

Ustneni su: r n , e k , v b , f $-$, m .

Iduć od gèrlenih suglasah iz nutarnjega nebca naprěd prema zubnim, nekako u sredini nalaze se tako zvan:

nebni, kamo spada naš j , nj (bolje bilo bi ñ), lj (bolje l') dj (bolje u cirilskom ѣ) i $ć$ (ч).

Iduć od nebnihih suglasah još bliže naprěd k zubnim, dolazi se do tako zvanih:

jezičnih, kojim spada sh sh zh zh ; a može se ovamo pribrojiti i sastavljeni glas $č$ (ч) i $dž$ (џ).

srod-
nost
medju
l i r sa
samo-
glasi

Polusamoglas *l* i *r* dokazuju svoju veliku srodnost s pravimi samoglasima u tom, što mogu čitavi red svijuh organah preći: n. p. poljski *ł* najbliže je gèrlenim, naš *l* najbliže zubnim, i meki *lj* (Л) najbliže nebnim suglasom.

što su
němi,
što
zvučni
sugl.?

Kod svih suglasah, jednostavnih i sastavljenih, znamenito je razlikovanje po glasu u něme i zvučne, ili kako drugi vole, u tvèrde i meke. Kod němih nečuje se osim gori pomenutoga štropota ništa, a kod zvučnih čuje se i zvuk dušnika, koji prati onaj štropot.

Němi su:

ч к k, ъ х h.

ш т t.

ѣ с s.

р п p.

ф ф f.

ш ш š.

zvučni su:

г г g.

д д d, ѣ н n.

з з z.

б б b, м м m.

в в v.

ж ж ž.

Dvovèrstno ovo razlikovanje može se predočiti u skrižaljci ovako:

I. Suglasi.

II. Polusamoglasima.

	A. Čisti				B. nečisti	zvučni	zvučni
	a		b				
	nečisti	zvučni	nečisti	zvučni			
gèrleni	k	g	h		v		
nební				j	nj	l i r	
jezični			š	ž			
zubni	t	d	š	z	n		
ustnени	p	b	f	v	m		

§. 12. Etimologički smisao pojedinih glasovah nije koliko svagda onakov, kakov je fonetički; n. p. etimologija posve se slaže etimologija s fonetika; po etimologiji je *oy* (*s*) svakako dvoglas, po fonetici, barem fonetikom? današnjoj, nije.

Ipak ima mnogo prekrasnih priměrah, gdje iztraživanje historičko potvrđuje zakone, našaste u razmėrih fonetičkih; n. pr. fiziologija uči, da su *i*, *a*, *u* tri temeljna samoglasa, i da je od *a* prelaz na *i* preko *e*; na *u* preko *o*; a historičko jezikoslovje potvrđuje tu istinu sasvim.

Ili što fiziologija pripověda o velikoj srodnosti *l*-glasa su samoglasu, tomu pruža poznatih neoborivih dokazah historija hėrvatskoga jezika, koja uči i potvrđuje tri stvari: a) da je *l* mēstimice zbilja samoglas; b) da *l* prelazi u *u*; c) da *l* prelazi u *o*.

Prema posebnim zahtěvom bugarskoslovėnskoga i hėrvatskoga jezika, valja pamtitu ovoliko:

1. Samoglasu ovijuh jezika su po izgovoru:

a) jasni: *а*, *ѣ*, *е*, *ѡ*, *и*, *ѣ*, *о*, *ѡ*; *ѡ*, *ѣ*, *ѡ*.

b) mukli: *ѡ*, *ѣ*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*.

2. Samoglasu ovijuh jezika su po naravi;

a) tvėrdi: *а*, *о*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ* i *ѡ*

b) mekani: *ѣ*, *и*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*.

3. Suglasu ovijuh jezika su po naravi:

a) tvėrdi: *к*, *г*; *т*, *д*; *п*, *б*; *л*; *с*, *з*; *м*, *н*; *л*, *р*.

b) mekani: *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*; *ѣ*, *ѣ*; *ѣ*; *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*; *ѣ*, *ѣ*.

Tvėrdim samoglasom dolikuju u pregibu i tvoruh rėčih tvėrdi suglasu: u tom je starobugarski jezik, budući na starijem stupnju razvitka, mnogo nježniji od staro-hėrvatskoga (najćutljiviji su gėrleni glasovi), te nepodnose ovakovih spojenjah: *кѡ*, *гѣ*, *ѡѡ*, *ѡѡ*, *ѡѡ*, itd. Zato se

4. Suglasu ovijuh jezika dēle po historičkoj srodnosti, te jesu:

Razděljenje suglasu s gledišta slovėnskoga.

*resti, uzrest uz rasti, uzrast; kresti, ukrede uz kra-
sti* (jednih i drugih primjera imade u ciril. i glagol. spo-
menicah); ѡѡѡѡ uz ѡѡѡѡ miss. pist; *stepli se put
njegova pist.. odizgara; ꙗꙗꙗꙗ* (palača) vin.;
molstir (manastir) spom. marul. *kreła* (m. krila)
gaud. 162. i t. d. starobug. ничѣто odgovara ни-
щорѣ i ꙑꙑꙑꙑꙑꙑ i ꙑꙑꙑꙑꙑꙑ vin. spom. monum. —
Osobito se rado zaměnjuju samoglasni u tudjih rěčih kano
ti a s o: *ocat* (acetum) *oltar* (altare), *bosiljak* (basili-
cum), *poganin* (paganus); ili o s u: *biskup* (episcopus),
solun (θεσσαλονίκη), *drmun* zovu naši otočani (n. pr. na
Kerku), što se inače veli *šuma*, gr. δρυών. U kajkav.
narěčju (često i u glag. spom.) čuje se: *tulik, kulik* m.
tolik, kolik n. pr. 219.

§. 14. B. Starobugarski samoglasni zaměneni hrvatskim.

1. Starobugarski samoglasni na nos.

U stárobugarskom jeziku imadu dva nosna samoglasna: bug. ѡ
ε ѡ, ѡε ѡ, koji postaju tako, da se na kraju rěči ili slovice, hrv. e
za kojom slědi suglas, glasovi m i n sliju s prednjim sa- bug. ѡ
moglasom e ili i (ь) u ѡ, a s a, o (ѡ) u ѡ. hrv. u

Za rinezam stare bugarštine, koji je odkrio A. Wosto- dokazi
kov, imade više dokazah: 1. dokaz grafički t. j. kako rinez-
su slověnske rěči s nosnima glasovi u tudje jezike pre- ma
pisivali ili naopako: ѡѡѡ napisashe gèrčki λόγγος, ѡѡ-
ѡѡ — ζόγγος, ѡѡѡѡѡѡѡ — σφεντέπληκτος, ѡѡѡѡ-
ѡѡѡѡ — σφεντέθλαβος; ili nasuprot gèrčki πεντηκόστη
slov. ꙑꙑꙑꙑꙑꙑꙑ, δρουγγάριος — дрѡѡѡѡѡ itd. 2. dokaz
etimologički, osnovan stranom na međjusobno srod-
nih rěčih, kano ti: ѡεѡѡѡ *angulus* (ἄγκυλος), ѡѡѡ lit.
lanka, ѡѡѡ *ranka*: ѡѡѡ lit. *žentas*, ꙑѡεѡѡѡѡ got.
plinsjan, ѡѡѡѡ lat. *lens* — stranom na pouzajmljenih
rěčih, kano ti: magj. *lentse* (od ѡѡѡѡѡ) *péntek* (od ꙑѡ-
ѡѡѡѡ), *rend* (od ѡѡѡѡѡ) *szerencse* (od ѡѡѡѡѡ) itd.
3. dokaz historički t. j. dokaz čerpljen iz historije

slovenskih jezika, koja nas uči, da je do dana današnjega rinezmu trag sačuvan, najpodpunije u poljskom zatim i u slovenskom jeziku i u slovenskom narječju jezika hrvatskoga t. j. u tako zvanom kajkavštini.

4). Dokaz gramatički, koji je osnovan na analizi gramatičkih oblika samoga jezika starobugarskoga, kano ti: akuz. *a*-deklinačije na *ж*, kojemu odgovara gèrč. *zv. lat. am. вѣдовж* — *viduam*; nom. i akuz. od *n*-deklinačije gđe *ж* odgovara *lat. en: сѣма*: — *semen* (ali genitiv *сѣмене* — *seminis*). *Lat. emo-emere* odgovara glagol korèna *im* u inf. *etis* predmetnutim *j*: *жати* ali u sad. vremenu povraća se zbog slèdećega samoglasa natrag: *имж. Sr. jošter джмж* ali *джти, жжж* i *жжжж* ali *жати* i t. d.)

naš je-
zik ne-
ima
naza-
lah.

Za hrvatski i sèrbski jezik nemože se niti o najdavnijoj dobi njihova osebna bivstvovanja dokazati, da bi imali na nos izgovaranih glasovah; već mèsto *е ж* svagđe upotrebljuju prosti i čisti *е ж*, mèsto *еж ж* čisti *ж ж*; tako da se u hrvatskoj glagolici ili sèrbskoj cirilici nije sačuvao niti trag dotičnima pismenima bugarske azbuke.

Već u najstarijem (iz XII. vèka) glag. odlomku hrvatskoga razreda (hom. ljub.) imadu ovi primèri čistoga *ж* (m. *ж*): *жжжжжжжж* (m. *жжжжжжжж*), *жжжжжж* (m. *жжжжжжжж*), *жж* (m. *жж*), *жжжжжж* (m. *жжжжжжжж*), *жжжжжж* (m. *жжжжжжжж*), *жжжжжжжж* (m. *жжжжжжжжжж*) itd.

U listini cirilskoj bosanskoga bana Kulina (XII vèk) imadu ovi primèri čistoga *ж* (m. *ж*): *присезаю* (m. *присезаж*), *правж в'крж* (m. *правж в'крж*), *тржгюке* (m. *тржгюжште*), *всде* (m. *вждеть*), *всдс* (m. *вжжж*), *тисска* (m. *тжжжшта*) itd.

Najpoznatije starobug. rèči s nosnima samoglasima jesu ove: *жжжжжжжж* (vezati), *вжштий* (veći), *жжжжжжжж* (gledati), *двжжжжжжжж* (devet deset) *жжжжжжжж* (žedjati), *жжжж* (zet),

КЛЕПТИ (kleknuti), ЛАШТА (leća), МЕСО (meso), ПРАДЪ (predem), ПЕТА (peta), РАДЪ (red), СВЕТЪ (svet) itd.

УГО (ugao), УЗАКЪ (uzak), ГУБА (guba), ГУСЕНИЦА (gusenica), ГУСЛА (gusle), ГУСТЪ (gŭst), ДУБЪ (dub), КРУГЪ (krŭg), КУДРАВЪ (kudrav, kajkavci vele: kundrav), КУПАТИ (kupati), МУДАРЪ (mudar), МУЖЪ (muž), ПУТЪ (put), РУКА (ruka), СУДИТИ (suditi) itd.

Imade i kod nas nekoliko pokrajinskih izrazah, gdje se jasno *n* čuje, kano ti; brenčati, brunčati, gon-drati; žvenčati, klempetati itd.

Što u cirilskih spomenicah, osobito sadržaja cèrkvenoga, iz 13—16. vèka, dolazi *л*, to nije više nosni glas, nego grafički zamènik pravilnoga : ДЕСНАГО СТОЛНІА (izgovori СТОЛНІИ), УТЬ ОСНОРАНІА М. 60; НЕМАНА 86, ПОСТАВЛАТИ, ВСЕДРЪЖИТЕЛА, АЗЪ itd.

2. Starobugarski poluglasī ž i љ ѝ.

§. 15. Starobugarski jezik ima dva osobita samoglasa, koji se od svih ostalih odlikuju kratkim i muklim izgovorom, i jerbo se historički mogu uzeti za polovicu obična kratka samoglasa, to su jih dobro prozvali poluglasima: ж и љ ѝ.

Polu-
glasi
Ъ Ъ

Ovima poluglasima odgovaraju u srodnih indoevropskih jezicah obični puni glasovi, kano ti: КЪДРЪ lit. *budru-s*; ДЪИМЪ gr. θυμός-ς: зрѣно lat. *granum*, МЪСТЪ lat. *mustum*, МЕДЪ lit. *medŭs*, СРЪДКЕ gr. καρδία, СЪТО gr. ἐκατόν; ili ДЪНЪ lat. *dies* ЛЪСТЬ nēm. *list*, ЛЪНЪ grč. λένον, МЪГЛА grč. βρέχλη, ОСЪЛЪ lit. *asil a-s*, СЪКЛО got. *stikls*; slov. rěčim na љнъ odgovaraju latinske na *inus*, gèrčke na *ιως* itd.

Odavle vidi se, da starbg. poluglasu ж ѝ odgovaraju srodnih jezicah samoglasī *a*, *o*, *u* (у), a poluglasu љ ѝ samoglasī *i*; poluglasī kano da su neka polovica ovih samoglasah, i tako bi jih valjalo izgovoriti t. j. ж = $\frac{i}{2}$, љ = $\frac{a-o-u}{2}$

razměr
polu-
glasah
prema
sam o-
glasi-
má

Prava se vrědnost bugar. poluglasah vidi kad uzpo-
redimo писати і писати, кратъа і кратика, рѣци і рѣшти,
вѣзьмѣж і взимати; ili дзхнѣти — дзихати — доухъ; дѣмѣж
і дѣимѣ; мѣкнѣти (maknuti) мѣкати, тѣкнѣти — тѣкати;
сѣхнѣти — соухъ itd. Odatle se potvrđuje, da je s histo-
ričkoga gledišta zbilja ѣ ѣ izpod и ili е, а з izpod зѣ
(gèrčki ѡ.

kada
z,
kada
h?

Gdě da se piše ѣ, gdě li ѣ, razaznajemo a) iz razbo-
rita naslědovanja i uzporedjivanja najstarijih spomenikah
stare bugarštine; b) iz sravnjivanja jezika slověnskoga s
ostalimi srodnimi.

Tako se znade, koji poluglas valja pisati u padežih
i osobah, i u izvadjanju rěčotvornom: n. pr. da se in-
strum. jednine piše мѣ (ѣѣ), dativ množine мѣ (ѣѣ);
da se treća osoba jednine piše тѣ (ѣѣ) а da se su-
pin svèršuje na тѣ (ѣѣ). Da se pred dometkom
скѣ і стѣо пишѣ ѣ (ѣ): ѣскѣ (ѣѣѣ), ѣство (ѣѣѣѣѣ).
Ovako se pišu s ѣ: ѣнѣ, ѣна, ѣникѣ, ѣба, ѣцѣ, ѣца,
ѣце, itd.

Težje je razaznati, kako se u osnovu poluglasi upo-
trebljuju; n. pr. piše se ѣѣѣѣѣ zbog *vidua*, дѣшти
zbog *θυγάτηρ*; ѣѣѣ ѣѣѣ; i t. d.

Jedno si je pravilo lahko zapamtiti, da poslije meka-
nih suglah nemože stojati ѣ з, а poslije gèrlenih nemože
slěditi ѣ ѣ, dakle poslije *c, č, š, ž, št, žd, lj, nj, r'* nemože ni-
kada doći з, а poslije *k, g, h*, nikada ѣ.

Poluglasi nemogu stojati na početku rěči, nego samo
u srědini ili na kraju. Evo nekoliko najpoznatijih osno-
vah s з; ѣдѣѣ (bodar) ѣѣѣѣѣ (bděti), ѣѣѣ (u
bah), ѣѣѣѣѣ (pčela), ѣѣѣѣ (bačva); ѣѣ (va u),
ѣѣѣѣ (vaz, uz), ѣѣѣѣѣ (unuk), ѣѣѣѣ (van), ѣѣѣѣѣ-
ѣѣѣѣѣ (gmizati), ѣѣѣѣѣ (dažd), дѣѣѣ (dno dance),
ѣѣѣѣѣ (daska), дѣѣѣѣѣ (kěi t. j. děi), ѣѣѣѣѣ (zao)

кѢ (k, ka), ѿ-вѣ-вѣ (kabao), кѣснѣ (kasan), ѡ-вѣ-вѣ (laž), ѡ-вѣ-вѣ-вѣ (žlica), мѣногѣ (mnogi), мѣхѣ (mah, mahovina), мѣчкѣ (mačta, mašta), Р-в (no, nu) нѣштѣкѣ (načve), Р-вѣ-вѣ-вѣ (ptica), рѣжѣ (rdja), рѣзѣти (rzati), рѣтѣ (rt); ѣ-в (s, sa), сѣнѣ (san), ѣ-вѣ-вѣ (nasap ili nasip), сѣвѣти (sisati, sasnuti), ѣ-вѣ-вѣ (sto), сѣтѣ (sat), тѣ (ta — taj), ѣ-вѣ-вѣ-вѣ (tkati), тѣкнѣти (taknuti), тѣштѣтѣ (šteta), ѣ-вѣ-вѣ-вѣ (tašt).

Priměri osnovah s ѣ k: ѣ-вѣ-вѣ-вѣ (udova), вѣсѣ (vas, sav), дѣбрѣ (dolina; sr. město Dabrina), ѣ-вѣ-вѣ (dan) жѣзлѣ (žezlo), жѣмѣ-жѣти (žeti, žmem sr. ožimati), ѡ-вѣ-вѣ (zid), лѣвѣ (lav), ѡ-вѣ-вѣ-вѣ (lagak ili lahak), лѣзѣкѣ (lazno), ѡ-вѣ-вѣ (lan), мѣглѣ (magla), ѣ-вѣ-вѣ-вѣ-вѣ (kajkavski mignuti, sr. očima), мѣзгѣ ili мѣскѣ (masak ili mazgov), ѣ-вѣ-вѣ-вѣ (mazda, u starohrv. jeziku), мѣнѣи (manji), мѣнѣти (mneti), ѣ-вѣ-вѣ (mač), нѣсти нѣзѣ нѣзѣши (nizati — žem.), Р-вѣ-вѣ (pakaо, paklina), нѣстѣрѣ (od нѣс-рѣ sr. hěrvat. pastěrva), нѣсѣ (pas), Р-вѣ-вѣ-вѣ-вѣ (od kor. нѣх; pšenica), сѣгнѣ (stegno), сѣзѣ (staza), ѣ-вѣ-вѣ-вѣ (staklo), сѣ (saj ovaj), сѣдѣ (sada, ovdě, slov. zdě); тѣмѣ (tma, tmi-na), ѣ-вѣ-вѣ-вѣ (tast).

Kakov je poluglas u osnovu proste rěči, onakov ostaje u svih izvedenicah, ako li njihov samoglas nenaspori.

osnov-
ni po-
luglas
ostaje.

Nego i u najstarijih spomenicah prelazi veoma često od teška izgovora к u о: тогда, овогда, воуа, Р-вѣ-вѣ-вѣ-вѣ, ѿ-вѣ-вѣ-вѣ-вѣ; k pak u е: вѣскѣ, дѣнѣкѣ, ѣ-вѣ-вѣ-вѣ-вѣ ѡ-вѣ-вѣ-вѣ-вѣ.

Osobito u sklonitbi u instrum. jedn. i dat. množ. пред ѣ-вѣ i ѣ-вѣ naspori pravilno ѣ u ѣ, ѣ u ѣ; u lok. množ. nije uz ѣ-вѣ toli običan ѣ-вѣ, коли дѣ-вѣ.

§. 16. Za historički razvoj slověnskih jezicah osobito su ѣ i ѣ zanimivi starobugarski poluglasi з i к, kada dolaze u rěči ^{uz} послѣ р ѣ и л ѡ, tako da za njima slēdi suglas. б i ѡ

I Ovdě lahko je razuměti, da *z* ili *κ* nisu bez znamenovanja, već pravilni, kao što je gori pokazano, zastupnici i pokraćenici inojezičnih punih samoglasah: sr. *κРЪСТЪ* s *χριστός*, *κРЪВЪ* s *сѣуор*, *ГРЪВ-АВЪ* s lit. *grubus*; što se ovdě *κ* i *z* piše poslije *ρ*, jamačno da se sačuvalo iz one stare uspomene, kad je rěč podpuno glasila: *κРИСТЪ*, *ГРЪКАВЪ*, a *κРЪ* imadu dapače Slovenci još i danas; isto je tako *ЛНЪ* slabije i novije od pèrvo-bitnoga *ЛИНЪ* (grč. *λίον*).

Da se pako uzmognu uzporediti priměri kano ti: *ПЛЪКЪ* s lit. *pulkas*, *ДЛЪГЪ* s got. *dulgs*, *МРЪТВЪ* s *mortuus*, itd. treba najprije znati, da je slověnski jezik prema ovakomu redu glasovah: *ulk*, *ulg*, *ort*, itd. nepogodan, te si od *pulkas* pomislite *plukas*, od *dulgs* pako *dlugs*, i od *mortuus* oblik *mrotuus*; tada su slověnski oblici *ПЛЪКЪ*, *ДЛЪГЪ*, *МРЪТВЪ* razumivi, a vidi se i razlog, zašto poluglas stoji za *л* i *р*.

Sigurno su pèrvobitno *ВЛЪКЪ*, *ВРЪХЪ* itd. drugačije izgovarali nego li današnji: *vlk*, *vrh*; inače nebi niti pisali poluglasa: onaj dakle izgovor, koji daje povoda starobugarskomu pisanju, morao je nekako od prilike glasiti, kao: *vlūk*, *vrīh*. Tim neću ipak da kažem, da nebi bio starobug. poluglas upravo ovdě najprije postao bezglasnim, kao što je dolikovalo samoglasnoj naravi glasovah *l* i *r*.

kada bi se pi-salo *Ѡ* uza sa-mogla-sne

Ѡ i *ѡ*.

Čim se veća važnost pripisuje poluglasima *Ѡ* *z* i *Ѡ* *κ*, nastaje i ovdě pitanje, kada valja pisati *z*, kada li *κ*; o tom bilo bi se dèržati istih načelah, kojih u obće kod ovih poluglasah: kada većina najstarijih rukopisah i srodnost jezika tako zahtěva, imalo bi se pisati *κ* *Ѡ*, inače *Ѡ* *z*.

Po većini starijih rukopisah, n. pr. s *Ѡ* *κ* pisali bi se ovi osnovi: *ЛЪГ-АТИ* (a s *ѡ*: *ЛЪГАТИ* — lažem), *ЛЪСТЪ* (něm. *list*), *ДЛЪВЪ* uz *ДЕЛЪВЪ* i *ДЕЛЪВА* (*düga*); *БЛЪ-СНЖТИ* i *БЛЪСКЪ*; *СЛЪЗА*; *ПРИЛЪПНЖТИ*, *ОСЛЪПНЖТИ*. *БРЪСЕЛНІС* (erěr), *ВРЪХЪ*, *ВРЪШТИ-ВРЪХЪ* (vrěci - vršem),

ВЗСКРЬСНЖТИ, ДРЬКОЛЬ (сѣр); ЗРЬНО, ЗРЬЦАЛО, ИСКРЬНИИ, КРЬСТЪ i КРЬСТИТИ, МРЬЗЬТИ, РЬЦИ (zap. nač.), СКРЬЖТАТИ i СКРЬЖЬТЪ, СКРЬНИЦА (škrinjica), СРЬД-ЬЦЕ, СРЬНЪ i СРЬНА, СРЬПЪ, СРЬСТЬ (vlasí), ТРЬ kad je skraćeno od *tri*; ТРЬНИКЪ, ТРЬПЬТИ, ТРЬСТЬ, ХРЬСТЪ i ХРЬСТИТИ, ЦРЬКЪ, ЧРЬВЬ.

Ali kada se u malo rěčih stare knjige slažu, a gdješto protivi se upravo etimologički izvor rukopisnomu pisanju sa в ъ, to je danasnji običaj, da se poslije samoglasah а и р u starobug. piše увѣкъ з, — veoma praktičan, ako i nije posve temeljit.

§. 17. Stari hěrvatski i sěrbски jezik, premda ^{kako} se razvijao pod neprestanim uplivom cěrkvene slověštine ^{će po-} t. j. jezika starobugarskoga, pokazuje ipak već od najra- ^{lugla-} nijega početka u nekih točkah razboritu samostalnost, da ^{si u} može se reći do XIII. věka mnogo veću nego li od XIV. ^{našem} do XVIII. ^{jeziku.}

1. Što je traga jeziku hěrvatskomu i sěrbskomu već iz najranije historičke dobe, nije poznavao dvaju h pol- ^{bugar-} luglasah niti u pismu niti u izgovoru; nego u glagolici ^{ska} zaměnjuje oba bugarska poluglasa jedan znak ѣ, a u ci- ^{dva} rilici jedan poluglas ѡ. ^{hěrv.} ^{je dan} ^{polu-} ^{glas}

Sva je prilika, da se u staro doba (n. pr. do XIII. i XIV. věka) ovaj jedan poluglas u sředini rěčih zbilja ponešto muklo izgovarao, ali je na kraju bio bez glasa. Zato u najstarijih, nabožnih i světskih, spomenicih ima priměrah, da je městimice ѣ ili ѡ izostavljen, ali neima da je zaměnjen punim samoglasom.

Priměri glagolski iz najstarije dobe a) nabožni: БГВЪ, ПЬТЪПЪПЪПЪ, МЪЖИПЪПЪ, РЪЖПЪПЪПЪПЪПЪ, РЪЖШПЪПЪ, РЪЖЪПЪПЪШЪ, ПЪПЪЖЪ, ПЪПЪПЪЖЪ, ЖПЪПЪПЪПЪПЪЖЪ hom. ljub., ЖПЪПЪЖЪЖЪПЪ, РЪЖПЪПЪ, МРЪЖЪ, ЖПЪПЪПЪ, ЖПЪПЪПЪПЪ, mis. kuk.

a) na kraju rěčih višeslovčanih; ovdě bo u koli-
 ima u starobug. poluglas svoje duboko znamenovanje, kada ko slu-
 se piše rěč: ГОСТЪ ili ПЖТЪ s К, a БОГЪ ili CZINЪ s Z; čajah
 nu u hěrvatskom bud glagolskoga, bud cirilskoga pisma nestaje
 ostade I i К samo od stare navade. glas
 sa-
 svim?

Ove se navade neki cirilicom pišući Slověni još
 i danas děrže, kano ti: Rusi i jedna čest Sěrbah, te su
 jim з i К samo znakovi; uvidiv drugi (n. pr. Vuk
 Štefanović Karadžić) njihovu nepotrebu, dokinuše jih.

b) na kraju rěčih jednoslovčanih, koje u
 izgovoru nisu samostalne.

Ovaki su predlozi: ѣѣ, ѡѡ, ѡѣ, kada se s dotičnom rě-
 čju mogu u jednu izgovoriti; inače predje ѡ u ѣ: ѣѣ, ѡѣ,
 ѡѡ; n. pr. ѣѣ м'ѣ Sp. kuk. 22., ѡѣ м'ѣ Sp. kuk. 3.
 ѡѣѣѣѣ, ѡѣѣѣ, ѡѣѣѣ itd. mis. —

Dočim od zaimena ТЪ postaje та (i тај), od Чъ pako ча,
 može ipak poluglas i sasvim odpasti, kada se zaimе prisloni
 kao enklitika uz predlog: ѡѣ-ѡѣ Sp. kuk. 22., ѣѣ-ѡѣ ѣѣ-
 ѡѣѣѣѣ 110, ѡѣѣѣ-ѡѣ ѡѣѣѣѣ 129, ѡѣѣ-ѣѣ
 107, ѣѣѣ 108 itd.

Budući predlog sa svojom susědnom rěči ponajviše
 jedna čelost, može mu se, gđě uztreba, ako je i dvoslovčan,
 zaměniti poluglas punim samoglasom а; veli se: nad-
 njega ili nad-а-nj, uz-njega ili uz-а-nj itd.

c) u sredini slovakah i rěčih medju takovimi
 suglasi, koji se mogu u izgovoru budi zajedno podněti, budi
 jedan ovoj drugi onoj slovcu pribiti.

To biva osobito kod dometakah kano ti n. pr. ѡна, ѡно, ѡна,
 ѡстро, ѡскъ, ѡта, ѡа, ѡда, ѡка, ѡце, ѡца, n. pr. sestrič-
 на (м. сестричьна), večer ѡја (м. вечерьна), dostojan-
 stvo (н. достоинство), molba (м. мольба), tetka (м.
 тетка), sunce (м. слньце). itd.

Zato kod dometakah БНЗ, ЪТЗ, ЗКЗ, ЪЦЪ, ako se rěč dočima samim poluglasom з і ѣ, (kanoti u nominativu i akuzativu jednine mužkoga spola) koji u hěrvatskom jeziku neima više znamenovanja, treba da onaj pěrvī poluglas, što je pred н, т, к, ц, predje u puni samoglas а: dakle od вѣрънз izilazi věran, od кратзкз: kratak, od отъцъ: otaс; ali čim se pre-gibom rěči krajni poluglas proměni u samoglas, odmah je u hěrv. jeziku onaj pěrvī poluglas suvišan ter će se izbaciti: dakle město вѣръна samo: věrna (razdělī: věr-na), м. кратзка samo kratka (razd. krat-ka), м. отъца samo ota (razd. ot-ca ili fonetički ot-tsa dakle ota-oca.)

Redji su priměri, da se može poluglas izbaciti u osnovu rěči, kano ti n. pr. u pčela (м. бччела), дно (м. ѡбръ), kěci ili děci (м. дщти), ptica ili tica (м. пщтица), sto (м. сщто), tmica (м. тьмица) itd.

d) Poslije л ѡ i р ѣ, kada se nalaze medju dvěma suglasima, te po svojoj fonetičkoj naravi već i sami slovkū čine.

I ovdě valja se sětiti, što je rečeno o razlici medju izgovorom i pismom. Cirilski spomenici, koji od navade a bez potrebe pišu poluglas ѣ na kraju rěči, pišu i poslije samoglasa л i р od navade obično poluglas; priměrah bez poluglasa ima znatno manje. (sr. Književnik I. str. 33—34); nu pisma glagolska, koja su samostalnija i manjemu uplivu cěrkvene slověnstine podvěržena, pišu obično samoglasе ѡ i ѣ bez poluglasa.

Samoglas r živi u hěrvatskom i sěrbском jeziku podpunim životom sve do dana današnjega, te prima kad je kratak, obadva kratka, a kad je dug, obadva duga naglasa: p̄rst, t̄rgovac, t̄rg, gr̄ma.

I samoglas l živiljaše u hěrv. i sěrb. jeziku još u XIV. i XV. stolětju podpuno, kao što dokazuju nebrojeni dokazi iz cirilskih i glagolskih, nabožnih i světskih, spomenikah književnih.

ЛВИЗ: lan, od ЛВСТЪ: last; od ЛВШТАТИ СЛ: la-skati se ili lašćati. Samo od ЛВЖИЦА hêrv.: lažica, ožica i žlica. Naša rěč lub i lubi-na predstavljaju bug. oblik ЛВЕЪ i ЛВКИНА.

§. 19. Starobugarski poluglas **z** i **k** zaměnen je hêrvatskim punim samoglasom svagdě, gdě bi god i malo težji bio izgovor, da se poluglas izostavi. (821) 88 84

bugar. polu-
glasi-
ma od-
govara
naš a.

1. Redoviti je zaměnik dvajuh poluglasah **z** i **k** samoglas **a**, koji si u sve cirilske i glagolske spomenike, onamo od polovice 13 vëka, sve dalje i obćenije put kërći, tako da one iste rěči, što u najstarijih glag. odlomcih još poluglas **z** upotrebljuju, u kasnijih rukopisih pišu **k**.

Za priměr mogu se uzporediti ovi osnovi iz Mis. glag. 1483 sa starijimi rukopisi: **МЪКРИ** mis., sp. kuk. 4. 5. (**МЪРИ** mis. kuk.), **МЪМЪКЪХ** mis. (**МЪМЪХ** tekl.), **МЪМЪКЪХЪ** m. (**МЪМЪХЪ** hom. ljub.), **МЪМЪ** nov. (**МЪХ** mis. kuk.), **МЪМЪХЪ** m. (**МЪХЪ** tekl.), **МЪМЪМЪ** lobl. (**МЪМЪХЪ** hom. ljub.), **МЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪХЪ** m. (**МЪМЪМЪХЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪМЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪМЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪМЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪМЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪМЪ** odl. zadr.), **МЪМЪМЪМЪ** m. (**МЪМЪМЪМЪ** odl. zadr.); veznik **МЪ** hom. ljub. uz **МЪ** odl. ljub.; naš današnji **mu** osniva se na starom **мъ**.

Ova je doslědnost u izměnjivanju poluglasah samoglasom **k** tolika, da je u nekojih rěcih i prestupila granice današnjosti, n. p. u rěči **МЪМЪМЪМЪ** (prema **МЪМЪМЪ**), u **МЪМЪМЪ**, **МЪМЪМЪ** (prema **МЪМЪМЪ**), u **МЪМЪМЪМЪ** (prema **МЪМЪМЪМЪ**), **МЪМЪМЪМЪ** lobl. (prema **МЪМЪМЪМЪ**), **МЪМЪМЪ** spom. 280; u **МЪМЪМЪ** mon. 88 (**МЪМЪМЪ** - **МЪМЪМЪ**), **МЪМЪМЪ** (m. **МЪМЪМЪ**) mon. 280, u **МЪМЪМЪ** mon. 206 (m. **МЪМЪМЪ**; od tagda postade kasnije i tada); **МЪМЪМЪМЪ** m.

НЪЗАТИ, danas nizati; pridavno ime ГОСПОДЬНЬ u staro-hèrv. gospodinj pist., КРСТИ ГОСПОДИНИ mon. 263; město staroga ЦРЬКЪИ dolazi već u mis. kuk. ЧЪХЪПЪ; město ЧЪСТИ ima ХХХПЪ; srauni već u starom jeziku ХРЪХЪТЪ i ХРИХЪ ili ХРИХЪТЪ; město izaslati čita se spom. 231: ХХХПЪПЪ, město izabrani spom. 193: ХХХХХХХХ.

в u o **З** u o: ХМЪХМЪХМЪХМЪ mis., кой m. КЪИ, которъи m. КЪ-ТОРЪИ; stariji su КОГДА i ТОГДА nego li: ХЪХ-ПЪ i ПЪХПЪ (m. КЪГДА, ТЪГДА); pamti ЛЮБОВЪ i ЦРЬКОВЪ m. boljega ПЪХХХПЪ, ЧЪХХХПЪ; sr. još mon. 361 СПОВАНИЕ (m. ОУПЪХАНИЕ, odakle današnja rěč: ufanje). itd. Pamti u glagola pèrvu osobu množine na *mo* město staro bug. МЪ: n. pr. пишемo (starobugarski РЪШЪХЪ).

в u u **з** u u: y u u sěv. stranah, inače obično: v a n (n. pr. glag. sp. 242); nevalja poměšati *sa* (prema *cx*) sa *su* (prema *cx*).

a) Kada oko naviče na pisme **Г** **З**, a uho na izgovor *a*, lahko je piscu gdješto i poměšati jedno s drugim, te napisati **Г** **З**, gdje mu po nikojem pravu neima města: РГ ХХХМЪХМЪ m. РЪ ХХХМЪХМЪ mis., РЪХЪХЪ m. РЪХЪХЪХЪ brev. zagr. pag. 235; isto tako: вкмк (m. вамк), нкмк (m. нашк), вктра, пркдати itd. — to je novija nepotreba i zloporaba iz 15—16 veka.

b) Proti analogiji i zakonom slov. bud hèrv. jezika, dolazi kad što u cir. spomenicih 14. veka kod genitiva množine udvojeni poluglas ъ: смкмк mon. 63, зем-льк 73. 82 itd. — po svoj prilici da je to grafički izum za razliku gen. množ. od gdjekojega padeža.

Glava IV.

Dvoglasí.

§. 20. U davno vréme imadjaše starobugarski jezik koliko tri dvoglasa: dvéma vidi se to po obliku: **æ** **oy** i **æƿ** je dvo-
(**æð**) **zi** (**зи**), a trećemu **Δ** **k** može se doslutiti vrédnost gla-
sah?

1. Dvoglas **æ** **oy** Niti gèrčki jezik, niti starobugarski **æ** **oy** ima prava i prosta *u* samoglasa, već obadva zaménjuju pèrvo-bitni *u* glasovima **o** i **zi**; a što je gèrčki **ou** i bug. slov. **æ**, ima se uzeti za viši stupanj od **zi** **æƿ**. To se vidi na primèr u **ΔΠΧ-ΗΑΤΗ**, **ΔΠΙΧ-ΑΤΗ** i **ΔΟΥΧΖ**; u **ΡΑΥ-Æƿ-ΡÆΕΥΣ**, prema **ΡΑ-ÆƿΣΥΣ**.

Da nam je kolikoća starih samoglasah ikoliko poznata, slédilo bi odatle, da je **æ** **oy** uvèk dugim glasom (kao u gèrèkom **ou**).

Starobugarskomu **æ** **oy** odgovara pravilno naš *u* (cir. *y*), koji može biti i dugim i kratkim samoglasom; n. pr. krùh, (**ΚΡΟΥΧΖ**) búra (**ÆΒΗΑ**), úm (**ΟΥΜΖ**), búditi (**ÆΒΑΣΥΣ**), slúga (**ΣΛΟΥΓΑ**). itd.

§. 21. 2. Dvoglas **Δ** **k**. I ovdè, kao kod **æ** **oy**, **Δ** **k** govorimo o dvoglasu više u smislu etimologièkom, koji nam je poznat, nego li u smislu fonetièkom, kojega nepoznamo.

A. Iz mnogo se primèrah vidi, da je starobugarski **k**:

1. zamènik pravoga i u fonetièkom smislu dvoglasa **ει** (gèrè. *ai*).
2. zastupnik produženoga samoglasa *e*, od prilike \bar{e} , ili u kraće zamènik gèrèkoga η .

Dokaz tomu jesu a) tudje rèçi: **ΦΑΒΣΖΔΣ**, **ƿƿ-αΔΣ**, **ααΔΣ**, **ϑαΔΣ**, **ϑαΔΣ+βΣ** itd. b) zapovédni naèin **ΡΞ-ΖΑΥΣ**, **ϑβΞΕΑΥΣ**, **ΡΞϑΑΥΣ** **ΡαΞΥΣΑΥΣ** mèsto: *neseite grebeite, peceite, pleteite*; c) savez medju *e* i **k** pokazuju primèri: **ϑΡΞΖΥΣ** i **ϑΡΑΥΣ+ΥΣ**, **ϑβΞ(Ε)ΥΣ**

i ђ-ъбѧѧ+ѡѡ, ѧѡѡѧѡѡ i ѧѧѡѡ+ѡѡѡ, ѡѡѡѡѡ i ѡѡѧѧ+ѡѡѡ; d) sravni napokon e s k u: ѡѡѡѡѡ ѡѧѧѡѡ, ѡѡѡѡѡ i ѡѧѧѡѡ itd.

kako se izgovara? Odavle slēdi, da je ѧ k po kolikōci uvēk dug, pa i za njegov (barem idealni) izgovor, kad bi se dēržali pomenute etimologičke vrēdnosti, ustanovili bismo uzko e (t. j. sredinu izgovora medju obiēnim e i i), po današnjem izgovoru kajkavskih Hērvtatah u rēči: *lēpo, dēte, vrēme* itd.

S ovakova izgovora, čim ga još veēma sauziš, doēi ēeš fiziologički do čista i, kao što govore ikavci Hērvtati: *lipo, dite, vrime*; i u samom kajkavskom ide dugi ē bliže na i, a kratki bliže na e: sravni *dēte* i *dēca*.

glag.
ѧ za
cir. k
i ѧ

Znamenito je ipak, da glagolska (bugarska i hērvtatska) azbuka za ono, što cirilica bilježi slovima k i ѧ, ima samo jedan znak ѧ: ili je to dokaz manjega savēršenstva (a veēe starine) azbuke glagolske od cirilske, ili ujedno prava slika starodavnoga izgovora, kad su još oba sluēaja: *ē* i *ja* spojena bila, od prilike u jedan dvoglas *ē^a* ili *ja^a*.

Kada je ѧ, što cirilski k, kad li što ѧ glasio, odlučuje nauk o oblicih; može se ipak već i sada zapamtiti, da za ustnenimi, zubnimi i siēnimisu-glasi ima ѧ samo valjanost izgovora *ē*, nipošto *ja*: nemože se dakle ѧѧѧѧ čitati *dusja* (jerbo tada trebalo bi da je *duša*), već *dusē*; nesmiješ ѡkѧѡ čitati kao *tjalo* (jerbo tada trebalo bi, da je ѡѡѡѧѡ) već *tēlo*.

Po uzoru glagolskom upotrebljuju veoma često i najstariji cirilski rukopisi k u vrēdnosti obiēnoga ѧ: (kadšto su takovi spomenici očitī prepisi s glagolskoga izvornika), n. pr. codex su-praslensis, psaltir bolonjski itd.

Hērvt.
jezik
neima

§. 22. B. U hērvtatskom jeziku neizgovara se onaj glas, koji je prema starobug. k, svuda jednako; već ga na sēveroza-padu zamēnjuju uzkim ē (kajkavski), po južnom zapadu izgovara se kao i (ikavci), po sēveroistoku i istoku kao široki e (srēmsko-sērbski ekavski izgovor), a južnom sredinom naroda hērvtatskoga i sērbskoga izgovara se kao *ie—je*.

Već u dalekoj prošlosti nalazi se traga ovim narječnim razlikam: izpod samoga upliva cèrkveno-slovènske književnosti pojavljuju se sve polagano osobine narodne.

Najstariji su primèri žkavštine u latinskih poveljah hèrvatske kraljevine iz XI. vèka, kano rèči: stiniza (m. стѣница), svidoz (m. свѣдокъ) itd.

Razlikovati valja ipak spomenike nabožne od svètskih: ondè bo ima upliva domaćega manje i zato se ^{Δ mē-} piše skoro uvèk Δ k ili što mu je po izgovoru vèro ^{ša se} srodno, pròsti e. N. pr. u lobk. g. 1359. čitamo ^{sa э} **ΠΩ-ΠΩΩΠΩΠΩ, ΠΩΩΠΩ, ΠΩΩΠΩΩΠΩΩ, ΩΠΩΠΩΠΩΠΩ, ΩΩΩΩ, ΩΠΩΩΩ** itd. u evg. rem. **ΩΠΩΩΠΩ, ΠΩ-ΩΠΩ**. — A opet Δ gdje bi valjalo da je э: **ΡΩΩΠΩ** (m. ΡΩΩΠΩ, u ego), **ΠΩΡΩ ΩΠΩΩ, ΠΩΩΠΩ, ΠΩΩ-ΩΩΠΩΠΩΩ ΩΩ** itd. — Odatle se vidi, da već starohèrvatski jezik nije pojmió naravi starobugarskoga Δ k, pak je zato postupao, kao da mu je pravi э-ε. Δ to isto čine i najstariji glagolski svètski spomenici n. pr. **ΠΩΩΠΩΠΩ** (m. мѣта) gl. sp. 1. 2. 3. a **ΠΩΩΩ** (m. течеть) sp. 3., **ΡΩ ΠΩΩΠΩ** (m. мѣстѣ) 3. uz: **Я ΠΩΩ** 4. (m. мѣждѣ), i t. d.

1. U cirilskih listinah sèrbskih ima mnogo traga u 13 i 14. vèku, da se k kao e izgovoralo, a u pisanju mēšalo jeđno s drugim: **ΠΩΩΩΩΩΩ** i **ΠΩΩΩΩΩΩ**, **ΠΩΩΩΩΩΩ** m. **ΠΩΩΩΩΩΩ**, c'k m. ce, **ΓΔε** m. **ΓΔε** (iz g. 1253. Stefan Uroš tèrgovcem dubrovačkim) i t. d. (sr. Književ. I. 18).

2. U cirilskih listinah hèrvatskih (bosanskih i dalmatinskih), zatim u glagolskih iz hèrvatskoga primorja dolaze već u 14. vèku mnogi primèri s u ж: **МНЩЩЩЩ**, **СМЩЩЩЩ** **ВЩЩЩ** (1332: ban bosanski Stěpan s Dubrovnikom); **ΠΩΩΩΠΩΩΩ** **ΠΩΩΩΩΩ**, **ΠΩΩΩΩΩ** (g. 1309 iz Vinodola).

3. U cirilskih listinah iz južne Bosne ili Hercegovine i dalmatinskoga primorja pojavlja se koncem 14. i u 15. vèku današnji jekavski izgovor, koji je sprijate-

СНЖТИ (*kisnuti*) КИЧЕЛЈИВ БИТИ, ЛИСТО
(*list, listanjak*), МИ, МИСАО, МИТИ, МИ-
ТО, МИТШЕ, МИНИК, МИШТЪ, МИТАТИ, КИЧЕЛ, КИЧЕЛЪ,
КИЧЪ, КИЧЪ, КИЧЪ, КИЧЪ, КИЧЪ, КИЧЪ, КИЧЪ it. d.

КИ u
lat.
prepi-
su
hèrv.
kancel.
u

Iz domaće kancelarije hèrvatskih kraljevah IX. vèka
čitamo ovaka imena: *zatinuslo, nedamuslo, ne-*
muslo, cresamuslo itd.: odatle se sigurno zaklju-
čuje, da je u ono doba u tih riečih i hèrvatsko uho
razlikovalo КИ od И; samo se nezna, jeda li to bijahu
samo ostanci imenah vlastitih, ili se ovako izgovaralo i
kod ostalih rěčih? —

cir.
spom.
měšaju
И и КИ

Izmedju hèrvatskih starinah, pisanih glagolicom i cirilicom,
ima ta, rekao bih, pravopisna razlika, što je glagolska az-
buka posve zabacila i pismeni izraz КИЧЕ, upotrebljujuć svuda
po izgovoru prosti К, a cirilska azbuka, nemogav se posvem
otresti upliva cèrkvenoga, pridržavala je dugo vremena И ИZ И
neznajuć jih ipak pravilno razlikovati niti u najstarijih spo-
menicih.

Priměri glagolski najstariji: КИМ ПЪШЕКИ,
ИМ КИЧЕЛЪ, ИМ КИЧЕЛЪ, ИМ КИЧЕЛЪ itd. hom. ljub —
ИМ КИЧЕЛЪ, ИМ КИЧЕЛЪ, ИМ КИЧЕЛЪ mis. kuk. —
ИМ КИЧЕЛЪ, ИМ КИЧЕЛЪ, ИМ КИЧЕЛЪ tekl. itd.

Priměri cirilski najstariji: БАНЬ КОСЬНЬСКИ (m.
СКЗИ), ПРАВИ (m. ПРАВЗИ) ПРИКТЕЛЪ, СЪ ВАМЫ (m.
ВАМИ) list. Kulina bana 1186. — ПРЪСЛАДКІ ГЛАСЪ
mon. 8; ВРИ ЦАРЕ, ДРОУГНЕ КНЕЗЕ ИНИ ВЛАДИКИ
mon. 9. itd. — U spomenicih cèrkvenih dolazi měšanje
češće nego li u světskih; dà u bosanskih i dubrovačkih
pismih imade već u 13. vèku listinah bez И, kano ti:
mon. 26, 35. (osim rěči СКИНЪ) 36, 37, 38 itd.

Promène samoglasne.

Glava V.

I. Stupnjevanje samoglasah.

S fonetičkoga gledišta nisu svi samoglasni jednake sile i važnosti: kod izgovora treba sad kraćega sad dužega vremena, traži se čas uži čas širi otvor ustijuh. S ovom razlikom fiziološkom spojena je i nutarnja razlika u znamenovanju dotičnih rečih; neka se n. pr. uzporedi: *prognati* i *pro-ganjati*, *nesem* i *donašam* itd.

1. Dugi samoglas važniji je od kratkoga; jerbo se može reći, da je $\bar{a} = \tilde{a} + \tilde{a}$, $\bar{e} = \tilde{e} + \tilde{e}$, $\bar{i} = \tilde{i} + \tilde{i}$; itd. zato se veli: p̄ād ā m (t. j. p̄ādaam), s d̄obr̄ō m ž̄ēn̄ō m (nekada: ⱮⱮ ⱮⱮⱮⱮ-ⱮⱮ ⱮⱮⱮⱮ-ⱮⱮ dakle: dobroom žēnoom) itd.

Jedna je dakle vèrst samoglasnoga stupnjevanja, da se kratki samoglas produži u dotični dugi: n. p. zn̄ati i zn̄avati. — Kada i kako je to u starom jeziku bivalo, nemože se znati, jerbo nam kolikoća samoglasah nije poznata, osim nekolikih slučajevah kod stezanja, što ćemo niže §. 34. 1, 2. napomenuti.

Město dugoga ē stoji kadšto ꞥ: sr. ꞥнестн и ꞥнꞥтати, лѣтꞥти и лꞥтати, ѿѿѿѿѿ и ѿѿѿѿѿѿ и t. d.

Na mēsto izbačenoga suglasa produžen je e u ꞥ u ovakih primērih: ꞥꞥꞥꞥ (m. ꞥꞥꞥꞥꞥ), ꞥꞥꞥꞥ (m. ꞥꞥꞥꞥꞥ), ꞥꞥꞥꞥ m. ꞥꞥꞥꞥꞥ itd.; to je produženje u zaměnu.

2. Izvodeć reči izjednoga te istoga korena, nalazimo da se mēnja čas ovaj čas onaj samoglas u korenu, a kad se uzporedi svikolici samoglasni čitavoga roda zajedno spadajućih rečih, lahko

ꞥ
kao
dužina
od e

2. nas-
por
samo-
glasa

ih je od najslabijega do najjačega směstiti u tri glavna reda.

To je druga i važnija vèrst stupnjevanja; a za samoglas jači veli se ovdě, da je nasporio od slabijega, za slabiji da je oslabio od jačega.

Ovaj ćemo si nutarnji život samoglasah predočiti u skrižaljci; samo valja zapamtiti, da netreba da bude od svakoga korena red rečih podpun, nego čas manjka ovaj čas onaj samoglas.

tri reda §. 25. U I. redu izměnjuju se samoglasu u korenu
samo-ovako: Ъ, Е, О, А. (*a-red*)
glas-
noga
nasp-
ra

U II. redu izměnjuju se samoglasu u korenu ovako:
ь, и, ѣ (оѣ), аѣ (*i-red*).

U III. redu izměnjuju se samoglasu u korenu ovako:
Ъ, ЪІ, ОУ (ОВ), АВ, (*u-red*).

I. Red-A.

nasp- ъ-е-о- а	koren	Ж	Е	О	А
<i>br</i>	БРАТИ			БОРИЖ	ОВАРАТИ
	(м. БЪР-АТИ)			(borim)	
<i>ved.</i>			ВЕДЖ	ВОДИТИ	уваджати
<i>žen.</i>	ГНАТИ		ЖЕНЖ	ПОГОНЖ	ПОГНАТИ
или <i>gъn.</i>	(м. ГЪНАТИ)		(ženem)	(pogon)	(poganjati)
<i>gr</i>	ГР'ЋТИ		ЖЕРАВИС	ГОРЬКЖ	ВЪЗГАРАТИ.
или <i>žer</i>	(м. ГЪР-ЋТИ)		(žeravica)	(gorak, a, o)	(garište itd.)
<i>vrbt</i>	ВРХ'ЋТИ		vreteno		ВРАТЖ.
<i>vъg</i>	ВЛЖГЖКЖ				ВЛАГА.
<i>mъz</i>	МЛЖЖ (inf. МЛ'КСТИ sr.				mъz.
	МЛ'КЗИВО м. МЛЖЗИВО)				
<i>mek</i>		НАМЕКНЖТИ	МОКРЖ	ОМАКАТИ.	
<i>nes.</i>		НЕСЖ	НОСИТИ	доношати.	
<i>tvr</i>	ТВРЖДЖ		ЗАТВОРЖ	ЗАТВАРАТИ.	
или <i>tvъr</i>	(м. ТВЪРЖДЖ)				

koren	Ж	Е	О	А
<i>hod i</i>	ДОШЪДЪ		ХОДЪ	ДОХАЖДАТИ.
<i>škd</i>	(došad)			(dohadjati)
<i>ved</i>		ВАНЪТИ	ВЪДЪТИ	
(t. j. <i>vend</i>)		(m. <i>vendnъти</i>)	(m. <i>vonditi</i>)	
<i>vez</i>		ВЪЗАТИ	ВЪЗА	
(t. j. <i>venz</i>)		(m. <i>venzati</i>)	(m. <i>vonza</i>)	
<i>mek</i>		МЪКЪКЪ	МЪКА	
(t. j. <i>menk</i>)		(t. j. <i>menkъкъ</i>)	(t. j. <i>monka</i>).	
<i>tek</i>		ТЕКЪ	ТОКЪ	ИСТАЧАТИ
				(ИСТАКАТИ).

II. *Red-J.*

koren	Ь	И	Ъ (ой)	АЙ	naspor ь-і-ё (oi)-ai
<i>mg</i>	МЪГЪТИ	МИЗАТИ	СЪМЪЖИТИ.		
	(МЪЖАТИ)	(ili <i>migati</i>)			
<i>mn</i>	МЪНЪТИ	ПОМИНАТИ	МЪНИТИ		
	или ПАМАТЬ	(<i>spominjati</i>)	μνημονεύω		
	t. j. <i>pa-mnъti</i>		ПОМЪНЪ		
<i>svk</i>	ЦВЪТЪ	ПРОЦВИТАТИ	ЦВЪТЪ		
	(ЦВЪСТИ)				
<i>bid</i>		ОВИДЪТИ	БЪДА.		
<i>svk</i>	СВЪТЪТИСА	СВИТАТИ	СВЪТЪ		
	(СВЪНЪТИ t. j. <i>svk-nъti</i>)		(<i>světlost</i>)		
<i>vi</i>		ВИТИ	ВЪНЪЦЪ	(zbog slēde- ćega suglasa)	
			ЗА-ВОЙ	(zbog slēdeće- ga samoglasa)	
<i>pi</i>		ПИТИ	НАПОЙ	НАПАЈАТИ	
<i>sti</i>			или СТОЈАТИ	POSTÁJATI	
			СТЪНА		
<i>di ili dē</i>			ДЪТА: ДОТИ	ЗАДАЈАТИ..	

koren	ь	и	ѣ (ой)	ай
ѣи		ПОЧИНЖТИ	по-кой	
жи		ЖИВЖ	гой	uzgajati
			(goj)	
dvi			ДВОЙ	udvajati.

III. Red - U

naspor

ъ-у-и
(ов)-ав

koren	ж	зи	оу (ов)	ав
бѣд	БЗДѢТИ	ВЗБЗІДАТИ	БОУДЪНЖ.	
	ВЗБЗНЖТИ	БЗІСТРЖ (м.		
	(м. ВЗБЗД-НЖТИ)	БЗІД-ТРЖ)		
брѣс.	БРЗСНЖТИ	БРЗІСАТИ	ОУБРОУСЖ	
глѣх.	ОГЛЖНЖТИ		ГЛОУХЖ	
дѣх.	ДЖНЖТИ	ДЖІХАТИ	ДОУХЖ	
гѣб.	ГЖНЖТИ	СГЖІБАТИ	sugub, dvogub.	
	(м. гѣбнѣти)			
сѣл	СЖЛЖ	ПО-СЖЛАТИ		
дѣм i ду	НАДЖМЕНЖ	НАДЖІМАТИ	НАДОУТИ	ОУДАВА
плу		ПЛЖІВАТИ	ПЛОУТИ	ПЛАВИТИ
			(sad. vr. ПЛОВЖ)	
слу			СЛОУТИ	СЛАВИТИ.
			(sad. vr. СЛОВЖ)	
тру			НА-ТРОУТИ	ОТРАВА.
			(sad. vr. НАТРОВЖ)	
ту		ТЖІТИ	ТОУКЖ	otava (?)
			или ТОВИТИ	

§. 26. a) Ova tri reda samoglasah mogu se uzporediti tri-
ma okruzima, u kojih se život samoglasni kreće, svagđe na svoj
način; od navedenih i njim sličnih korenah nesmije se naći ni-
kakovih novih tvorinah, da bi jim osnovni samoglas iz svojega
reda preskočio u drugi.

naspor
ide
svojim
pravil-
nim
putem

U hërvatskom jeziku ima prividnih iznimakah ondë,
gdë je već osnovni poluglas po naravi našega jezika

(§. 19. 1.) zaměnjen u *a*, n. p. *da hnuti*, *cvasti* prema bug. ДЪХНУТИ, ЦВѢСТИ (obično ЦВѢСТИ).

Ako od КВІСНУТИ postaje КВАСЪ, od ХВІТИТИ rako ХВАТАТИ itd., tu je *va* premetnut mĕsto *av*: *kvas* m. *kavs*, *hvat* m. *havt*.

b). Nego ima i takovih korenah, koji potĕraše nove ogranke ^{naspor} iz inoga reda samoglasah, tako da je sastavljen red-A i red-J u ^{po a-} neki složeni red samoglasnih okretajah ovako: Ъ-Ь, Е, О, А; И-І. ^{redu i} ^{po i-} ^{redu}

Na primĕr :

koren	Ъ-Ь	Е	О	А	И	І	Ѣ
<i>rek</i>	РЬЦИ	РЕКЖ	РОКЖ		ПРОРИЦАТИ		РѢЧЬ
	zap nač. sad. vr. samost.				glag.		ili
							n. p. n ar ě-
							kovati.
<i>plet</i>		ПЛЕТЖ	ПЛОТЖ		ОПЛИТАТИ		ОПЛѢ-
							ТАТИ
<i>br</i> ili <i>ber</i>	БРАТИ	БЕРЖ	ИЗБОРЖ		ИЗБИРАТИ		
<i>ml</i>	МЛѢТИ	МЕЛЖ	МОЛЬ (МЛАТЖ (?))		СЗМИЛАТИ		
<i>pek</i>	ПЬЦѢТИ	СЖ	ПЕЧАЛЬ		ПРИПИЦАТИ		ПРИПѢ-
							cati
<i>mr</i>	МРЖТВЖ		МОРИТИ		umarati		umirati.
<i>ryn</i>	ПАТИ (t. j. рьнти)		ОПОНА		опанак		НАПИНАТИ.
<i>stl</i>		СТЕЛЖ	СТОЛЖ		slama (?)		ПОСТИЛАТИ.
<i>dr</i>	raz drt	ДЕРЖ	РАЗДОРЖ		udarac		ВЗДІРАТИ

Ovdĕ valja prije svega uvažiti veliku i fiziologiĉku ^{srod-} srodnost medju dugim *и* i dyoglasom Ъ, koja se vidi ^{nost} i u primĕrih: *лиати* uz *лѣж*, *погрикати* uz *погрѣ-* ^{i i ě} *кати*, *цѣлѣти* i *свилѣти*, *зѣяти* i *знѣти* itd.

Inaĉe su poluglasi Ъ і Ѣ najslabiji; zatim je *e i o s* jedne *и s* druge strane; napokon dolaze *a ж і Ѣ*, od kojih većega naspora neima. Jeda li pako *i Ѣ* naspori u *a*, to se nemože za sigurno reći; barem se nekoji ovamo

spadajući priméri mogu drugačije tumačiti. Ako uz inf. състи (sad. vr. сѣдѣ) dolazi samostav сѣдѣ, to s obzirom na lat. gèrčki itd. jezik moramo zaključiti, da je bug. ѣ novijega izvora i da ima vrèdnost dugoga e (sravni u gèrèkom е = ε: uz η); vlak (o blak) spada к вѣк, isto tako стража к стрѣг, а вѣшти и стрѣшти бити će samo eufonièke vrèdnosti mĕsto вѣшти, стрѣшти (Sr. o tom u spregi). Napokon i лѣсти и лѣзити labko je sravniti s litavskim listi (m. lindti) lendu, landžoti.

Na-
spor je
dvoji:
nutar-
nji i
vanjski

Ovaj trogubi naspор osnovnih samoglasah, kada se gleda dalje na njihov postanak, biva u slovènskih jezicih dvojim naèinom: 1° zamĕnjivanjem samoglasah, kano ti je prelaz od osnovnoga e na o i na a (to biva u reda A); 2° pridĕvanjem inih samoglasah do osnovnoga: to biva u redu J, kada se osnovniku i pridodĕne sprĕda a ili o, dakle: ai, oi. Nu u srĕdini rĕèi postaje od ai dvoglas ê ѣ: n. pr. visĕti ali vaisiti t. j. vĕsiti; viti ali vainъсь t. j. vĕnъсь; a na kraju rĕèi ili pred slĕdeèim samoglasom predje od oi i ai osnovni i u j, dakle: piti: napoj, napajati. To isto biva i u redu U, kada se osnovniku u ili y (mislite si gèrèki ѹ) pridĕne sprĕda o ili a, dakle ou, oy (ow), au ay (aw), pak i ovdĕ pred slĕdeèim samoglasom predje osnovnik u i y u v; n. pr. dyhati i доухъ (jerbo je zatim suglas), ali kryti i кровъ (jerbo je zatim samoglas), što bi strogo bilo: кровъ; isto je tako u: slovo i slava samoglas o i a pridĕnut a osnovni u pretvoren u v. — Kod l i r naspори poluglas i dodje sprĕda, ako li za l i r slĕdi samoglas (n. pr. zatvor zatvarati); a straga, ako je za l i r suglas: vreteno, vrat.

protiv-
no je
naspо-
ru, da
samo-
glas
oslabi

§. 27. Prema pravilom naspора lahko je iztumaèiti i naopakо nekoliko onih sluèajevah, gdĕ samoglas oslabi.

Kada bismo imali ovdĕ uzporedjivati starobugarski jezik sa srodnimi indoevropskimi, protumaèilo bi se, da je èitav slovènski vokalizam prema jeziku staroindijskomu, gèrèkomu ili gotskomu znatno oslabljen; ova se je slabost jaèe kosnula kraja, nego li srĕdine rĕèi: o tom biti će još govora.

U starobugarskom oslabi и rado на ъ pred jotovanimi sa- и osla-
moglasima: ja, je, ji itd. što dokazuju sljedeći primjeri: БЕЗАКОНЬЕ ^{bi rado}
ДРЪЗНОВЕНЬЕМЪ, КРАТЬА, КОЛЪЗНЫЖ, ЛЮДЬЕ и t. d. iz cod. sup. ^{на ъ}
ОУНИЧЪЖЕНЬЕ, ЛЮБОВЫЖ, ХЪИТРОСТЫИ, ГРЪДОСТЫЖ,
СЪМЪРЕНЬА itd. iz Antioch. pandkt. (ovdѣ bi svagдѣ мѣсто ъ
imaо stojati и). Ovakih su primjераh puni puncati već najsta-
riji spomenici, osobito u kojih se nalazi upliva ruskoga ili
hѣrvatskoga (Glag. Cloz.)

Istim je putem udario i stari hѣrvatski jezik, oslabiv му ^{u hѣrv.}
Ѣ najprije u I ili ' , a zatim nestav sasvim: гдѣ je tako iznova ^{jez. iz-}
došao zubni t ili d u doticaj s jotovanim suglasom, udari istom ^{pade}
štokavština novijega vremena (od XVIII. i XIX. vѣka) u pre- ^{zanim}
tvor, koji zahtѣvaju glasovni zakoni, najme k i ѣ (ć i dj); u ^{i polu-}
starom jeziku, zatim u primjѣrih iz hѣrvatske književnosti 15. 16 ^{glas.}
i 17. vѣka izgovarahu i pisahu rastavljeno: tj-dj (tj. i dj.) n. p.
НАСИЛЪС mon. 28. ПОВЕЛЕНЬЕМЪ 41, КОЖЬЕ, ЗЛОТВО-
РЕНЬЕ ib. ВЪДЪКНЬЕ, ЛЮДЬЕ 45. i bez к: ПОРОГЕНА,
ХОТЕНС, ВЛАДАНИЮ 85, ПЕЧАТИЮ, ПОМЕНЪТИА, РАСПЕТИС
(iz 14 i 15. vѣka): ѡ' ѡЪ+ѡ'Ѣ glag. sp. 8, ѡѡѡѡѡ ѡЪ+ѡѡѡ
(čit. brat-je).

Odatle slѣdi pravilo, da se u ovakih rѣčih smije i danas ^{idanas}
danас još pisati tj, dakle: krѣpostju, cvѣtje, ^{razli-}
bratja itd. ali su posve drugojačiji primjѣri: плаѣа i ^{kuje se}
плаѣати, свиѣе i sveѣеник itd.

Ovamo spadaju nadalje primjѣri kano ti: сью, дькъкь,
трые itd. u mon.; ПЪТЪПЪПЪПЪ hom. ljub. (m. διαβολος)
ЗЪХЪПЪТЪРЪЧЪВЪ tekl. dapače ЯШЪТЪРЪЗЪ (m. оукиение) odl. ljub.
itd. Svemu tomu ima traga u bugarskom i starohѣrv. jeziku.

Zapamtiti valja u starobug. jeziku nekoliko glagolah,
koji samoglasе е i и pokраѣuju u к:

a) u zapovѣdnom naĉinu: ПЪЦИ СЪ: ПЪЦЪТЕ СЪ (od in-
finitiva ПЕШТИ СЪ sr. našu rѣč: рѣѣа!), ТЪЦЪМЪ (od ТЕШТИ:
i danas još каже kajkavac: тьѣте!), РЪЦЪКМЪ: РЪЦЪТЕ,
sast. НАРЪЦИ (od РЕШТИ:). Sr. tomu u Ostr. evangj.
НИЧЪСОЖЕ m. НИЧЕСОЖЕ. Рѣѣ ЦЪСАРЬ ili ЦЕСАРЬ oslabi
najprije u ЦЪСАРЬ i već u XII. v. primjераh) i onda u ЦАРЬ.

b) sad. vr. glagola **ИТИ-ИМЖ** kada se sastavi s predlozi: **ИЗЪМЖ, ОТЬМЖ, ВЪЗЪМЖ** itd. město: *izim a, otim a, v z i m a* itd.

c) od glag. **ШИТИ** ima part. těrpní: **ШЬВЕНЗ**, od **ЖЕШТИ** imadu oblici: **ПОЖЬЖЕ, СЪЖЬЖЕНЗ** itd. prema **ЧИСТИ, ЧИСЛО** ima sad. vr. **ЧЬТЖ** itd. prema **ЦВИСТИ** sad. vr. **ЦВЬТЖ** i t. d.

Iz navedenih pravilah §. 18. i 19. lahko je razuměti, zašto hěrv. jezik govori: otmem, uzmem ali cvatem, čita m; reci, recite itd.

II. Preglas.

što je preglas?

§. 28. Od samoglasnoga naspora razlikuje se preglas tim, što mu nikakova nutarnjega znamenovanja, nikakove simboličke vrědnosti, nepripisujemo: preglas ostaje na pověršini, naspor siže dublje u nutarnjost.

koliko je věrstih asimilacije?

Svi pojavi preglasa osnivaju se na srodnosti glasovah, uslěd koje se privlače ili odbijaju: odatle prilagoda iliti asimilacija i disimilacija.

1. Asimilacija pako može biti:
 - a) samoglasna t. j. samoglas děluje na samoglas.
 - b) suglasno - samoglasna t. j. suglas děluje na samoglas.
 - c) samoglasno - suglasna t. j. samoglas děluje na suglas.
 - d) suglasna t. j. suglas děluje na suglas.

2. Asimilacija može biti zatim:
 - a) nalika t. j. da jedan glas sasvim naliči drugomu: *dobru u m u* město *dobru e m u*;
 - b) dolika t. j. da jedan glas drugomu dolikuje: *istok* město: *iztok* itd.

3. Asimilacija može biti na-

- pokon: a) unazad (regresivna), t. j. da potonji glas djeluje na prednjega.
 b) unapred t. j. (progresivna) da prednji suglas djeluje na potonjega.

Mi razumjevamo ovdě kao preglas u užem smislu asimilaciju pod 1. a) i 1. b), t. j. proměnu samoglasa, koju prouzročuje nekoji drugi samoglas ili suglas: a to su stranom slučajevi dolike (A), stranom slučajevi nalike (B).

A. 1. U starobugarskom jeziku ima važnih slučajevah samoglasnoga preglasa unapred, najpače djeluje *i* (*j*) na slědeći samoglas, kada je s njim u neposrednom doticaju tako, da *jo* preglasi u *je*, *jъ* u *ju*, *jъi* u *jъi*.

Valja pako znati, da neimajući glagolska i cirilska azbuka latinskoga *j*, spaja u cirilskom pismu *ı* s nekojimi samoglasima ovako: *ıа*, *ıе*, *ıю* (to znači *ju*; a za *jo* neima niti joj netreba ništa, jerbo toga organizam starobugarski nepodnosi, već preglasi svagda *jo* u *je*), *ıа*, *ıъ*; u glagolskom samo *ѣ*, *ѣе* i *ѣу*.

Dočim dakle cirilici manjka *ji* (ima samo *ı*), nestaje glagolici pismenoga izraza i za *ju*, *je*: to je i opet dokaz, da je glagolica nesavěršenija i starija.

Za preglas iz *jo* u *je* (*ıе*) ima nebrojenih priměrah u čitavom području starobugarskoga jezika n. pr. село *ıе* spravni s поле, богомъ i кралемъ, жено i змиѣ, того i ѣго, той i ѣй, плетомъ i пиѣмъ, богословъць i воѣ-вода, чръность i горѣсть itd.

Za přeglas od *j-ъ* u *ju* (u pismu samo *ı*) ima više dokazah u starobugarskoj deklinaciji. kano ti: local свѣтъъ uz краи (*ıи*) (izg. краji), свѣтъхъ uz краихъ (izg. краjih), добръхъ uz доблихъ (izg. dobljih), dat. lok. рѣкъъ uz змии (t. j. zmi-ji); sr. тѣмъ, тѣхъ sa имъ, ихъ (izg. jim, jih) itd.

Za preglas od *j-ъi* u *ıа* imade upravo toliko dokazah koliko je slučajevah, gđe poslije tvěrdih suglasah stoji *ıа* naměsto *ıъ* naročito:

- a) akuz. množ. od α -deklinacije: РАКЗИ СГ. СА КОНІА.
 b) gen. jed. i nom. ak. mn. od λ -deklinacije: ЖЕНЪІ СГ. СА ЗМНІА
 c) akuz. množ. ТЪІ УЗ ІА.
 d) part. sad. вр. ПЕКЪІ, РЕКЪІ (sr. ženski spol ПЕКЪШТИ, РЕКЪШТИ) УЗ: ПНІА, КНІА itd.
 e) nom. КАМЪІ (OSNOV. КАМЕН) znamenito prema ЗНАМА (OSNOV. ЗНАМЕН), i КОРА (OSN. КОРЕН).

2. Budući da se s etimologičkoga gledišta slovenske gramatike jezični glasovi \check{c} , \check{s} , \check{z} smatraju, kao da već sadržavaju u sebi sakrivenu silu j , to se sve rečeno u točki 1. proteže i onda na pomenute samoglasne, kada su u neposrednom doticaju sa \check{c} , \check{s} , \check{z} , n. pr. ЖЕНОІЖ УЗ ДОУШЕІЖ; ДОУХОВЕНЪ УЗ ДОУШЕВЕНЪ; лок. МЪЖИ, СЪРАШТИ; akuz. množ. МЪЖА, gen. jedn. nom. ak. množ. ДОУША; КОГО УЗ ЧЕГО, participij sad. вр. ПИША-ПИШШТИ према ВЕРЪІ-ВЕРЖШТИ itd.

3. S etimologičkoga gledišta imadu ψ i ζ kadšto vrednost jotovana k i g (kao kj , gj), osobito u dometcih, kojimi se reči proizvode $\kappa\psi$, $\psi\psi$, $\psi\psi$, $\psi\psi$, n. pr. ОТЬЦЪ, СРЪДЦЕ, ОВЪЦА, ЛЮБИЦА, ili sa ζ : ψ КЪНАЗЪ, i ПЪНАЗЪ, zatim u стъза (m. стъг- j -а), ІАЗА (m. ІАГ- j -а), ПОЛЪЗА (m. ПО-ЛЪГ- j -а).— U ovakovih priměrih valja isti preglas, što je spomenut pod točkom 1. i 2., dakle: лок ОТЬЦИ, ak. množ. ОТЬЦА; gen. стъза itd.

Inače nespada ζ medju mekane suglase, nego se kaže n. окразъ, окразк, окрази itd.; a poslije ψ može stojati barem κ i ψ u korenu n. pr. $\psi\kappa$ лз, i u pregibu, gdje je iz κ izašao, n. pr. рѣцѣте, рѣцѣ, чловѣцѣк itd.; nu ψ i χ nemoгу poslije ψ nikada slēditi.

§. 29. U starom hērvatskom jeziku imade pomenuto načelo samoglasnoga preglasa podpunu valjanost, da se za j i jezičnimi \check{c} , \check{s} , \check{z} nemože podneti glas o a, za κ i χ rekosmo, da jih hērv. jezik niti neima.

a) Ali što u načelu valja, od toga ima pojedince mnogo iznimakah tako, da je sila većine, koju zovemo analogijom, preotela mah i u onakove primēre gdje su proti

strogomu pravilu o preglasu. N. pr. premda hërv. jezik još i danas razlikuje: bogom od bojem, mrakom od klju-^{slučaji} čem, gradom od mužem itd., ipak čitamo u izvor-^{hërv. jezika}noj glag. listini već od g. 1321 dativ ПРЯХ (mësto ЭХ)^{proti pre-} prema tvërdomu ППЯХ; ki joj manjkaju. Vin. 367;^{glasu} всоѣ ѡпкинѣ. Mon. 31. itd.

b) Danas veli se bez razlike dušom, kraljicom itd. nekoč: ДОУШЕИЖ, a zanimivi su prelazni oblici: МИЛОСТИЮ БОЖИИСКЪ mon. 20. КОСКЪ ib. uz. СИЮВЪ ЗЕМЛОВЪ СРЪБЪСКОВЪ mon. 4., СВООВЪ ВОЛОВЪ 12. СЪ МОИОВЪ БРАТИОВЪ 32 (sve već iz XIII. stolëtja!)

Buduć da u azbuci neima *jo*, izrazuju ga ili prostim w ili iw ili no: КВВМЪ ЛЮБО ЗЛЕДИЮ mon. 22 СЪ СВОИОВЪ ВОЛОВЪ 39, СВООВЪ, ГЛАВОВЪ, СЪ КОВВЪ 44.

c) Osobito je nečutljivim postao naš jezik u sastavljenikah, gdje se malo ne uvek rëči vežu samoglasom o; n. p. nekoč bijaše ДОУШЕОУБИЦА, a danas: novac dušogubac: kokin tancovodja; sovo bućoglava itd. tako je već mon. 62. ТОУГОЗЕМЛИАНИИХ (izg tudjozemljanin) itd.

d) Mësto starobug. **ZI**, koji je postao od **Ж**, upotrebljuje hërv. deklinacija već od najstarije dobe *e*, koji inače odgovara bugarskomu **А**, dakle: žene, ribe (bug. **ЖЕНЗИ**, **РЗИБЗИ**) itd. I to je neka vërst asimilacije, koja je posljedica one ubitačne analogije u jeziku, što zatira mnoge tragove starinskih osobinah i nekošnje pravilnosti.

§. 30. 4. Preglasu od samoglasa *a* na *e* poslije pomenutih suglasah *j*, *c*, *č* *š*, *ž*, ima nebrojenih primërah u staro- i novočeskom jeziku, ali u starobugarskom, u starom i novom hërvatskom veoma malo.

Ovamo će spadati u starobug. glag. ЧЕКАТИ uz ЧАКАТИ, u hërv. samo čekati (kajk. i čakati habd.);

исноуарь м. **ІАНОУАРЬ**, u starohèrv. jenvar; zatim nekoliko osnovah, što poćimaju s **Ѣ**, kano ti: **ѢСТИ**, **ѢДРО**, **ѢЗДИТИ**, **ѢХАТИ**, koji su se po svoj prilici već u starobug. mēšali u izgovoru i kao: jasti (**ІАСТИ**), jadro (**ІАДРО**), jazditi (**ІАЗДИТИ**) jahati (**ІАХАТИ**), i kao: jesti, jebro, jezđiti, jehati. — U hèrv. jeziku kaže se samo jesti i po ikavskom izgovoru: jisti, ali jasle; ijadan uzjedak, jaduz jed; jebro ili jidro; jezđiti uz jahati. — Ovamo spada i rēč: jagla prema jigla ili igla (lat. acus).

u naj-
starijih
spom.
ciril.
piše se
za sa-
mogl.
Ѣ m.
ІА.

Znamenit je i čini se više fonetički nego li grafički pojav najstarijih spomenikah cirilskih iz XII. i XIII. vėka, što na početku rēči i poslije samoglasah pišu uvėk **Ѣ** mēsto po današnjem izgovoru potrebitoga **ІА**: n. p. **ѢЗЪ** od g. 1186; **Ѣ** (t. j. **ІА** ego) **З** puta u list 1189: **ѢКО**, **ѢЖЕ**, **ВСАКОѢКО**, **МОЛЕНИѢ**, **ѢСНО**, **ПОКАѢНИЕ** itd. od. g. 1198. Nije li i to preglas? nalik istodobnomu ćeskomu *e m. a*.

pre-
glas
u na i

5. Preglas od *u* na *i* poslije mekanih suglasah ograničen je takodjer u starobugarskom jeziku na nekoliko slučajevah: **ВЪЗЛИКТИ** uz **ВЪЗЛЮКИТИ**, **ЛИКО** m. **ЛЮКО**, **ПЛИНЖТИ** m. **ПЛЮНЖТИ**; **СЛИНА** m. **СПЛЮНА**; sr. **ШТИТЪ** s lat. *s cutum*; **РИМСЬКЪ** i **РОУМСЬКЪ** (*romanus*) itd. Hèrvatski jezik odustao je i od tih rēdkih primėrah, pišuć samo: u zljubiti, pljunuti; ipak slina, štit.

u sta-
rohèrv.
jeziku
pre-
glasi Ѣ
u a iza
mekan-
nih su-
glasah

6. Osobita je vėrst starohèrvatskoga preglasa, da s oćitim uplivom mekana suglasa *j, ĉ, ž* na slēdeći nosovni samoglas *e*, nepreglasi **ІА** kao što inače svagđe u hèrv. jeziku na *e* nego na *a*. Ovakove su rēči: **ІАЗИКЪ** (m. ljenzyk sr. lat. *lingua*), koji već hom.ljub. piše **ІАѢЗИ**, i svi kasniji nabožni i svėtski spomenici glagolski (n. p. spom. kuk. 12, 107, 274. vinod. 139 itd.); isto tako pišu jazik svi starohèrvatski pėsnici u 15. vėku (u primorskih stranah

čuje se to još i danas); starobug. ЧАТИ sa čelim rodом izvodah glasi u starohèrv. jeziku; ЧНПШ, ПЯЧНПШ spom, kuk. 31; ПЯЧНПШ 55, ПЯЧНШЭ 60, i kod starih pèsnikah itd.; starobg. ЯТИ glasi u starohèrv. jati (ЯПШ): ПЯЧПШ hom.ljub., ЧНЧПШ glag. sp. 37., ПБЧШЭ 48, ЯЧЧЧПШ 60., ПБЧПШ 217 itd. Strbg. ЖАДАТИ ЖАДАНЪ u starohèrv.: ЧЯ ППШПШ ПЧЯ mis. kož. ППШП mis. rim, žaja, žadan, žajati pist. pèsn. itd. žati, žatva (starobug. ЖАТИ), čado (m. ЧАДО), jatra (m. ЯТРА) luc.; jačmen-jačmenjak (ЯЧМЪ-ЕНЕ).

Može biti, da je ovde ЧА onako preglasio на (ja), kao što biva redovito u ruskom jeziku, gděno se već u veoma starih slovènskih rukopisih čitaju ovaki primèri: НАЧАЛО ЖАТВЫ itd. Antioch. pand.; a što je istomu pojavu i u nas traga, da su ostanци starine, koja nas opominje na davno predpovèstno doba hèrvatskoga jezika.

7. Preglasu u nazad ima u starobugarštini je-dva nekoliko tragovah, gdě se može srodnost dokazati medju prednjim samoglasom i slědećim *i* ili *j* ili jotovanim su-glasom *c* i *z*, tako da slov. ѣ preglasi u и. Sr. od korena РЕК glag. НАРЪКОВАТИ i НАРИЦАТИ; od kor. ТЕК glagol: ИСТЪКАТИ i ИСТИЦАТИ; sravni ЗИЯТИ (m. ЗЪЯТИ) i ЗЪВНЪТИ itd.

Taj preglas nalazi se i u hèrv. jeziku toli redovito, da *j* nikako netèrpi izpred sebe *ě*-a (razuměvam *ie-je*). Veli se dakle: grijati (ГРЪЯТИ) ali ogrievati, smijati se ali podsmievati se; sijati ili skjati, ali sievati itd.

pre-
glas
regre-
sivni
rědak

hèrv.
jez. ne-
tèrpi *ě*
izpred
j, već
pre-
glasi
u *i*

B Preglas po nalicì:

§. 31. Gdě prednji samoglas u rěci dьluje na slědećega tako, da mu posve naličnim izilazi — taj se slučaj samoglas-ne proměne zove samogl. preglasom po nalicì. Ne-

samo-
gl. pre-
glas po
nalicì

koliko ovakih slučajevah ima u sklonitbi, osobito imena pridavnoga, i u glagola:

аего
preglasi
u ааго 1. U gen. jedn. mužk. spola preglasi po nalici **АЕГО** u **ААГО**, te su i u najstarijih spomenicah veoma rēdki primēri za pērvobitni oblik: n. p. **РЪАА+Р+ЭЭ** cloz. II. 203; **Э+А+ЭЭ** grig. evang., **ВЪЗЛЮВЛЕНАЕГО** ps. tum. XII. st.

иети
pregl.
u
иити 2. U dat. jedn. m. spola preglasi po nalici **ОУЕМОУ** u **ОУОУМОУ**, a ovdē su pērvobitni oblici veoma rēdki: n. pr. **ОУСЖДЕНОУСМОУ** supr. **БЗІВЗШОУСМОУ** exarch.

ѣтъ
pregl.
u
ѣтъ 3. U lokalū jed. m. sp. preglasi po nalici **ЪЕМЪ** u **КЪМЪ**, i taj je oblik mnogo obiĉniji od onoga pērvobitnoga: **ГРЪШНЪМЪ**, **ДОБРЪМЪ**, **НЕБЕСНЪМЪ** itd. supr. Мѣsto **ААЭВ** ima kadšto **А+ЭВ**, osobito u evang. assem.

ијемъ
u
иіемъ Kod pridavnih mekana suglasa, gдѣ prosti lokal izilazi na **И** (§. 28. 1.) preglasi **ИСМЪ** u **ИИМЪ**, i to je pravilni oblik: **ПОСЛѢДНИИМЪ** m. **ПОСЛѢДНИ-ІСМЪ**.

ијехъ u
иіхъ 4. Instrumental jedn. i lok. množ. samostavah na **ИС** glasi s preglasom po nalici na **ИИМЪ** i **ИИХЪ** m. **ИСМЪ**, **ИСХЪ**, n. pr. **ДРЪЗНОВЕНИИМЪ** supr. **ДЪКНИИХЪ** supr.

ије u *иі*
аје u *аа* 5. Kod glagolah IV. i V. 1 reda biva u sad. vrem. preglas iz **ИЕ** u **ИИ**, iz **АЕ** u **АА**, kano ti: **ТВОРИИШИ** (m. **ТВОРИИШИ**), **ХВАЛИИТЬ** (m. **ХВАЛИИТЬ**) itd samo što ovdē niti u najstarijih rukopisih nedolaze drugaĉiji van stegnuti oblici: **ТВОРИШИ**, **ХВАЛИТЬ** itd.; nasuprot oblici nepreglašenoga **АКШИ**, **АКТЬ**, **АКМЪ**, **АКТЕ** obiĉniji su od preglāšenih **ААШИ**, **ААТЬ** itd. samo glagol **ИМАТИ** ima obiĉno stegnute i nestegnute oblike: **АШИ** i **ААШИ**, **АТЬ** i **ААТЬ**: **ИМАШИ** i **ИМААШИ**, **ИМААТЬ** uz **ИМАТЬ** itd. Primēri na **ААТЬ**: **УВѢА+Ъ+АА**, **УВѢУ+АА**, **УВѢУ+АА** itd. grig. evang. **УВѢА+Ъ+АА** ev. mih. itd.

ајехъ u
аахъ 6. U imperfekt. preglasi **ААХЪ** iz **АЕХЪ**, **КЪХЪ** iz **КЕХЪ**, a mѣsto **КЪХЪ** postaje veoma rado: **КАХЪ**. dakle: **ВИДЪКЪХЪ** (m. **ВИДЪКЪХЪ**) a iz toga **ВИДЪКАХЪ**; **РАСТЪКЪШЕ** (m. **РАСТЪКЪШЕ**) i **РАСТЪКАШЕ**; **ПИСАСТЕ** (m. **ПИСАСТЕ**).

Štogaod je u ovo šest slučajevah udvojenih samoglasah — a tako se piše u najstarijih rukopisih malo ne uvěk — svagde čine uzevši jih zajedno dug u slovku, kako joj se trag sačuvao u hrvatskom jeziku još i danas.

7. Čini se, da ovamo k preglasu spada i oblik nominativni samostavah na **ЗИНИ** m. **ЗИНИА**: **ПОУСТЪЗИНИ** (m. **ПОУСТЪЗИНИА**), zatim na **ИИ** (m. **ИИА**): **СЪДИИ** (m. **СЪДИИА**) ^{pre-glas od} **МЛЪНИИ** (m. **МЛЪНИИА**); a može biti i nominativ na **и** m. ^{ynja} **ије** ili **ие**, n. pr. **ѠБЪЯѠѠЪ** Sp. 8., **ЪКЪѠѠѠЪЪЪЪЪЪ** ^{na} **ib.** ^{ynji?} (iz Baške na otoku Kerku); **РЪ ЯѠЪЪКЪѠЪ** (uvratje) Sp. 32.

§. 32. 8. U nevedenih (1—7.) priměrih proměnjivao se drugi samoglas, da bude prema pěrvomu; ali imade i tako, da se prednji samoglas měnja preglasom po nalicu, da bude prema drugomu. ^{nalika samo-glasa pєrvo-ga na drugi}

Najznamenitiji je priměr ovakova nazadnoga preglasa po nalicu u sastavljenoj sklonitbi pridavnih imenah, kad no izpred dodatka zaimenoga **и** predje osnovni **ь** **и** **р** **ет** **и**, n. p. **лжъ-и** preglasi u **лжий**; **лжъ-имъ** u **лжн-имъ** itd. Osobito je poučno zaimе upitno korena **кз** sastavljeno sa zaimenom **и**, **а**, **је**, gdje pred padežnim **и** preglasi koren **къ** u **кы** (**кый**, **кынмъ**, **кынхъ**, **кыними**), pred **а** u **а**: **кѡа** nom. jedn. žen. sp., nom. akuz. množ. sr. sp., nom. ak. dvoj. m. sp.; pred **је** (t. j. **јо**) u **ко** (**ко-іего**, **ко-іемоу**, **ко-іемъ**, **ко-іеіа**, **коіей**).

Po onom, kako poznajemo srodnost glasovah **зи** i **а** lahko je protumačiti akuz. množ. muž. sp. zatim. nom. i ak. mn. ž. sp. najme oblik **кѡа**.

9. Govoreć o nalicu samoglasnoj, napomenut ćemo i savim nov pojav proměnah glasovah jezika hrvatskoga, gdje nije neposredno niti u istoj reći uticao samoglas na samoglas, već je upliv većine utamano manjnu; tako je dakle bi reć ne **vi** ^{preglas} **divim** načinom izašao preglas jednoga samoglasa po nalicu na ^{po} **drugi**. ^{analo-giji ve-ćine}

Tomu je u hrv. jeziku mnogo priměrah, kad se uzporedi što je pravo hrvatski sa starobugarskim; evo jih samo nekoliko:

a) u akazativu množ. m. sp.; nom. i ak. množ, ž. spol. preglasio je po nalici na **А (э)** padežni dočetak **ѣ** u prosti **e** (mjesto u prosti **i**): kaže se: sine (m. **СЫНЫ**), žene (m. **ЖЕНЫ**) itd. dobro je: mužе (prema **МЪЖА**), duše (prema **ДУША**). Ima ipak u starohèrvatskom jeziku mnogo put oblik na **i** i gd bi smio i gdè nebi smio stojati prema bug. slovenštini.

b.) Po nalici na zaimènu sklonitbu **того, ѣго** (ili po hèrvatskom **тога ѣга**) preglasili su dotični padeži pridavah ovako: **свѣтого** (m. bug. **СВѢТАГА**) **велиѣго** (m. bug. **ВЕЛИКАГА**) ili pravo po hrv.: **свѣтѣхъ и величѣхъ**.

Tomu su preglasu tragovi u spomenicima iz najstarije dobe, kano te iz XII. vieka: **свѣтого, вѣсѣга, зѣлога. мон 4. всакога, велиѣга 9. ѿбѣхъ и величѣхъ** sp. kuk. **3. вѣхъ и величѣхъ 4.**

c) Prema zaimenom dativu **тому, ѣмоу** glasi u hèrv. jeziku takodjer pridav u tom padežu isto ovako: **пѣхъ и величѣхъ**.

Ovdè se niti u cèrkvenih niti u svètskih spomenicima neupotrebljuje drugačiji oblik van na **оמוу (емоу)**: n. p. već u tekli ima **ѿтѣхъ и величѣхъ** uz **свѣхъ и величѣхъ** od god. 1189. **мон. велиѣмоу**; znameniti su oblici participijalni i komparativni: **дѣхъ и величѣхъ мон. 22. мѣхъ и величѣхъ, прѣдѣхъ и величѣхъ 48.** — to je borba medju pravim hèrvatskim i uplivom starobugarskim.

d) To isto valja znati za dativ i lokal ženskoga spola, gdè je prema zaimenom **тои** hèrv. jezik preglasio dotične oblike na **оѣ**: **пѣхъ и величѣхъ** (m. **сѣхъ и величѣхъ**) i **болѣи** (m. **сѣхъ и величѣхъ**); zatim u lok. muž. spola m. **ѣкъ** imade hèrv. jezik, prema **томъ** oblik **пѣхъ и величѣхъ** (m. **сѣхъ и величѣхъ**) itd.

Već se u **мон. 9.** (od god. 1199.) čita: **свѣтѣи когѣ родици, на страшномоу соудѣици; мон. 12. градѣскои; мон. 18 (god. 1222) в всакомоу доуховномоу и справлени, прѣвои, уз бугаризме в поповѣсѣхъ поставлени; кожьствѣнѣи и неизречѣнѣи славѣ** itd.

§. 33. Imade slučajeval, da se u rēči dva samo-
 glasa zasebice nerado sastanu, što biva osobito kod samo-
 glasah *ii* (ж ж); tomu će se jezik ukloniti preglasiv *ii* u *ei*
 (ili *oi*), a to se zove disimlacija. N. pr. mēsto ВЕЛИЙ
 čita se u assem. takodjer вѣлѣз, m. ostr. крѣплии u assem.
 ѿвѣрѣз, mēsto оубиница ima hērv. jezik СБОИЦА (n. pr.
 Рус. sp. 12.) pamti gen. množ. ЗАПОВѢДЕЙ mon. 9. СѢТЕЙ
 ВРАЖИХЪ glasn. XIII. 364; ЛЮДЕЙ V. 20. St. vit. sym.
 7.; ЛАКЪТЕЙ glasnik. X. 219; ДЪКІАНЕЙ XIII 366. ПОВЕ-
 ЛѢНЕЙ St. sym. 21. БЕС-КОНЕЙ mon.. 63.

III. Stezanje samoglasah.

§. 34. Slovēnski jezici neprianjaju za one, što suglas
 medju samoglasima rado izbace, ili premetnu kao u ti n. pr.
 jezik gērčki u λέγειν mēsto: λέγουσι, λυεις m. λυεισι itd. Zato su
 i rēdki primēri, da se u jednoj rēči dva samoglasa zasebice sa-
 stanu, ograničeni na sastavljenike, gdě se pojedine sastavine
 jošter osēćaju: на - učiti, взименнѣти, дожидѣти.

Gdě toga neima, zahtēva narav slovēnskih jezikan, da se
 oba samoglasa budi sastave iliti stegnu u jedan, budi ra-
 stave suglasom: ono se pērvo zove stēzanje samoglasah, a
 drugomu velimo, da je namēnjeno proti nepodnosivomu zēvu
 (hiatu).

Stezanju dvajuh samoglasah ima više primērah u
 hērvatskom nego li u starobugarskom jeziku: ovdě bo osē-
 ća se vrēdnost i znamenovanje pojedinih sastavinah mno-
 go tanahnije nego li u nas.

1. Što je u §. 31. 1-6 kazano za starobug. jezik o
 samoglasnom preglasu po natici, ondě je hērv. jezik, u koliko
 su njegovi oblici sasvim osnovani na bugarskih, uvěk obadva
 samoglasa stegnuo u jedan. Zato se već u hom. ljub čita:
 ѿмѣстѣхъ, ѿмѣстѣхъ, ѿмѣстѣхъ, sve po

jedan Ѡ; ili mon. 19. (od godine 1199.): НАХОДЕЩАГО АПОСТОЛЬСКАГО, ЧЪСТЪНАГО, ГРѢШНАГО, СВЕТАГО, БЛАГАГО, isto tako ima u tekl. ѠПРѢРЪМЯ (m. СТРАНЬНОУОУ-МОУ), i u lokalu su oblici: ЭПРПРЭПѢУВЪЭМИ hom. ljub. ЖБИРЪЭМИ frag. zdr. — vèrlo rèdki svèdoci starine; obi-čan je pako stari lok. na ѡМИ (kod tvèrdih) ili зМИ (kod mekanih:) n. pr. ПЯЪЖШШЭМИ hom. ljub.

Na stežanju osniva se sad. vrème glagolah V. I. reda, kano ti: ДА СЕ ОУЗИМА, ПОЗИВА mon. 18 (god. 1228, uz reminiscencije cèrkvene: ОУЗИМАЕТЬ, ПОСТАВЛАЕТЬ); ВЛА-ДА m. 20. УСВОБАГА 23. ИСКРАВЛА 23. ЗАПРѢЦЛА, ИСПЛЪННА, НАВРЪША 117. itd.

u im-
perf.

aa u a,
èè i èa
u è

Zatim u prošl. trajn vremenu steže se aa u a, k i ka u k: ПРИВЕЗОВАШЕ СЕ mon. 9. СЛЫШАХОМЪ 74. ДАРОВАШЕ 117, ЦО СЕ 8 НИХЪ 8ДРЪЖАШЕ 131; КОИ М8 КЛАД'КХ8 332. uz КЛАДЕХ8 340 КЛАДИХ8 365; ЖПЪШЭ mis. kuk. ЧЯПЪЧЯЯ glag. spom. 28, ЯМЪЧЯ 11. ШЪЧЯ 16, ЧБЭПЪЧЯЭ 72.

U imperfektu ima stegnutih oblikah na *ih-iše-ihu* (m. ДЪ-8 ДШЭ-ДЪЭ) osobito mnogo stari hèrvatski jezik iliti čakavsko narèčje: grediše, zoviše, pasiše, kladihu, tecihu itd. to su u hèrv. prozi i pèsnictvu 15-18. vèka veoma obièni oblici.

pridav-
ni ob-
lici sa-
stav.
dekli-
nacije
osniva-
ju se
na ste-
žanju.

2. Povèrh toga ima u sastavljenoj sklonitbi imena pridavnoga više padežah stegnuta oblika, kano: dobra (m. dobraja — dobraa); dobrō (m. dobroje — dobroe-dobroo); gen. dobrē (m. dobroje, kano da je dobreje, što bi u hèrv. bilo: dobreje) sv. tudjē mēsto tuždeje. — akuz. dobru stoji mēsto dobrojja-dobraa-dobruu. Hèrv. oblik dobrī odgovara dvēma stari-
rima: ДОВРЗИЙ i ДОВРНИ, jerbo je hèrv. i takodjer mēsto bug. ЗИ — I u primèrih, kano ti: Ѡ МЯМ ПЯЪЧЯЯ ПЯПЪЯЯ spom. 22. i 15. ima stežanje, m. s' mojeju (МОКІЖ) dobroju (ДОВРОЖ) voljeju (ВОЛКІЖ).

IV. Zěv.

što je zěv? §. 35. Kada bi se u řeči sastala dva samoglasa, spadajuća zasebice raznima dvěma slovkama, nastati će po izgovoru zěv (hiatus), koji slověnski jezici u obće jedva i to samo od sastavljenikah podnose: *s a m o u k*, *m o d r o o k a*, *n e u k* itd. U prostih pako řečih rastavlja oba ona samoglasa, da nebude zěva.

Zěvu odolě-va *j* 1 suglas *j*: *bi-j-em*, *kri-j-em*, *pi-j-eš*; *ku-j-emo*, *snu-j-emo*; ovamo spadaju sva imena tudja na *ija*: Azija, *iji*: Dalmaciji, *iju*: Slavoniju i t. d.

Zěvu odolě-va *v* 2 suglas *v*: *bi-v-ati*, *ri-v-ati*, *zna-v-ati*; *ču-v-en* *uz ču-j-em*, *da-jati i da-v-ati* (jedno u sad. vr. *dajem*, drugo: *davam*).

Pravo rekši ovdě *j* ili *v* nije upravo samo umetnut već preda slědeću slovku predmetnut, a to sve po onom poznatom pojavu slov. jezikan, što mu nepočimlje rado slovka samoglasom, te se zato i veli: Jana (m. Ana), Jegjupkinja, jajce (lat. ovum) i t. d. gled. §. 36.

pre-glas iz *i u j*, iz *u u v*, da se dokine zěv- 3. Kadšto dokine se zěv tako, da jedan od dvajuh samoglasah predje u suglas, i to *i u j*, *u i y u v*, kano ti su: *po-koj* (od kor. *či* ili što bi po slov. glasoslovju nemoguće bilo, *ki*); *goj* (od kor. *ži*), *krov* (od kor. *kry*), *kov* (od kor. *ku*); sr. gen. *svekrve* s nominativom *svekry*, inf. *ЗАКЪИТИ* part. *ЗАКЪЕНЪ*, *РЪИТИ-РЪВЕННІЕ*. Ovamo spada: najme (m. na ime), najti (m. *naiti* ili premetnuto *naći*) i tudja imena: *avgust*, *jenvar* itd.

Izgovor ide uvěk i dalje, nego li ga smije pismo naslědovati; ali naši stari spomenici neděže se svagdě toga pravila, već izbėgavaju zěv takodjer medju dvěma raznima řečima ovako od prilike: *РѢ-РЪМІ МЪДМЪМ* vin. 432, spom. 50. *М-МЪМММ* spom. 51, *МЪ-РЪ МЪМЪР* 117., *Н-ННЕ* *УСВЕТЕ* *МОН.* 243., *НА-НОИ* *СТРАНЪ* 12, *К-ИХ* 312.

na početku rěči ljubikajk. narěčje m. u Pošto starobugarskomu æ odgovara naš æ , to valja znati, da u staro- i novohèrvatskom jeziku t. j. u čakavskom i štokavskom narěčju samoglas u rado čist stoji, ali u kajkavskom narěčju predmetne mu se malo ne uvěk suglas v ; dakle: u gao (kajk. vugel), uzak (kajk. yuzek), udica (kajk. vudica), utroba (kajk. vutroba) itd.

4. Δ ʔ stoji na početku rěči samo u vrědnosti pravoga ja: a : $\Delta\text{R}\text{V}\text{Z}$ ʔ ʔ ʔ ʔ (jesti), $\Delta\text{B}\text{Ā}\text{R}\text{V}\text{Z}$ ʔ ʔ ʔ ili a ʔ ʔ ʔ (jarost).

5. Najneizvěstniji jest početni n , koji se neimajući niti glagolica niti cirilica pismena j , sad čita kao i sad kao ji . U tom se nezna pravo za svaki slučaj, gdje valja izgovarati i , gdje li ji , jerbo se niti danas živući slověnski jezici neslažu posvem: rěči n. pr. $\text{H}\text{P}\text{R}\text{A}$, ZZA , $\text{Z}\text{Z}\text{A}\text{V}\text{P}$ izgovara Hèrvat s prostim i : igra, igla, iskati, ali Čeh predmiće svuda j , dapače gdješto i v , ili se drugačije pomaže, te veli: jiskati i viskati; jehla, hráti itd. Starobug. $\text{H}\text{K}\text{A}\text{T}\text{H}$ stoji mĕsto j - $\text{ʔ}\text{K}\text{A}\text{T}\text{H}$ sr. litv. jĕszkoti.

6. o ə i oy æ stoje i u starobugarskom i u hĕrv. jeziku bez tudje pomoći, samo što se starobugarski $oy\text{p}\text{p}\text{o}$ u nas uvěk govori i piše jutro; ipak se čuje: sutra i sjutra; glag. sp. 208: $\text{a}\text{v}\text{p}\text{p}\text{b}\text{t}$; starobug. $\text{æ}\text{æ}\text{ə}$ i $\text{p}\text{æ}\text{ə}$, hĕrv. samo jur ; najposlije pamti vonja od kor. on , dakle mĕsto $onja$.

7. Pred zi stoji uvěk suglas v ; sravni $oy\text{ʔ}\text{H}\text{H}$ s $\text{B}\text{-Z}\text{H}\text{H}\text{H}\text{-T}\text{H}$; gèrč. lat. ĕv-in odgovara slov. vz ili vz ; $\text{vz}\text{H}\text{P}\text{A}$ sr. sa litv. udra; ovamo spada i $\text{v}\text{z}\text{H}\text{C}\text{K}\text{ʔ}$, itd.

U hĕrvatskom jeziku, kada bi imao sprĕda t. j. na početku rěči stojati $v\text{ʔ}$ ili vu , nepodnosi jih organizam jezika, već prelazi jedno i drugo na u : dakle predlozima $\text{v}\text{ʔ}$ i $\text{v}\text{z}\text{ʔ}$ odgovara danas u i uz , ali u starohĕrvatskom jeziku takodjeva i vaz: n. pr. mon. 206: $\text{vazvra}\text{ʔ}\text{H}\text{H}\text{H}$ (danas uzvráćene).

§. 37. Doslĕdno prema početku dočima svaka starobugarska rĕč samoglasom (čistim ili nosnim) ili poluglasom, uzporediv pako staroj bugarštini srodne jezike indoevropske (n. pr. gèrčki-latinski-gotski) nadje se, da i samima poluglasima z i ʔ odgovaraju puni samoglasni inih

pomenutih jezika, za kojima je često odpao konačni suglas *s* ili *t*, ili *m* (*n*).

1. Odatle točni zakon za starobugarski jezik, da mu se svaka reč svèršuje bud na samoglas *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, bud na dvoglas *é*, *y*, bud na nosni glas *é*, *á*, bud na poluglas *z* ili *κ*; pak zato pišu poluglase i onda, kad jih više nisu izgovarali, dà i onamo, gdje jih nije trebalo, kao se vidi na tudjih rečih, što su još podpuna dočetka: gèrčki ἀδάμας, pišu slov. АДАМАСЪ, a ovdè je *z* suvišan, ali u reči АВРОУСТЪ ili АНЗРЕАЪ nije *z* suvišan, već je zamènik onoga *o* ili *u*, koji od pèrvobitne reči i od zadnje slovke ostaje, odbaciv konačni *s*: αῤουστο-ς, ἀγγελο-ς, augustu-s angelu-s.

svaka se reč u stbg. j. svèršuje samoglasno

Staroslov. АВРОУСТЪ, АНЗРЕАЪ itd. razlikuje se samo konačnim poluglasom od talijanskoga: a u g u s t o, a n g e l o.

Kada se ima na kraju reči pisati *z*, kad li *κ*, o tom gledaj §. 15.-18., za razjašnjenje slèdi jošter:

Taj pravopisni običaj — a drugo i nebijaše u kasnije doba, kad je poluglasima vrèdnost nestala — uzèuva se u hèrvatskom jeziku cirilskoga pisma neobičnom tvèrdokornostju u slici jednoga poluglasa *κ*, koji bi pridopisivali kraju reči, nemogav odolèti staroj navadi, i onda, ako je inače sasvim dokinut. N. pr. u mon. 403 od g. 1416 ima listina kralja ugarskoga Matije, pisana naskroz bez poluglasa, dapače ДРЖАТИ piše krivo mèsto ДРЖАТИ, ipak na kraju rečih dopisuje poluglas. Medju glagol. spomenici ima br. 136, 177 dvè listine s bosanskom cirilicom, koje samo na kraju rečih pišu *κ*; ondè broj 222 ima samo dva put poluglas *κ*, a u br. 241, 244 itd. neima ga nigdè: tako je u bosanskih ćurilicom pisanih listinah od 16. vèka naprèd i taj robski običaj svladan.

Dočim su ovako Hèrvati već od 16. vèka u ćurilici izostavljali suvišne jerove, trebalo je kod Sèrbaljah žestoke borbe, dok jih i ondè ponajviše primèrom Vukovim do danas malo ne sasvim izagnaše.

U glagolskih spomenicih, gdje se narodni jezik mnogo slobodnije kretao, ode poluglas *I* i njegov zamènik ' mnogo ranije u nemar i zaborav.

2. Oduzevši to, da se starobugarski poluglasi *z* и *κ* и u hèrvatskom jeziku na kraju rečih niti izgovaraju niti pišu, stoji hèrvatski dočetak.

inače sasvim pravilo, da se dočetak starobugarski slaže s dočekom istih rečih u hèrv. jeziku, dakako prema redovitomu zaměnjivanju onih glasovah, kojih u hèrv. jeziku neima.

Tko dakle uzme u pamet protumačene zakone, što vladaju izmedju starobugarskoga i starohèrvatskoga jezika, znati će, da obliku ВЛХХХ odgovara sasvim po pravilu najprije vлк i zatim vuk, da se starobug. ВРЪММ slaže s našim време, da starobug. ЖЕНЖ odgovara naše: ženu itd.

§. 38. Tomu pravilu ima nekoliko dodatakah:

različiti
dočetak u
hèrv.

a) Mnogi oblici hèrvatskoga jezika nisu prema starobugarskim niti se mogu posvem iz njih izvesti: n. pr. instr. starobugarskomu ЖЕНОЖ, ДОУШЕИЖ odgovarao bi pravilno i da neima drugoga pravila, hèrv. ženoju, dušeju; i zbilja nalazi se traga obliku ženou iliti ženû, sasvim tim preoblada ovdě u hèrvat. jeziku analogija mužkih imenah, te današnji oblik ženom predpostavlja za staru bugarštinu nečuveni instrum. ЖЕНОМЪ onako, kao bogom dolazi iz БОГОМЪ.

dočeto-
no А
u nas i

b) Po redovitom zaměnjivanju glasovah odgovara slovenskomu k u nas prema trojemu narěčju sad e sad i, sad ie-je, ipak u padežnih dočetcih stoji u hèrv. jeziku uvěk i męsto k: veli se ženi, ruci, nozi, meni, tebi itd. prema staromu ЖЭРА, БЭВДА, РЭОДА, МЕНЬ, ТЕБЬ.

Pokrajinski oblici, kano ti: mene, meneka, tebe tebeka itd što dolikuju sasvim ekavskomu narěčju, nepristaju u jezik književni niti se neupotrebljuju.

hèrv.
jezik
ljubi
na kra-
ju do-
četni a

c) Hèrvatski jezik, što je već nekoliko krat spominjano, podaje pretežnije gospodstvo samoglasu a, a tomu ima dokazah i u dočetu rečih: n. pr. toga m. roro, i po tom dobroju ga m. доборо; m. пръмо (predlog) dolazi prema a (n. pr. mon. 83.); oblici кСада, свСада, инСада itd. preobladaše dotičnike starobugarske na де ili дъ; протива jest običnije od противс itd.

l pre-
lazi u o

d) Što je noviji razvoj hèrvatskoga jezika, vladaju pretežnije samoglasni od suglasah. Zato se onamo od 14. vęka pretvara dočetni l u o: misao, kupovao; u 2. padežu množine prelazi poluglas ѣ (ь) u puni a: женъ-žena (ženah), ножь: noža (nožah); gdje je koji padež na m, rado mu se priděva

samoglas, da bude *ma*, *me*, *mi*, itd. Tako se veli u narodu ženama m. ženam; tome, ovome m. tom, ovom; nami, vami m. nam, vam itd.

Historičke je gramatike dužnost, da i to napomene, jerbo spada u život (makar i nevaljao) hërv. jezika; ali u književni jezik ovaki oblici nepristaju nika-ko te jih se valja čuvati kao najvećih u gramatici barbarizmah.

nije sve
za knji-
ževnost
što je
u na-
rodu

Ima mnogo tomu sličnih nepodobštinah narodnjega izgovora (n. pr. osakaćeni oblici tog dobrog, i t. d.) kojih se svaki jezik književni jednako čuvati mora, zvao se on hërvatski, zvao nëmački, bio on turski bio kinezki.

II. Samoglas oduzet ili dodan.

Češće se događja u jeziku, da po koji glas od reči odpadne nego li da joj štogod pridoraste.

Što glasovi odpadaju, tomu je uzrok ona sve veća slabost a sve manja svëst za podpuni obseg reči, koja je prirodjena jeziku kao naravska posljedica njegovih promënah.

zašto
glasovi
odpa-
daju

Što se glasovi dodavaju, biva ponajviše s nutarnjih zametakah, kao dalji razvoj iz korena; redje su to dodaci blagoglasni, namënjeni lagljemu i ugodnijemu izgovoru.

zašto
se gla-
sovi
doda-
vaju

§. 39. Samoglas može u reči nestati: a) sprëda iliti na početku, i to se zove odsu vak (aphäresis); b) straga iliti na kraju, i to se zove sasuvak (apokope), c) u srëdini, a to je izsuvak (synkope).

1. odsu vak (aphäresis). Najviše mu je primërah u tuđjih rečih, kano ti: *пискѣпъ* (biškup) mon. 83. uz *пискоуѣпъ* 18; vangjelije uz *иванъгелиѣ* m. 29. lemozina; stari novac *перъпера* mësto *hyperpera*; sr. *пакъ* i *опакъ*. Ovamo spadaju kraći oblici: *сам* (m. *исмъ*) *си* (m. *иси*), *смо* (m. *исмъ*);

odsu-
vak-
aphä-
resis

ste (m. ѡсте), su (сѡтъ m. ѡсѡтъ); râl (sc. zemlje), ralo, ralica, ratar itd. dolazi od kor. orati; današnjemu voće odgovora starije овоуе (n. pr u sav. typ. stud.) Sr. primère, kano ti: ꙋꙋꙋꙋꙋꙋ (m. ꙋꙋꙋꙋꙋ ꙋꙋꙋ) ꙋꙋꙋꙋꙋ sp. 225. ꙋꙋꙋꙋꙋ m. ꙋꙋ ꙋꙋꙋꙋꙋ itd.

Pokrajinski izgovor odbacuje od predlogah *iz* i *uz* (вѣзъ) samoglase ovako: ꙋ ꙋꙋꙋꙋꙋꙋ ꙋꙋꙋꙋꙋꙋ vin. 32, ꙋꙋꙋꙋꙋꙋꙋꙋꙋ sp. 134.

2. sasuvak (apokope). O tom ima primèrah već u §. 37. 2 i 38. c. d., gdje je ujedno kazano, da većina slučajevah sasuvka samoglasnoga nepristaje u jezik književni. Ako se dakle od infinitiva na *ti* često u govoru odbacuje *i*, neima tomu mēsta u jeziku književnom, niti zna za tu nepodobštinu stari hèrvatski jezik; isto je tako nedopušteno osakaćivanje padežnih dočetakah, kano ti odbacivanje samoglasa *u* u dativu zaimenah i sastavljene sklonitbe pridavah (dakle dobrom mēsto dobro-mu); jerbo se tim i mēšaju dva različita padeža, kao su dativ i lokal. Niti u prislovah: ovamo, onamo, kamo, tamo, ovako tako onako sada, onda, kada, tada itd. neodbacuje se konačni samoglas u starom niti u novom hèrv. jeziku osim narēčja kajkavskoga; ali za starobug. кѡдѡ, тѡдѡ ili кѡдѣ, тѡдѣ stoji hrv. kuda, tuda itd. ili bez samoglasa: kud, tud, ovud itd. ali ni to nije po štokavskom narēčju, već čakavski i kajkavski: ꙋꙋꙋꙋ ꙋꙋꙋꙋꙋ Sp. 31. Mēsto пакѣ (što se još u starohèrv. jez. nalazi: ꙋꙋꙋꙋ sp. 86, 108 itd.), veli se: p a k (пакѣ mon. 32.) ili p a k a (kod dubrov. pēs-nikah); starobug. ꙋꙋꙋе (sast. ꙋꙋꙋеже) odgovora starohèrv. jošće, novije jošte; mēsto pokraćenoga: ꙋꙋꙋꙋ mon. 268 312, ꙋꙋꙋꙋ spom. 117 itd. dolazi i još; mēsto medju (staro между) ima medj i med (po sèvernih stranah); obapol spom. 217 m. обанола ili полѣ?

Prièpak же ꙋꙋꙋ, pretvoriv se u hèrv. jeziku u *re*, dolazi i u pokraćenom obliku kao *r*: jur (m. ꙋꙋꙋꙋ), niktore ili niktor (m. ꙋꙋꙋꙋꙋꙋꙋꙋ), ꙋꙋꙋꙋꙋꙋ (m. ничѣтоже) itd. Podpunoga *re* ima u starom jeziku veoma mnogo: кире, колѣкоре mon. 4. ере, тере, 12. никоире чловѣкъ

17. никоере неправѣде 20. когаре 28. какоре 30. никимре
 39. нициаре 43. **РХѸПЪКЪЗ** sp. 23. **ЭБЗ** 28. **РХѸПЪЯБЗ** 37.
 49. **РХШППЪКЪЗ**, **РХЪКЪЯБЗ** 48. itd.

Medju slovničkim oblici najvažniji je priměr samoglasnoga sasu vka druga osoba jedn. sad. vr. gdje je od dočetka *ши* odbačen konačni samoglas *i*, a tomu je naći traga već u najstarijih spomenicima iz XII.-XIII. vjeka: u mon. 28. (iz Dubrovnika XIII. v.) *имашь, простишь, сзимашь* uz cèrkvenoslavenske oblike: *прибѣгнеши, възлюбихи, сътрѣбѣши* itd; mon. 41. od g. 1253: *примешь, ѡсѡхабишь, бѣдешь* itd.

Do danas čuva se trag podpune druge osobe u glagola: *ѡси, јеси*.

3. *Izsu v a k.* (synkope). Njemu ima mnogo, dà najviše priměrah, kod starobugarskih poluglasah, gdje jih po §. 17. i 18. hèrvatski jezik izbacuje. Ovamo spada i pomični *a*; jerbo hèrv. *otac-otca* itd. osniva se na jednom starom obliku *отѣць-отѣца*.

izsu-
vak-
synko-
pe.

Već najstariji rukopisi starobugarskoga jezika izbacuju kadšto poluglas *ъ* ili *ь* n. pr. u reči **ВЪСЪ** **ВЪСАТЪ** **ВЪСЪТЪ**, **ВЪСАТЪ**, **ВЪСАТЪ** itd. Osobito valja to za predloge, kada su sastavljeni s rečmi: *възъ* (n. pr. *въстокъ* m. *възътокъ*), *изъ* (n. pr. *изгнати* m. *изъгнати*, a u nas *izagnati*), *разъ* (*разбой* m. *разъбой*, *распатъ* u nas: *raspet* i *razapet*).

U §. 27. naznačen je put, kojim izpade *i* iz staroslavenskih samostavah na *иѣ*: u spomenicima čita se **МППЪКЪРХЪ** 12, **МЪСЪКЪПЪХЪ** 32, **МЪКЪХЪРХЪ** 28, ali **МЪКЪХЪРЪ** 27, **МЪСЪКЪПЪХЪ** 28, **МЪКЪРЪХЪ** 59; *МИЛОСТИЮ* uz *ДОБИТЬЕ*, *ВѢРОВАНИЕ*, *ПЕЧАТЬЮ*, ali *ПЛАКЕНИ* mon. 347.

I latinicom pišući, bez organičkoga pravopisa, razlikovahu: *posfechien*, *vrachia*, *zaschichenyem* *skupschina* od: *dobitye*, *chitye*, *bratya*; isto tako: *xiuglienye* od *magne*, *uzdarxanye* od *oschuargnen* itd. *pist*.

Kada se od staroga **СЪСЪСЪСЪ**, **СЪСЪСЪСЪ**, **СЪСЪСЪСЪ** pokrati pèrvi nominativni **Ъ** najprije u **Ъ** izatim izpadne, dolazimo do današnj. oblika tretji, tretje, tretja, a kada se odbaci konačni **Ъ** postaje: tretji treta, treto (čakavski) n. pr. sp. 32.

U imperfektu i aoristu 1^a osobe množine odgovara današnji *sno* staromu *хомѣ*, posredovanjem historičkih oblika: *homo*, *hmo*. Narastak straga (t. j. o mjesto starobug. ѣ) djelovao ovdje ubitačno na prednji samoglas, što je u savezu i s naglasom: sr. dvojinu *вѣрми* (u spom. glag.) prema staroslov. *сѣнома*, posredovanjem oblika *сѣнѣма*.

III - Povrh toga ima i pojedinih reči, gdje je samoglas izbačen: n. pr. dosta m. do sita, možda m. može (biti) da; pladne m. poladne; u reči: pokle, dokle, odkle ili odakle itd. izbačen je samoglas *o* koji bijaše u; *поколѣ* *доколѣ* i *одѣколѣ*. u starosl. *псати* ili kako supr. piše *ѣати* m. *писати*, *пѣсати*; sinoć osniva se na lokalu *сѣнощи* ili *синощи*, skraćeno s izbačenim iz sredine *i*, dolazi oblik: *snoćka* n. pr. spom. 230.

§. 40. Samoglas može reči pristupiti: a) sprěda t. j. na početku: tada ga zovemo *predsuvak* (prothesis); b) straga t. j. na kraju: tada je *zasuvak* (epithesis); c) u sredini i tada je *ususvak* (epenthesis).

1. *Predsuvak* (prothesis). Malo mu je primera n. pr. obrve prema starobug. dualu *брѣви*, *исполинь* (*gigas*) m. *сполинѣ* (po Šafař. Starož I. 157 iz vlastitoga imena Spali).

2. *Zasuvak* (epithesis). Najznamenitiji mu je primjer onaj priljepak *i*, koji se nalazi kod nekih padeža u zaimenih, a osobito ga je mnogo u spomenicima od 14. veka napred: n. pr. mon. 85: *тои да се зна, таи правда, вѣомѣи, синои, сани*. Ovako se i danas još veli *taj*, *ovaj*, *onaj*, *saj*, m. *ta* (*тъ*) *ova* (*овѣ*) itd.

Kada se tomu uzporede primjeri: *пѣрѣкъ* gl. sp. 51. *вѣрѣкъ* 60. 69. 81 itd., čini se, da je *i* (-*j*) i je ostatak staroga *jde*, kojemu odgovara po organizmu hěrv. jezika *dje*, a u hěrv. najpače primorskih i bosanskih spomenicima zaměnjen je *dj* često samim *j*: sr. *такоже* mon. 18, *са такоє* mon. 353. *покрѣвѣ* sp. 48. i *такои* m. 366. *покрѣвѣ* sp. 60. *пи* mon. 237: *толикоє да пою* (t. j. *podju*), *мею уз: онаи села, тои найдосмо*. Još očitiji su primjeri: *овакиє* izgov. *ovakidje* mon. 338.

3. **U s u v a k** (epenthesis). Mnogo mu je priměrah, gdě zauzi-
 ma samoglas *a* u hěrv. jeziku město poluglasa, pak i pověrh toga ^{epen-}
 ondě, gdě se nadju po dva nepogodna suglasa: n. pr. *jesam* ^{thesis.}
 (staroslov. *јесамъ*, mis. kuk. *ἰῆσαμ*); u množini netreba
 usuvka, jerbo je *z* zaměnjen u *o*: *jesmo* (starobg. *јесмъ*),
 ali u mis. 1483: *мъ ѡмъѡмъѡмъѡмъ ѡмъ*. lobk. *ἰῆσαμ*
ἰῆσαμ *ἰῆσαμ*; mon. 75. *га самъ кспно*. Ovako je sedam,
 osam (staro. *седамъ*, *осамъ*), *ἰῆσαμ* *ἰῆσαμ* psalt. zadr. ali *ἰῆσαμ*
 lobk.; *vosak* (*ἰῆσαμ* lobk., kajk. *voj sk*), *mozak* (*μозъкъ*),
misal (*μзисакъ*), *jakovalj pist.* (*јаковль*) itd.

Već su protumačeni ovamo spadajući priměri, kano
 ti: *oba tu meju* spom. 3., *oda v'sih'* 48, *služab'*
 137, *zibraše* 117, *izibrani* 184, *zigna* (t. j. *iza-*
gna) 115, itd. I u starobug. ima: *окиколити*, *изикра-*
ти, *окиходити* *окишьдъ* itd.

Glava VII.

Kolikoća samoglasah i naglas.

§. 41. Naglas posve je različit od kakvoće i ko-
 likoće samoglasa. Budući posve samostalan od glasa, ne-
 imadjaše iz pěrna niti nikakvoga nanj upliva. Zato može
 u staroklasičkih jezicah: indijskom, gèrčkom i latinskom
 naglašena biti i slovka, koja je inače kratka, a bez na-
 glasa slovka, koja je inače duga, bilo položajem bilo na-
 ravskom dužinom.

To se tečajem jezičnoga života měnja, a gospod-
 stvo se naglasa širi i raste tako, da mu se kolikoća, kad-
 što i sama kakvoća glasa pokorava na toliku službu, te se
 samo naglašena slovka smatra dugom, kao n. p.
 u današnjem němačkom jeziku; a bivše od prije nenaglašene

koli-
 koća
 i na-
 glas.

nu ipak duge slovke, spadaju u kratke, dočim pèrvobitne kratke gdješto sasvim izčezavaju.

Prema ovim načelom, nestoje svi slovënski jezici na istom stupnju razvoja. Dočim ruski ili poljski jezik, nerazlikujuć kolikoće slovčane, děli jih na naglašene i na nenaglašene; dočim slovenski jezik neima dužine izvan naglasa: odlikuju se česki i hërvatski jezik tim, što imadu dužinu i izvan naglasa, dapače hërvatski jezik spaja jošter u sebi dvě prednosti, nadkriľjujuć i slovenski i česki jezik, te znade ne samo za samostalnu, nenaglašenu, dužinu, već su mu takodjer naglašene slovke, čas duge čas kratke.

Hërvatski je dakle jezik u tom jednako savëršen i bogat, dà još i nježniji ter bogatiji od samoga starogèrkoga.

Znamenito, što se ova prednost hërvatskoga jezika ima razumëvati samo za njegovo novije štokavsko narèčje, koje se kako u svem, tako i u naglasu razvilo iza starijega čakavskoga. (Gl. slovnicu od A. Mažuranića.

hërv.
jezik
ima če-
tiri na-
glasa:
dva za
duge,
dva za
kratke
slovke.

Od četirijuh naglash današnjega hërvatskoga jezika, spojena su dva ' i " s kratkoćom i dva (^, ') s dužinom slovakah, tako da se svaka duga slovka, uzevši mjesto nje dvě kratke, može svestina pèrva dva naglasa ' i " : brät, vòda; bôg, dúša, iliti bög, duša, što bi se moglo i ovako bilježiti: bög, dúša.

Strogo uzevši imamo dakle i mi, kao i Gèrci, samo dva naglasa: jedan je oštar (acutus), drugi težak ili utāžen (gravis); nu ako bijaše njim dopušteno, da oštronaglašenu dugu bilježe svojim zavnutim naglasom, zašto je nebi i mi razlikovali posebnim znakom? ta ovako je naglasom označena ujedno i samoglasna dužina. Gèrk bi dakle našu rěč bôg ovako napisao i naglasio: βῶγ, a rěč jéla ovako: ἑλά; gèrkomu zavnutomu naglasu odgovara podpuno i naš zavnuti, sr. Corsen II. 208.

§. 42. Stariji hèrvatski jezik, tako zvano narèčje narè-
 čakavsko, razlikovaše se u naglasu znatno od današnjega, čakavsko
 a na koliko je još danas ono starije narèčje i naglašivanje u na-
 poznato, za čudo je srodno s jezikom ruskim, pak u gdě- glasu
 kojih pojavih sěća na jezik gèrčki i staroindijski. razli-
 kuje se
 od što-
 kav.

Glavna je prednost naglasa čakavskoga od štokavskoga,
 što i kod višeslovčanih rěčih može stojati na samoj posljednjoj
 slovcu. U takovih je slučajih, kao što inače, narèčje štokavsko
 pomaknulo naglas za jednu slovku naprěd, pridèržav ipak
 prijašnju slovčanu dužinu. N. pr. čak. v o d à štok. v ò d a,
 čak. gen. v o d ě štok. v ò d ě itd.

Naglas čakavski bijaše jamačno nekoč obćenit po či- čakav-
 tavom hèrvatskom i sèrbskom jugu; zato mu je, bilo u po- ski je
 jedinih rěčih bilo mēstimice i naskroz, svuda traga naći naglas
 medju najčistijimi štokavci. Ovoj istini svēdoče takodjer i nekoč
 stare štampane knjige, na koliko se može razabrati smisao bijaše
 njihovih obiljno bilježenih naglasah. N. pr. u Zlatariće- obće-
 vih pjesmah, štampanih „U Bnecieh po Aldu“ god. 1597 niji
 nalaze se nekoje rěči ovako naglašene: s velikóm
 pomgnióm; tieh roditégl; lexéchi hudómu
 cloviku; nascé slavé glas. Kašić u gramatici
 1604 bilježi: oví gospodár; telèta, ditèta; vo-
 dīca, divīca; jedīni, jedīna, jedīno: jednák,
 jednáká, jednákó; dvà gospodīna; dvadesét,
 petdesét itd., sto tisícch; blaxennīyi blaxe-
 nīya, blaxenīye; s' manóm, s' tobbóm, sà sob-
 bóm itd.

§. 43. Preko narèčja čakavskoga dalje nije nam ni- naglas
 šta poznato niti o kolikoći, kamo li o naglasu jezika sta- staro-
 robugarskoga. Da je razlikovao dužinu i kraćinu slova- sloven-
 kah, o tom neima dvojbe: pèrvobitno barem čini se, da ski nije
 bijahu uvěk dugi glasovi: ▲, k, æ, oy; za dužinu uzimahu poznat
 dakako takodjer udvojene samoglasah: ++. ææ, ææ u sklo-
 nitbi i spregi.

Povèrh toga bijahu doista i prosti samoglasu u mno-

gih korenih već od naravi dugi, samo da se to nije posebnim znakom izrazivalo; gdje se u kolikoći slovčanoj još i danas slažu jezik hèrvatski i slovenski (a to biva malo da ne uvěk), ondě nije nevěrojatno pomisliti, da je iste kolikoće bila i starobugarska slovka.

U nekojih kasnijih cirilskih spomenicah udje u običaj udvajanje samoglasah, da se izrazi dužina slovke n. pr. u Mon. 314. (od god. 1432) ima ovakovih priměrah: *своуѣра слаткоуѣра, люѣди, с коуѣга, зааписе, нищоуѣрь, мноуѣмь, крааю, поклицсаара, добрѣсѣ и приятелскѣсѣ любавь, на всее, примаамь, могаахь, даали, слобоѣаваа, заобаве, згоуѣрь, дань сѣсѣни* i t. d.

Glava VIII.

Suglasi u obće.

§. 44. Kako se děle suglasi, gledaj §. 9—11.

Sve
vèrsti
sugla-
sah ni-
su u
sva-
kom
jeziku
zastu-
pane.

Neimaju svi jezici jednaka broja suglasah; gdjekojim zatèrla se jedna vèrst, a na njezino mjesto razvila druga. N. pr. što su u gèrckom jeziku $\varphi \theta \chi$, toga neima u slověnskih jezicah, već jih zaměnjuju *b, d, g*: srauni gèrč. $\beta \varphi \rho \varsigma$ i slov. obrve, $\nu \epsilon \varphi \rho \varsigma$ -nebo, fugio-*b* žim, $\theta \rho \alpha \sigma \upsilon \varsigma$ - drzak, $\theta \upsilon \gamma \acute{\alpha} \tau \eta \rho$ - дѣшти, $\delta \omicron \lambda \upsilon \chi \acute{\omicron} \varsigma$ - dlg (dug), $\delta \mu \acute{\iota} \chi \lambda \eta$ - mьgla itd. Nasuprot noviji je slověnski prirast, što prelazi *g* u *ž* i *z*, a *k* u *č* i *c*, jerbo toga neima niti u najbližem susědstvu litavskom.

konzo-
nanti-
zam-
bug. i
hèrv. u
obće se
sلاžu.

§. 45. Suglasom starobugarskim odgovaraju po pravilu isti u našem jeziku, a dok se god protivno nenapomene, valja dèržati, da su suglasi starobugarski posve istovětني s hèrvatskimi.

Kod suglasah mnogo je običnije medjusobno zamě-
njivanje, nego li kod samoglasah: to je neka igra u je-
ziku, s kojom su spojeni biljezi narėčni, kadšto i ta-
nahne razlike u znamenovanju. Pravi povod ovakovim
zaměnam može se reći, da je ponajvišeokrat težnja u je-
ziku za lahkim i udobnim izgovorom. O prilagodjiva-
nju suglasah govoriti će se niže; ovdě istom o zaměni
samoj o sebi:

a) mnogo se izměnjuju poluglasi *l* i *r*, kojima po-
věst jezika jedan izvor pripisuje. Sr. *кликнѣти* i *крик-*
нѣти, prepelica i plepelica (dapače i pepelica),
strěti i stlěti (postilati), srebro i Silber,
Gligorije i Gliša prema Gregorius, χρυσός i zla-
to; βραδύς i mlad; a opet: *рѣкѣ* i loquor, grād i
χάλαρα (lat. grando.) — sr. u spom. glag. 297. lihtar
(něm. richter), i 284. legistroma (register), 258 por-
kolap: burggraf. Napokon gěrc. lat. dometak *trum ter*,
slov. *dlo telъ*; — *l* je u bližnjem savezu s *v*, kano ti:
свобода i *sloboda*. — Starobugarskomu же odgovara
hěrv. re u samoj čestici, (vidi §. 39. 2) i u glagolu moći-
mogu: *морѣшь* mon. 44 (iz XIII. v.); *МЯБЯ* vin. 63.; m.
izžene (u starobugar. *иждене*) kaže se *hěrv. obično*
izrene; město *neže* (danas *nego*) isto tako: *РЯБЯ*
vin. 67., sp. 59, město *даже* ima starohěrv. jezik *dori*.

b) Gěrleni *k*, *g*, *h* měnjaju se toli medjusobno, koli
prema svojim jezičnim i sikavim: *гавранъ* prema *cor-*
vus (kajkavski takodjer: *kavran*); *гусар* prema
хрсаръ (u mon.) lat. *cursarius*; *štok. grč. kajk.*
krč; *štok. kruška kajk. hruška* (*хроума*), *mazga*
uz *masak*; *štok. siroma(h), kajk. siromâk*; město
kto ili *tko* kajk. *gdo*, itd.; uz *garište* dolazi: *ža-*
rilo, uz *gěrlo* *imamo*: *žrělo*, uz *zvězda* *poljski*
gwiazda, město *драсель* ima i *драхль*; kajk. *di-*
hati, *štok. disati*; uz *kaditi* dolaze *čadje*, uz
kavka dolazi *čavka*, uz *cviliti* *česki kviliti* itd.
Iskvarena je kao od *nemara*, *latinska rěč September*,
kada čitamo: *МЯУНЪ СЯУМЪСЯБЪНЪ* sp. 9.

c) Ustneni *t* i *d* izměnjuju se: u predlogu *od* prema *dit*

starobug. отъ (kaže se još ipak: otiti, otišao), drop i trop, drčati i trčati, komad uz коматъ (što je u spomenicima običnije: gr. κομμάτιον) itd.

g i d Kadšto izmjenjuju se zubni i gèrleni: mezgra (staro МАЗГРА), drozd i drozak (drozga) stbg. дрозгъ, stbg. дларо glasi u nas: dlěto i glěto, kajk. glětva. Sravni РѢУУѢ (πέντε) i litv. penki lat. quinque. Zubni zaměnen je ustnenim u glagolu: pašćiti se se (n. pr. ПШТШПШТ ШЗ ПРЗ ПШШШШП gl. sp. 214): u bugar. slov. гъштати сѧ.

s i š d) Sikavi s prelazi u tudjih rěčih često u š i ž: ruža (i rusa): rosa, križ: crux (chriuze u něm.) pasulj i bažulj (faseolus), apoštoł, pištula; staro хъза, хъжа i хъшна (iz něm.) itd. Početni чр. prelazi u naš пр: чрьвь: crv, чрьвень, crven, чрьнтъ: crn, чрьта: crta, чрьво: crěvo.

čr i cr Slověnski s često je zaměnikom gèrlenoga suglasa k: srdce: καρδία lat. cordis (cor); осмь: οκτώ (octo), десатъ: δέκα (decem) съ i сѧ: lat. cum itd.

ph u p e) Već je u §. 44 kazano, da sl. jezici neimaju φ *ph*, nego mu je u rěčih od starine srodnih zaměnikom *b*, *v*; ali u drugih, osobito kasnije uzajumitih rěčih zaměnuje ga *p*: Pilip-Φίλλιπος, Stěpan-Στέφανος, poni-stra-fenestra, post-Fasten, поп, opica itd.; ali pamti ufanje (prema оупъвание), koja je rěč po svem zapadu dobro poznata.

β u Gèrčki β bijaše tako izgovaran, da su ga Slověni bli-žim dèržali svomu в *v*, nego li в *β*: вапъсати: βάπτω, varvar-βάρβαρος, в+вѢвѢ - βασιλειος, перварь sr. s february; вилеюмъ, власвимня itd.

čr i cr Město *v* ima *b* u brime (po Dalm. m vrime); *p* u pedepsati (m. pedevsati gr. παιδεύσαι); captěti, Captat (m. cavtěti, Cavtat) itd. S Judaeus sravnj: žid, židov; s jejunium: žežin: *j* i *v*: japno vapno; *n* m. *m* na kraju rěči kod čak. narěčja: iden gaudenc. 127.

§. 46. Starobugarski jezik neima hěrvatskih suglasah *č* (ч) i *dj* (Ѣ), koji su fiziologički tako postali, da se *j*

br. 204 (g. 1301. Sankovići ugovaraju s Dubrovnikom) grahne, потврюємо, меѣми; sr. mon. 210, 211, 224, 225, 226, 237, 243, 254 itd.; zatim u pretežnijoj većini književnih proizvodah hèrvatske Dalmacije, sve od 15. do 18. vjeka.

Mjèsto rastavljenih шш, шт пишу hèrvatski, cèrkveni i svèt-ski spomenici uvjèk ш, ш (sr. §. 5), upotrebljujući ga toli za glas či hèrv. é, koli za šé, bez razlike, a samo rodjeni Hèrvat mogao je razaznati, kada mu č i tajući treba izgovarati é, kad li šé. N. pr. kao šé moraju se izgovoriti ove rěči: РХШЭ vin. 66., МХ-БХШЭ spom. 69, ШБХРХШЭ ППХБХЭ 10, ПП ПББХШЭ ШХШХРХЭ 11, РПБХШХХШ 57, ХХШЭ 28, 34. itd.

Da se toj neprilici doskoči, udje u hèrvatskoj glagolici od 14. vjeka naprjèd (osobito u 15 i 16 v.) u običaj Ш samo uzimati za današnji é, a kada bi trebalo izraziti šé, predpisivahu mu još Ш, ukupno ШШ: ПХШШШХ, ШБ'ШШЭРХ Spom. 5, ХХШШЭ РХШШХМ' 37, МХШШХХХХ 40, ШБХШШХ-ХХ 31. itd.

Gdè bi trebalo izraziti št, pisahu od toga časa rastavljeno ШШ: РХШШХБЭ spom. 48, РХШШХБ vin. 85, ШШХФХР spom. 32.

Cirilski (svjètski) spomenici, želeći odoljèti istoj pometnji cir. к = é kod pismena ш, upotrebljavahu za é u prastaro doba к, n. pr. u mon. 4., 23., 28., 31., 41., itd. sr. u dušan. тисоушоу коука (ovdè jest jedno s drugim: тису éу ку é); znak х, koji je najprije značio dj sr. §. 4, zavlada kao é istom od 14. vjeka, i to u zapadnih listinah: mon. br. 159 (g. 1367) добровоєвиѣ, прибиниѣ, боиѣ, моѣехѣ, клънѣ, кѣи; (u mon. 88 ima гочетѣ, лѣкаревиѣ itd. uz: меѣ, меѣами, dakle u istom pismu х = dj i х = é.

Imajući cirilica za é ovako poseban znak, neuztreba joj za šé udvojena znaka, nego bijaše dovoljno pisme ш.

§. 47. Još nam je nešto spomenuti o gèrlenom suglasu х ѣ h. Taj slovenski suglas etimologički je posvem različit od gèrčkoga χ, premda je njegov znak u

cirilici očivěstno uzajmljen iz gèrčkoga alfabeta; a prema tomu bijaše mu po svoj prilici i izgovor drugačiji. Gèrčki najme χ , kao no etimologički odgovara pradačnomu indoevropskomu χ , tako bijaše i fonetički oštro izgovaran, nalik na *kh*; ali ^{gèrčki} χ nije ^{slov. h.} *gh*, tako bijaše i fonetički oštro izgovaran, nalik na *kh*; ali slověnski χ κ zaměnik je sikavoga glasa *s* po vrědnosti etimologičkoj, po fonetičkom pako znamenovanju bijaše u starobugarskom od prilike u sredini medju *kh* i medju *h* iliti gèrčkim hakom oštrim, dakle u českom jeziku dobro bilježen kao *ch*.

Neima dvojbe, da se i u starohèrvatskom jeziku κ ^{kako} se iz- ^{govara} oštrije izgovarao, t. j. kao *ch*, ne pako kao prosti hak ^{slov. h.} (*h*): tomu svědoči pravilno upotrebljivanje njegovo ne samo u svih glagolskih i cirilskih spomenicih, već takodjer u starom hèrvatskom pēsničtvu 15. i 16. vėka i u svih prozom pisanih knjigah istoga vremena.

U 17. i 18. vėku, koliko se može razabrati iz ne- sklapnoga pravopisa, čulo se još samo *h* (oštar hak), pak i to dakako slabije koncem nego li početkom i sredinom ^{danas} rěči, dok se nepokon u naše vrěme i taj oštri hak *h* u ^{se h} velikoj većini hèrvatskoga naroda iz izgovora izgubio, za- ^{rědko} ^{čuje} mēnjujuć ga u izgovoru kadšto *v*: *mùva*, *sùva* (*muha* *suha*), kadšto *j*: *smej*, *grej*, *snaja* (*m. smėh*, *grėh* *snaha*), kadšto *y*: *orag*, *prág* (*m. orah*, *prah*), kadšto *k* itd.

Što je ipak dalje prema zapadu, zatim u cvětnjaku hèrvatske književnosti u Dubrovniku, čuje se u izgo- voru *h* dobrano još i danas, a razgovětnost pismenoga jezika zahtěva, da se piše svagdě, gdě mu je po eti- mologiji města, te je znak skrajne surovosti, tko bi u knjizi ovako pisao: *leba* (*m. hlěba*), *rána* (*m. hra- na*), *kruva* (*m. kruha*) itd.

Gdě da je *h* po etimologiji, to nalazi znanost i po- věst jezika; dapače u latinski pravopis uobičajilo se i uzakonilo pisati *h* još i u genitivu množine imenah sa- mostavnih, što nije po etimologiji.

Glava IX.

Proměne suglasne.

1. Dolika od suglasa na suglas.

§. 48. Obćenit je zakon izgovora, da medju dvěma neposredno se dotičućima suglasima vlada fonetička srodnost; zato kada se u izgovoru sastanu dva suglasa raznih organah (n. pr. gèrleni i ustneni itd.) treba, da su oba dva bilo nĕma bilo zvučna, ili kako drugi zovu: bilo tvèrda bilo meka, bilo jaka bilo slaba.

Nije li tako po korenu reči, to zahtěva izgovor suglasna dolika:

a) prednjega suglasa na potonji, koju zovemo nazadnom ili unazad.

b) potonjega suglasa na prednji, koju zovemo naprednom ili unapred.

a.) Po suglasnoj dolici unazad prelazi *dk, bk, zk, žk, u tk, pk, sk, šk, i gt, bt, zt, žt, čt u kt, pt, st, št*, n. pr. **СЪЗЪЗЪЗЪЗ** sp. 11, 65; **СЪЗЪЗЪЗЪЗ** 12, **ПЪЗЪЗЪЗЪЗ** 60, **СЛАТКО** mon. 224, **ВЛАТКОВИЊЪ**, гатке 314; **ЛЪПКО** 219, **РЪЗЪЗЪЗ** 80, **ТЕШКО** sp. 51, **МЪШКОГА** 89, **НАТРАШКА** 267, **ВНПЧЕ** опытекло 204, **РОШТВО** 266, **СЪЗЪЗЪЗЪЗЪЗ** 37, **ЩО**, **РЪЗЪЗЪЗЪЗЪЗ** 5, 72, **РЪЗЪЗЪЗЪЗЪЗЪЗ** 91. U svih ovih priměrih dodje do dolike istom u hěrv. jeziku, pošto je izpao bugarski poluglas, koji je štitio korenite suglase, dakle: **ДОХОДЪКЕ**, **БОУДЪКО**, **ВЛАДЪКО**, **ГАДЪКЕ**, **ЛЮБЪКО**, **НИЗЪКО**, **ТАЖЪКО**, **МЖЪЖСЪКЪ**, **НАТРАЖЪКА**, **ОБЪТЕЧ.**, **РОЖДЪСТВО**, **ЧЪТО**, **ПОЧЪТЕНИЕ**, **ПРОЧЪТЪШИ** itd.; zato je na samoj starobugarštini osnovan današnji običaj pisanja: **ДОХОДКЕ**, **ВЛАДКО**, **СЛАДКО**, **ГАДКЕ**, **ЛЈУБКО**, **НИЗКО**, **ТЕЖКО**, **МУЖКО**, **НАТРАЖКА**, **ОБТЕЧЕ** itd.

β). Po istoj dolici prelazi *dp, zp, dh, bh, dc, bc, gč, dč, bč, zč, gš, ds, bs, de, bc, ze, u tp, sp, th, ph, té, pc, ké, tč, sč, (šč), kš, ts, ps, te, pe, se* itd. n. p. **РЯПП'РЭЖНПХ** sp. 51, (bug. ПОДЪП, hěrv. podprečati), **ИСПИТАХЪ** mon. 18, **НИСПОТОКЪ** **ЖЯРЯЭРЯ** vin. 291 (ovdě je i bug. исп. a može biti u hěrv., nu nemora), **ВЪСХОДЕ** 28, **БЕСХАРЬНИМЪ** 22, **СЛОБОДЪЩИНА** vin. 210, **СЛОБОТЪЩИНА** 284 (bug. слободьщина, hěrv. sloboština), **ОПЬКИНА** 12, **ОБЫШТИНА** 16, (bug. обьштина hěrv. općina, i još običnije danas: obćina); **ОЛАЗЪЩИНА** vin. 101. (sl. бълча), **ОЛАКШАТИ** (m. olagšati), **ГОСПОТСТВО** mon. 210. (m. господство, hěrv. samo gospodstvo), **СРЪПСКИ** m. 18 (m. срѣбскъ hěrv. srbski), **УБОТЦИ** 341. (m. ободьци hěrv. obodci), **У ЧВЪЖИНИ** 56 (iz crikvenice) i. t. d.

γ). Napokon *sg kd, sd, šd, kb, tb, sb, šb* prelaze u *zg, gd zd, žd, gb, db, zb, žb*, kano ti: **СЪГОДА** 28 (bug. съгода hěrv. zгода i sгода), **САГРА** vin. 73 (bug. сьгр. hěrv. sa gr.) **САБРА** 32, **САБРА** 37, 49, **САБРА** mon. ili гди (hrv. isto tako); **САБРА** 35, **САБРА** 50, **САБРА** **САБРА** 107, **САБРА** **САБРА** 44, **САБРА** 92, **САБРА** vin. 110, 204, 300, **САБРА** **САБРА**, sp. 12, **САБРА** vin. 31 (sabr. hěrv.), **САБРА** 82, (m. съборомъ hěrv. sbor i zbor ili sabor).

Za hěrvatski književni jezik ubičajilo, se pravilo, da se koren речи i što je negibko, t. j. nepodvėrženo proměnam sklonitbe ili sprege, piše po izgovoru, dakle: pčela, zdrav, kći (m. дъшти ili dći čes. dcera), društvo itd.; ali gdě proměne pregibne u raznih oblicih iste речи iznose u izgovoru na vidělo čas suglas koreniti čas njegovu doliku, ondě vlada u današnjem hěrv. jeziku običaj pisanja po korenu, dakle: sladkoga, dohodka zbog sladak, dohodak itd.

Predlozi, kada su u sastavljenih речih, дѣрже se korena; samo *s, uz, iz* i *raz* mogu se upotrebljavati i po korenu i po izgovoru; bolje je *z*года nego li *s*года, a sve jedno *iz*pit i *ispit*, *iz*tok i *istok*.

U pokrajinskom izgovoru prelazi predlog *cz* pred *v* u *z*, čega štokavština nedopušta: **САБРА** vin. 65 (štok. svèrh u), **САБРА**, **САБРА**, **САБРА**

koje
pravilo
vlada
za hěrvatski
jezik

reko homo, ali rekos mo, rekoste m. rekohte (u starijem jeziku dolazi kadšto i na: hote). Sravni jošter прѣтъ s kor. прѣх u прѣхнати; tako su прѣтъ i прахъ dvojim načinom tvorene řeči, ali istoga znamenovanja; i u жестокъ kor. žeg.?

U starom jeziku ima i pèrvobitniji aorist s čistim znakom s: n. p. цвнсь, чисъ (m. kasnijega цвьтохъ, чьтохъ), ali inojezičniju s odgovara u slověnskom romnogoputih h: n. p. suh litv. sausa s, uho litv. a- u- sis, lokal ржакахъ litv. r a n k o s ъ itd. sr. knjiž. I. 156.

§. 51. Kada se sastanu u řeči dva suglasa istoga organa, budući slov. jezici neimaju udvojenja, prilagodjuje se pèrvi drugomu tim, što mu postane nesličnim. To je disimilacija, i najviše dolazi u tvorbu řeči.

Město *dt* i *tt* biva *st*: прасти, плести (m. прад-ти плет-ти); власть, чьсть (m. влад-ть, чьт-ть), пѣстоунъ (*dt* i *tt* p ě s t u n) od kor. pit (nutrire), i tako dalje. Sr. §. 50. 2.

Město *gk* i *kk* biva *hk*: лъгъко: лажко mon. 255, макъко *gk* i *kk* mehko, влъгъко: вуhko, a prema tomu i u mužkom spolu: *u* *hk* lahak m. lagak, mehak m. mekak, vuhak (to je kajkavska řeč) m. vugak. Ovako se čita u glag. spom. 54: ѡ ЧРЭОУЖ (m. k-knezu); město дъщи (u starohèrv. дьши ili тьши) dolazi ѡЩЖ spom. 9, 214 vin. 212, 214, ЧЩБЖ spom. 46, кьре (t. j. čere) mon. 240 itd.; komparativ vekši (n. pr. u spom. 12), čini se, da se osniva na stanom ветънай od pozitivа ветъхъ.

Ovamo spadaju dvostruki priměri: kutnji prag uz kućni pr.; votnjak m. voćnjak, notnjik uz noćnik itd. i ovdě bo postade disimilacijom tnj město tjn. — Napokon su tomu svodni priměri, kano t: mogujsstvo gaud. 130 (m. mogućstvo), nojca (m. noćca) itd.

2. Dolika od suglasa na samoglas.

To se ima tako razuměvati, da se nekoji suglasi prilagodjuju samoglasom, koji za njimi slěde; (mnogo je redje prilagodjen samoglas suglasu, o čem govori §. 28); mi razuměvamo dakle ovdě proměne suglasne, prouzrokovane slědećim samoglasom.

§. 52. Najčutljiviji su gèrleni suglasi, koji se nemogu gèrleni odèržati izpred samoglasah e, i, é. k, л, već prelaze koli pre-laze u jezične: ċ, š, ž, toli u sikave: c, s, z,: to biva ne samo u jezične u sklonitbi i spregi, nego takodjer u osnovih. Sravnj no-чн-нжти и по-кой, пѣхѣхъ i ѡжжъ, съхнжти i соушити.

Poblíže nije moguće za izvéstno opredèliti, kada pre-laze gèrleni u jezične, kad li u sikave; pamтите ipak ovo- i u sikave liko :

1. Pred e prelaze gèrleni samo u jezične: чловѣче, ѡжжэ, пред е ѡжжэ; očese, ušese; печени, стрѣжени (stražiš) itd. jezični

U današnjoj hèrv. deklinaciji ima primèrah na ke, ge, he, ali to su kasnije tvorine: n. pr. gen. noge, ru ke, akuz. du he odgovara staromu ногы, рѣкъы, доухы.

2. Samoglas i pretvara u sklonitbi i spregi gèrlene u si- pred i kavе, u tvorі i izvodu рѣчih u jezične: n. pr. чловѣци ѡжжъ i ѡжжъ; пѣци, мози, вѣси, ali божіј, тужити, тожити, сушити, сикави. вѣршити, можити.

Buduć da hèrvatski jezik nerazlikuje ѣ od и, to pre-laze u nas gèrleni i ondě u sikave, gдě bi to bilo proti organizmu bugarskoga jezika; n. pr. u instrum množ. taj je od ѣ-deklinacije ѡпѣхѣхъ крк. uz ѡпѣхѣхъ (bug. prelaz у hèrv. ѡпѣхѣхъ), ѡбѣдѣхъ спом. 108. засельци uz i за i заселькы i засельки мон. Dočim u pomenutom slu- kad je m. y čaju kajkavsko narèčje neima nikakve dolike (ondě u obće neprelazi ki u ci, niti gi u zi, niti hi u si), zna- menito je motritи pravac imenah pridavnih. Spèr- vice imadu samo u nom. množ. muž. sp. pretvor gèrle- nih u sikave: ѡжжѣхъ; дроузии, u ostalih padežih množ. slédjaše iza gèrlenoga dvoglas ѣ, dakle bez pre- u ime- tvora: ѡжжѣхѣхъ, дроугѣимъ itd. Ali hèrv. jezik, ну pri- koji nerazlikuje y od i, udari u pretvaranje gèrlениh на dav- sikave preko svih padežah, gдě je god i nakon dotičnoga nom neima suglasa, kao svědoče slėdeći primèri: оубозии, кралевци данас za i пре- мон. 18., мали и велици 24. дѣровьчци 47; пѣж- pre- глаsa. ѡжж 16. жѣжѣхъ 37. рѣхъ пѣжѣхъ пѣжѣхъ

32. **ЖЕЗГОЗМИ** 37. **ПЪЖГОЗМ'** 70, **Я МРЯГОЗМИ** 32. 60; свемь землямь босанцемь и хъмьцемь мон. 85. нашимь дразнемь 89. itd. перьпирь велицьхъ 112. съ малыми и велицьми 125, рсцагомь босанцимь, кралевь сгрцихъ 267. itd.

Ovoga se načina dèrže starohèrvatski pèsnici od 15-17 vèka u Dalmaciji, a dèlomice govori i piše se tako ondè još dan današnji; nu pretežnija većina naroda odustala je kod pridavah od pretvora sasvim, i to je za današnji književni jezik pravilo.

Ovamo spada rěčca *zi* prema *že* (gèrcki γε), što rado pristaje uza zaimeņa pokazna: tazi župa mon. 19. sizi mir 35, tolikozi 41, тези цркве душ. Danas obično se u množini oblici: ovizi tizi i t. d. čitavi sklanjaju: tizieh, oniziem itd. — Sravni: sa *zi* prema *že* čestice. ako, ače (ili *če*) i acê (ацѣ i цѣ).

3. Dvoglasu **А Ъ** dolikuju u sklonitbi i spregi sikavi ^{pred} sikavi glasi: **НОЗЪ, ЪЗЧА, ДОУСЪ, ЪЗЧАУСЪ**. Po §. 38. b. zaměnjuje se ovdě **Ъ** našim *i* s istim fonetičkim uplivom: nozi, ruci, recite, mozite i t. d.

Tvorec i izvodec rěči ima **Ъ** pravu vrědnost **А**, i zato prelaze gèrleni u jezične, poslije kojih suvišan je *j*: komparativi ^{kada je è-ja stoji pred njim jezični} **крѣпѣчай, мѣножай, тишай** dolaze od **крѣпѣк-ѣи, мѣног-ѣи, тих-ѣи**. Ovamo spadaju glagoli III. reda s gèrlenim korenom: **мѣчати; слѣх-ѣти: слѣшати, бој-ѣти: болатисА**. Oblik sadanje-ga vremena i neprelazno znamenovanje ovih glagolah opreděljuje jim město u III red.

U korenih dakle i osnovih vrěde **ча, жа, ша** toliko, koliko da je **кѣ, гѣ, хѣ** iliti **ка, га, ха** N. pr. sravni **часъ** i **κλιρός** něm. hweile, **оужасъ** (kor. žas) got. **gaisjan**; **доуша** m. **доух-а**.

4. Samoglas nosni **А Є** pretvara gèrlene u jezične: **отрочА** ^{pred є jezični} (prema **отрокѣ**), **рекошА** (prema **рекохѣ**). U osnovih ima **ирак: заб-нѣти, затъ, сак-нѣти, сати**.

Budući u hèrvatskom jeziku *e* zaměnik nosnoga **є**, valja mu pripisati istu vrědnost i jednaki upliv.

5. Samoglas **ъ**, kao skraćenic samoglasa *i*, zahtěva mě-pred **ь** sto gěrlenih uvěk jezične: рѣчь, грѣшьнѣ, враждѣ; koren ход ^{jezični} uz шѣд, кѣх. uz чѣх. itd; sr. бѣхъ (*u-bah*) i бѣшь (*baš*).

§. 53. Izpred glasovah *l* i *r* ima, osobito u osnovih, proměnah suglasnih, koje se osnivaju na dolici. U obće može se za *l* i *r* kazati, da prianjaju na jezične, u koju věrst i sami spa- ^{pred l} daju. Sравни злато i жѣтъ (žut), nēm. gulth, lit. geltas; ^{ir rado} горѣкъ i жарѣ i зора; гласѣ, грѣло, жрѣло; зрѣно i жрѣнѣвъ, lat. ^{stoje} granum; чрѣнѣ i кару; чрѣвъ litv. kirmins; колѣно i члан (ta- ^{jezični} kodjer u hrv. škljan), krdo i чрѣда; шлѣмъ goth. hilms; sr. kriša ili krišnja (Mikalja) i črešnja s trešnja, kroz i črěz i t. d.

Iz sklonitbe ima priměr, da вѣ neprěči prilagode: влѣхвѣ ^{v ne-} u nom. množ. glasi: влѣсви, u vok. jed. влѣшве. — Ovako si ^{prěči} valja protumačiti i dočetak infinitivni шти (*ći*) od: кти, гти, хти: ^{prila-} najprije segnu upliv samoglasa *i* preko *t*, pretvoriv *k* u *č*, *g* u ^{gode} *ž*, *h* u *š*; zatim po suglasnoj dolici od *čti* i *žti* bude *šti* n. p. ѣшшѣ (rekti), ѣшшѣ (mogti), врѣшти (vrěhti). To isto valja za samostave; рѣшшѣ (ректѣ), рѣшшѣ (ноктѣ), ѣшшѣ (megt). Iz osnovah spadaju ovamo: цвѣтъ, звѣзда pre- ma; květ, gvězda; sr. loćika (лоуика) i lactuca.

§. 54. Pověrh spomenutoga prelaza iz *k* u *č* ic, obi- ^{u tu-} čaje se u hěrvatskom jeziku *k*, kod tudjih rěčih, kada ^{djih} *e* ili *i* slědi za njim, pretvoriti u *č*, n. pr. Маćedonija, ^{rěčih} ćelija, ćesar; ćilim, ćiril, ćiriak, ćorda. A ^{k u č g} ^{u g} opet *g* umekša se kod tudjih rěčih u *gj*, kano: litur- gjija, gjeneral, angjeo.

Da je takodjer u starobugarskom jeziku traga me- kano izgovorenu *g*-u, dokazuje i samo slovo *κ*, što dolazi u assem. kod tudjih rěčih, kano ti: **†РѢМѢАЪ**, **ЭВ†РМѢ** **АЭ**, a u hěrv. glagolici odgovara mu **пр**. U cirilici bi- lježili bi **Г** znakom zavnutim: **АНЗГЕЛЪ**; a prema tomu čini se, da i **κ**, koji cod. supr. istim znakom bilježi, nije ništa ino, van naš današnji *č*.

3. Upliv j-a na predjašnji suglas.

j uza
suglase

§. 55. Koliko su god važni pojavi jezični, koji izilaze na vidělo uplivom *j*-a, njegovo je dělovanje malo ne sasvim nevidivo, jerbo niti ima glagolska niti cirilska azbuka za taj glas posebna znaka, već si pomažu po §. 28. A. 1. Nu kada će, da se izrazi upravo samo *j*, neprateć ga nikakov samoglas, upotrebljuju и ж sa znakom uzvinutim: ѣ ж. Dakle kraj napisati ćeš: край, kraja: краѣ, kraju: краю, kraji: краи.

Dolazi li *j*, bio on spojen sa slědećim samoglasom, (ѣ, ю, љ, љ), bio nespojen (t. j. virtualno u njem sadržan, kano ti u и (= *ji*), е (= *je*), ѣ и ѣ (= *ja*) u neposredni doticaj sa suglasi, valja pamtiti ove proměne:

1 Gèrleni prelaze u jezične: *k* u *č*, *g* u *ž*, *h* u *š*, ali ovdě su se obadva glasa *kj*, *gj*, *hj* sljubila u jedan *č*, *š*, *ž*, i zato se *j* više niti nepiše, dakle: алѣк-ѣ (t. j. алѣкја) piši i izgovori: алѣча, доух-ю (t. j. доух-ж) piši te izgovori: доушоу, ЛѢГ-ѣ (t. j. ЛѢГ-ж): лѣжа.

2. Sikavci *s*, *c*, *z*, prelaze takodjer u jezične: *š*, *č*, *ž*, n. p. носѣнѣ postaje носенѣ, грозѣнѣ: гроженѣ, отѣс-ѣ = отѣč (voluntas patris).

3. Slědi li *j* nakon udvojenih suglasah *sk*, pretvoriti će jih najprije u *šč*, a zatim pošto *s* nedolikuje *č*-u, preći će u *š*, t. j. oboje zajedno u *šč*; nu glasovna sastavina *šč* nije niti prema bugarskomu niti prema hěrvatskomu jeziku, već ondě prelazi u *št* (t. j. strogo uzevši odpao je *š* od fonetičke sastavine *štš*), a u nas barem u blažije *šč*. Prema infinitivu искати prispodobiti sad. вр иштѣ, иштени, иштеть, (m. искѣж, искѣни, искѣть), u nas: ištēm i iščem, išteš i iščeš. Ovako je i koren штѣд u savezu sa скѣд, n. pr. штѣдѣти (parcere) i скѣдѣ (inops).

Valja dobro razlučiti starob uagrski шт, kada je prema našem *č*, kada li opet prema našem *št* ili *šč*. Jedan put je po etimologičkom izvoru: *tj*, *ktj*, *gtj*, *htj*, drugi put: *skj*, *stj*; bugarizam je (dakle pogreška) pisati: sveštenik m. svećenik, snužden m. snudjen, a dobro hěrvatski: ištēm uz iščem, praštam uz

skj pre-
lazi u
št ili
hěrv.
tako-
djer
šč

prašćam, moždani uz moždjani. Stbg. dočetu **ѣшѣ** odgovara naš *ište* ili *išće*, jerbo je pèrvobitnije *isko* (sr. česki stanovisko hèrv. stanovište itd.); stbg. rěčim na **ѣшѣрѣ** odgovaraju hèrvatske na ština ili šćina, jerbo je i tu pèrvobitnost ovako: **ѣшѣ-ѣрѣ**.

U rěčih: štenac, štit, tašt itd. osniva se *št* ta- kodjer na pèrvobitnom *sk*.

§. 56. 4. Zubni suglasi *t i d* pretvore se uz *j u ć (h) i dj (h)*, *tj u št* ali u starobugarskom jeziku, kako rekosmo §. 46, u **шт (št) (ć)**, *dj* i **ѣд (jd)**. Niti ovdě nepiše se više *j* posle *št* i *žd*, jerbo je virtualno sadèržan. Današnjoj rěči: oděća odgovarala bi stbg. одѣшта, a starobug. одежда odgovara starohèrv. wdera izgovori: mon. 62. odedja, ili **ѣдѣѣ**, po primorskom izgovoru: odeja.

Dodje li *j* iza *st*, to će jih pretvoriti u starobug. jeziku u *sšt* ili *ššt*, a jedno je *š* suviše; dakle поуст-женъ: поуштень, милостја: милошта.

To je u nas drugačije, jerbo od *st-j* biva *ść*, a po dolici *ść*: pušćen, milošća stariji su, ali i danas ve- oma obični oblici uz novije: pušten, milošta.

5. Suglasi *l, r i v*, kada rastavljaju *j* od zubnoga *t*, ne- protive se pretvoru, koji bi se inače našao poradi *j*, n. pr. od glag. motriti, bio bi intenzivni: matrjati, a dèlujuć *j* preko *r* na *t*, dolazimo do oblika: размаштрѣжъ: isto tako: оумръштвѣнъ, сѣоумръштвѣнъ grig. naz. — U nas neima toga danas, ali tragomice bijaše nekoč, n. pr. mon. 244: **ѣхирѣна**.

U našem starijem jeziku (a dèlomice i danas) ima primèrah jotovana zubnoga suglasa, gdě ga po bugarštini nebi trebalo: прѣгнемѣ кнезѣ mon. 42., послигними 226., послѣнемѣ 283., даан сѣгни 296; sravni suproć uz suprot, godj (n. p. tkogodj) uz god.

§. 57. 6. Na suglase *b, p, v, m*, neima *j* nikakova upliva ali je osobitost istočnoslovènskih narěčjah, što u glasovnu sastavinu *bj, pj, vj, mj* umiću suglas *l*: tomu je usuvku (epenthesis) pravilnih primèrah naći već u najstarijih rukopisih, kano ti: evang. ostrom., evang. assem., glag. cloz. ciril. jerus.; tim čudnovatija iznimka, koju čini cod. suprasl., pišući: оставенъ uz оставьнъ, земьж m. земляж itd. premda ne увěk.

Istomu pojavu, kojim se odlikuje cod. supr., slični su pri-

měri jezika hěrvatskoga od samostavah, odgovarajućih bugarskim na мѣ. Rečeno je naime (§. 27), da u hěrvatskom oslabi u hěrv. и на њ, dakle bug. здравіиѣ hěrv. здравіѣ і здравіѣ, bug. копіиѣ hěrv. копіѣ і копіѣ; bug. любвіиѣ hěrv. любавіѣ і любавіѣ. Vazno-
 iz no- lja pako znati, da je stariji hěrvatski jezik, sve do 18 vjeka, kod ovakovih priměrah osěćao bi reć neki poluglas њ і, zašto mu netre-
 ba l u- nije trebalo usuvka l; istom najnovija štokavština veli: z d r a v -
 metnu- lje, koplje, ljubavlju.
 ti

§. 58. 7. Suglase l, n i r umekša j na nebne lj, nj, rj po
 kako (po Vukovu pravopisu dobro nacertano: љ, њ); ali se nesmije ni-
 se mo- kada zaboraviti, da neimajući glagolica i cirilica posebita znaka
 že u- za j, velika joj je nevolja, izraziti pomenute umekšane suglase.
 mek- Za lja, nja; lje, nje; lju, nju; lje, nje; lja, nja; poslužiti će
 šati l, n, r cirilskomu pismu ovake sastavine: лѡ, ѡѡ; лѣ, ѣѣ; лѡ, ѡѡ;
 лѡ, ѡѡ; лѣ, ѣѣ! glagolskomu samo: ѡр, рр; ѡѣ, рѣ;
 ѡѣ, рѣ, n. pr. конѡ supr. 446. благословѣнїѡ grig. naz.
 задѣнѡ ib.; ѡѡ+ѡѡѣ assem.; ѡѡ+ѡѡѣ — Neima ipak ni-
 šta običnijega, nego da se i ovdě i u svih ostalih slučajih ne-
 piše jotovani već prosti samoglas, ali se zato dotični suglas na-
 kiti povinutim znakom: н'емоу, капл'етъ supr. 259., прием-
 л'ѡ cir. jeruz. 17., извол'енїѣ 20. itd. Taj znak imao bi
 svagda doći, gdje treba da se razluči lji (л'и) od љ: пол'ѣ cir.
 20, бол'ше supr. 303. itd.

Suglas r dolazi rědko s jotovanim samoglasom u savez, osim ja i ju, ali virtualni upliv njegove jotacije slědi odatle, što za mekanim r nemože slěditi o, ѡ, ѣ. Dakle цѣсарь gen. цѣсара i цѣсарѡ (n. pr. ev. mih. ѡѡѡ+ѡѡ), dativ цѣсароу ili цѣсарю itd., ali inst. samo: цѣсаремь; море gen. мора i морѡ (n. p. grig. naz.), ali instr. samo моремь. Sравни ѡѡѡѣ i ѡѡѣѡ assem.

Doćim se mekani l i n u hěrv. jeziku podpuno sa-
 čuvaše, netěrpi r iza sebe nikada više nikakova j-a, ali město o stoji u padežih i tvorū rěćih često jošter e: n. pr. carevati, carev, carem. U starijem jeziku (osobito na sěveru, gdje počima prelaz iz hěrv. štine u slovenštinu) ima i drugih priměrah za j nakon r: рѣ ѡѡѡ. Sp. 28. (g. 1428 iz Brinjah).

8. Glasovne sastavine sl i zn prelaze uplivom j-a u šlj,

trag
 meka-
 noga r
 u hěrv.
 j.

Odatle slēdi posredice, da slovēnski jezici najvole glasovne sastavine s *l r* na drugom mēstu, ili sa sikavimi *s, z, š, ž* na pērvom mēstu; sve su druge sastavine, prema ovdē spomenutim, veoma rēdke.

c) Još rēdji su primēri za dalji premēštaj, bilo samo jednoga suglasa bilo čitave slovke; sa bugarskoslov. *чрътъвъ* sravnj naš: čvrst; s *жрътъвъ* naš: žrvan; s *въсь* (starohèrv. *vas*) današnji sav, s *могыла* sr. *gomila*, *norac* i *ronac* itd.

§. 60. 2. Oduzimanje.

Suglas može biti oduzet a) na početku t. j. kao odsuvak; b) u sredini t. j. kao izsuvak; c) na kraju t. j. kao sasuvak.

1. Primēri za suglasni odsuvak veoma su rēdki, i to je doslēdno prema naravi starobug. jezika, koji nezazire od suglasnoga početka rēči. Sr. *skora* i *kora*, litv. *skura*; krt čini se, da je od kor. *skr.*; ime (*имѧ*) sr. s lat. *nomen* (m. *gnomen*). U bug. slav. ima *рѣѣница* uz *жѣница*, ali ima i *вѣѣница*, sr. §. 65; *лзъкъ* sr. s *lingua* i *glagolom* *лизати*.

Primēri kano štica mēsto dštica (bug. *лѣштина*), *б-р-р* m. *бъдно* gèrč. *πορρύν*, nēm. *bodam*; šteta m. *ш-шшшшшш+*, spadaju u §. 61. a., od predloga *въз*, kojemu odgovara *vaz* ili *uz*, odbacuje starohèrv. narēčje na zapadu i sēveru, obično suglas *v*, te ostaje sam *z*: *zveličen*, *zveličenje* m. *uzveličen*, *uzveličenje* itd.

2. Mnogo je primērah za suglasni izsuvak.

a). U slovēnštini poglavito je pravilo, da nepodnosi udvojenu suglasu, i to čini se da je utemeljeno na nekoj dubljoj naravi slovēnskih jezika. Kad bi se god dakle imala sastati po dva jednaka suglasa (osim *tt*, što prelazi u rēčotvoru disimilacijom u *st*), mora jedan (pērvi) izpasti: N. pr. prema *юс-мь* imala bi glasiti, 2 osoba *юс-си*, ali po našem pravilu увѣк samo *юси*. Tako se beziznimice увѣк piše: *безаконію*, u nas *bezakonje*, *възрѣти*, u nas *uzrēti*.

U starobug. jeziku ima osobito kod rēčotvornih dometakah, više primērah da su dva jednaka suglasa rastavljena polugasom, n. pr. *истиньвъ* od *истин-въъ*; a to će u starohèrv. jeziku prema §. 19 glasiti: *istinān* (*ИСТИНЪНЪ*), ali u ostalih padežih dogadja se, te izbaciv poluglas zasebice pišu po dva suglasa: n. pr

ӨӨКЗРРРР РРЗКРКРРР spom. 102 (m. ЗАКОНЪИЗИИА) ЗКРКРРРР
60. To nisu priméri naslédovanja vrédni, niti jih je u valjanih
spomenicih mnogo, van da je za volju rastave pridèrzan polu-
glas n. pr. ни житнога ни вишьнога мон. 62.

b) I onda, kada se sastanu po dva suglasa jednaka organa
ali nejednaka izgovora (zvučini pred nēmim), mora pèrvi, pril- od zs
godiv se sasvim na drugoga, po §. 48., kao udvojenje izpasti: je ss,
n. pr. bez iznimke svuda piše se **У-82УУ+УУ8** u nas: ustati, a ali slo-
to je od въз-стати; исьщи (isěci m. izsěci): могли би се vën. j.
людьє иськи P. sp. 115. расоути, расне (i u nas: raspe uz neima
razaspe); Mikalja u rěčniku piše: rasad, rasap, rasar udvo-
diti se itd. Ovamo spada rěč: pedeset vin. 118, мон. 338. jenja.

Mnogi vole u književnom hěrv. jeziku i ovake rěči
pisati po korenitosti, dakle: razsad, razsèrditi se
razsulo, razsvětiti itd. Ovako pišući bilo bi pre-
ma §. 48. γ., gdě je kazano, da se u nas predlozi kod
sastavljenih rěčih pišu увěк jednim, korenitim, oblikom.

§. 61. 3. Ostali priméri izsuvka, koji se neosnivaju
na udvojenom suglasu, dèle se u tri slučaja: a) da je iz-
pao pèrvi suglas; b) da je izpao srednji suglas; c) da je
izpao drugi suglas.

a) Pèrvi je suglas izpao pred drugim: α) *t* i *d* pred *n*, *m*, *t* i *d*
v, *s* i *l* kano ti: grnuti (kor. grt.), osvanuti (освѣнѣти) kor. izpade
svět, **Ж-8Р+** (žuna, od žlt: žut), prenuti (**РЬ-8РЭУУ8**) kor.
prgd; дамь (město dadmь), davê (m. dad-vê); jasi
(m. jad-si), dasi (m. dad-si), **Р-8-8-8** (m. pletl), паць
(m. padl), selo (sedlo), žila (m. žid-la) a město sedlo
premetnuto: seldo; dometak *lo* bio bi točnije *dlo* (kao no
je n. pr. u českom jeziku) zbog lat. trum, grč. τρον: n.
pr. česki oradlo lat aratrum, hěrv. oralo itd. Staro-
hěrvatski predlog **Р-8-8-8** (poli) dolazi od подлє lat. secun-
dum n. pr. razv. istrian. 14. **Ж-8-8-8 Р-8-8-8 Р-8-8-8**
8-8-8-8 8-8-8-8; spom. 8: **Р-8-8-8 Р-8-8-8**; spom. 243:
poli vode pade; *d* pred *b*: u obirak, **кнез8 обраноу** мон.
445. veli se u spom. **Л-8-8-8-8 8 8-8-8-8-8-8-8** uz: **8-8-8-8-8-8-8-8**
Р-8-8-8 (sr. spom. 5 i 11); město **Р-8-8-8-8-8-8-8-8** spom. 27.
obično: nastojati; — *d* pred *k* u nukati uz nutkati od
nuditi.

Neimajući hèrv. jezik poluglasah, primakoše se *t* i *d* mnogim dometkom bliže, nego li u bugarštini; a stari spomenici dèrže se kako je rečeno, u pisanju sasvim izgovora, i zato su obični oblici: **ПІЯМІЯ ВЪУЯ** 5, **ЪЯ-ЧУХ** 51. с оцемъ 83. **ВЪУЯ** vin. 423. **ПЪУЧУ** 30. сръца 229. сръчанаго 265. за нихъ сръчаньство 280. мърьца 41. (u nas: mrcina), госпство 243. 442. пропаство 41. **РЪПЪУЪЧУ** 3. itd. Ovamo spadaju: slobostina ili po starijem slobostina m. slobodština), hervaština ili hervaščina (m. hervatština); što mĕsto čto (u fonetičkoj vrĕdnosti: tšto), pošten m. počten (strogo: potšten).

β) suglasi *p*, *b*, *v*, pred *n*: kanuti (uz: kapnuti) kor. *p*, *b*, *v* kap, trnuti kor. trp, san (сънъ) kor. съп (gr. *ὑπνο*; lat. *somnus*); нетиъ (netjak) m. neptij, pri-gnuti (kor. гъб); данъ (лънь) kor. div, grinjica m. гривница mon. 326.; — *v* pred *l* osobito u starohèrv. jeziku: прьлено mon. 326. (kajk. črljen) mĕsto: crvljen, a danas u pismu obično: crven; исправати m. исправати veoma često u mon. (n. pr. 191), са-сталена 206 вправаше ib., осталью 450. посталънь 453. Govori se ladanje m. vladanje spom. 103., lada m. vlada, spom. 130. **ПЪУЧУ** (m. ylašćega) 69. — *p*, *b*, *v* pred *t* u infinitivi: žiti-živem (m. živti), plъti (m. plĕvti) plъж: a veli se, čega u nas neima, порети-порѣжъ (u nas: grebsti), почръти-почръжъ (u nas: porcpsti), тери, тепжъ (terpsti); slov. седмъ (sedam) sr. s gr. *ἑπτα* lat. *septem*, dakle je izpao koreniti *p*.—*v* pred *z* od predloga *vъz* u čakavskom i kajkavskom narĕčju: zopet (възопать), zmožna gospodo spom 243.

γ) Suglas *s* i *z* pred *c*, *č*, *š* ponajviše samo u starobu-izp ade garskom jeziku: ицълити (n. pr. mon. 216), u hèrv. iscĕliti ili po izgovoru iscĕliti, бечисла u hrv. bez čisla (po izg. bes-čisla). Mĕsto ишьдъ каже se u nas: izašad ili izišad.

Pojedince izpade *g* pred *k*: u лько (lako) mon. 5. (m. льгько), *g* pred *d*: kada, tada, stoje mĕsto: kagda tagda (n. pr. mon. 206), прѣма bug. кгда, тгда; — *h* pred *t*: **РЪПЪУЪЧУ** 32, **ПЪЧУ** **РЪПЪУ** 81.

U zamĕnu izbačena suglasa čini se, da je produžen osnovni samoglas u aoristu: цвистъ (m. цвьтѣ ili цвьтохъ), вѣсѣ (m.

ведѣъ ili ведохъ), бадѣъ (m. бодѣъ ili бодохъ), рѣхъ (m. рекхъ ili рекохъ) itd.

§. 62. b) Srednji je suglas izpao: *k* u sastavini *skn*: ^k izpa-
плеснѣти (m. plesknāti), тиснѣти (m. tisknāti); u *skt*: ^{de u} *skn*
tĕsto od kor. tisk i to; sr. тѣкнѣти i тѣснѣти; *g* u *zgn*: briz-
nuti uz brizgati sr. gèrčki: γεγραφομαι m. γεγραφομαι — *s* u *s* u *čsk*
sastavini *čsk*: dubrovački m. dubrovački, nom. množ.
дубровачци mon. 330 (m.-чѣци); tako je mon. 41. прѣци градѣци
(m.-дѣци); — *t* u sastavini: *stn*: часни mon. 206, мѣсто чѣстѣни,
i kod Dalmatinacah: časni gospodine; милосѣбѣ 197. вольни
и обласни 225; РѢМѢРѢМЪ спом. 71; mon. 35. на самога
исѣца (m. istca nom. istac).

Ovako se veli izba mĕsto иствѣа; jizbina uz jest-
vina (bug-slov. bilo bi, иствѣина); трѣзан (u bugar.
трѣзвѣти, a prema tomu u starohrv. trĕzmen).

Da je suglas, stojeći sam za se medju dvĕma samogla-
sima, izpao, tomu je primĕr rĕč: nemoj mĕsto nemozi, koje
još dolazi u spom. n. pr. не можете съмести mon. 50. ПѢРѢМЪ
МЪ ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ спом. 50. ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ
ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ 34.

§. 63. c) Drugi je suglas izpao u више случајах: najobič- ^b izpa-
niji su primĕri za predlog *ob* (обѣ), te se i danas još каже: ^{de}
obećati (m. ob-vĕćati), oblast prema vlast, obeseliti ^{pred v}
(n. pr. mon. 283), obĕsiti, obaliti, obiknuti, obod,
obratiti; u starohĕrv. obarovanje i obarovati (u mon.
i glag. spom.), ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ спом. 48, itd. Ipak čitamo
glag. spom. 225: ПѢРѢМЪ мĕsto obiĕnoga: obrh ili obrhu
n. pr. 222; obitavati (staroslov. prosti glagol витати).

U rĕči вѣнезапѣ izpade *v*, te bi podpuno bilo: вѣнеза- ^v iz-
апѣвѣ; isto tako mĕsto današnjega dignuti-dići veli se: ^{pade.}
ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ Spom. 4, 12, 33, 55 itd., ПѢРѢМЪ ПѢРѢМЪ Vin 470;
ПѢРѢМЪ Sp. 4, 17. m. сквозѣ; блјуда m. блудва m. 338;
ПѢРѢМЪ 73. сторихъ 194 m. stvoren (tako govore Slovenci),
ПѢРѢМЪ 108 (m. četvrtak), човѣкъ m. чловѣкъ, kao pre-
laz posredujući mislite si čvovĕk; sv. слобода i свобода i со-
бодно mon. 244; ovako je *l* izpao kod imenah vlastitih sastavljenih
na sav (m. slav), sava (m. slava), sov (m. slov) itd. Mĕsto ^l izpa-
de

r iz-
pade črěz upotrebljuje se na sēveru (kajk.) čez: **ѠѠѠ ѠѠѠѠѠѠѠѠ-**
ѠѠ 217. sr. zēnica m. zrēnica.

Ovako može suglas izpasti i u samom korenu, kao se vidi u bēg (m. bvēg) sr. gērcki $\varphi\upsilon\gamma$ i $\varphi\epsilon\upsilon\gamma$, u bē (m. bvē) gērcki $\varphi\upsilon$.

§. 64. 3. Suglasni sasuvak stoji u savezu s pravilom o dočetku slovēnskih rēčih.

doče-
tak
staro-
bug.
rēčih Jezik starobugarski, kao najstariji zastupnik slovēnskih narēčjah, ima za najranije historičko doba (IX — X. vēka) postojano pravilo, da mu se nijedna samostalna rēč nemože svēršivati na suglas. Odatle izpēva zakon, kasnije običaj, da se suglasnomu dočetku pridopiše poluglas **Z** ili **Ь**, o kojih gledaj §.

konač-
ni s od-
pade 1. Sravniv starobug. jezik s ostalimi indoevropskimi vidi se, da je u nominativu jednine odpaо s n. pr. **вѣтъ** — $\lambda\upsilon\lambda\acute{o}\varsigma$, i u p u s, [gotски jezik izbaci ono, što je naš konačni poluglas, a pridērža s: v ulfs, ali kasnije odbaciv ondē s ovdē **ъ**, sastadoše se opet rēči: vlk (vuk) i wolf]; **длѣтъ** — $\delta\omicron\lambda\upsilon\gamma\acute{o}\varsigma$ — (d)longus; **ноуѣ** (noktē) — vŕž (m. $\nu\omicron\kappa\tau\epsilon\varsigma$) — nox (noctis); prema slovēnskomu imao bi u gērckom nom. glasiti $\nu\omicron\kappa\tau\iota\varsigma$, lat. noctis; u zaimena to (sred. spol nom.) odpade *d* sr. latinski istud; dočetak pērve osobe množ. u glagola **ѠѠѠ мѣ**, odgovara latinskomu mus, staronēm. mēs, gērč. $\mu\epsilon\nu$ ($\mu\epsilon\varsigma$). U nominativu rēči nebo odpade s: sr. $\nu\acute{\epsilon}\varphi\omicron\varsigma$, ali u genitivu nebece — $\nu\acute{\epsilon}\varphi\epsilon\omicron\varsigma$ ($\nu\epsilon\varphi\epsilon\omicron\varsigma$ — $\nu\epsilon\varphi\omicron\upsilon\varsigma$); isto tako u drugoj osobi aorista: паде sr. s gērckim $\acute{\epsilon}\beta\lambda\epsilon\text{-}\varsigma$ itd.

konač-
t od-
pade 2. Prema dokazu srodnih jezika odpade *t* u tretjoj osobi jednine i množine historičkih vremenah; u tom se slaže i gērcki jezik s bugarsko-slovēnskim: паде: $\acute{\epsilon}\text{-}\beta\lambda\epsilon$, **падѣ** i $\acute{\epsilon}\text{-}\beta\lambda\omicron\nu$. Ali u sad. vremenu падеть, падѣтъ, gērcki $\beta\lambda\lambda\epsilon\iota$ m. $\beta\lambda\lambda\epsilon\tau\iota$ (ili $\beta\lambda\lambda\epsilon\sigma\iota$), $\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\upsilon\sigma\iota$ (m. $\beta\alpha\lambda\lambda\omicron\nu\tau\iota$); jednako odpade *t* u dometku participijalnog sad. vremena *nt*, kada dodje na kraj rēči: **хвала** (prema gērckomu $\tau\iota\theta\epsilon\nu\tau\text{-}\varsigma$). Simo spadaju samostavi naznačujući mladu životinju: **тѣла** (m. **тѣлат**), **ждрѣѣла** (g. **ждрѣѣлатѣ**).

konač-
ni m n
odpa-
de 3. Suglas nosni *m* ili *n* odpade sasvim u akuzativu jednine: **вѣтъ** — $\lambda\upsilon\lambda\acute{o}\nu$ — lupum; **ношѣ** — noctem (akuzativ izjednačio se dakle u bugarskoslovēnskom s nominativom istom onda, kada je zavládalo gori pomenuto pravilo o dočetku). To

isto valja za supin *дaтъ*, *opaтъ*: *datum*, *aratum*; zatim za pèrvu osobu jačega aorista: *придѣ*, *везѣ* (m. *придѣм*, *везѣм*) sr. gèrčki *ἔβαλον*, *ἔλιπον*. — Kod samostavah srednjega spola ostao je nakon odbačena *m*, samoglas *o*: *oralo* — *aratum*.

Nego konani *m* ili *n* može se, i to običnije, s predjašnjim samoglasom sastaviti u nosni glas **М** **Н**; to biva:

- U akuzativu *a*-osnovah: *вьдовѣ* — *viduam*, konač-
ni *m* i
n pre-
laze
u na-
zale
новѣ - *novam*;
- U nom. i akuz. srednjih *n*-osnovah: *сѣмѣ* (gen. *сѣмене*): *semen*.
- U 1. osobi sad. vremena: *плетѣ*, *рекѣ*, što bi podpuno bilo: *pletomi*, *rekomi*, a odbaciv *i*, prešao je *om* u **м**. Ipak jošter ima: *юсмѣ*, *дамѣ*, *имамѣ*, *іамѣ*, *вѣмѣ*.
- U akuzativu množine: *мѣжѣ*, *доушѣ* prema: *рабы*, *женѣ* (sr. §. 28. str. 42.), još se valja sètititi na nom. *корѣ* (g. *корене*) prema *камѣ* (g. *камене*), *кремѣ*—*кремене*, *іачьмѣ*—*іачьмене*.

U hèrvatskom jeziku pamтите povèrh toga, da kod rèčih na *ost* dalmatinski Hèrvati (osobito pèsnici) odbacuju *t*: *kripos* (m. *krèpost*), *lipos* (*lèpost*); tako ima glag. spom 234: *пѣдѣждѣ* *пѣждѣ* (m. *dažd*); mèsto *рѣдѣждѣ* ima u čak. narèčju kadšto samo *рѣждѣ* (nis m. *nisam*) n. p. sp. 231; a mèsto *рѣдѣждѣ* veli se ikavski *рѣждѣ* (n. pr. spom. 201 itd.) prema *нѣждѣ*.

Pravilno je pako odbačen u 3. osobi sad. vrem. jed. i množ. konačni *t*, kako svèdoče primèri iz samoga XII. vèka: *кире хѣде*, *кѣто хѣде*, *минѣ*, *да*, *бѣде*, *бѣдѣ*, *могѣ*. mon. 2. (Kulina bana od god. 1189) *бѣжи*, *вракаю*, *прихѣде*, *соуди*, *ѣ* (t. j. *je*) iz XII. vèka g. 1199 br. 9.

3. Dodavanje.

§. 65. Suglas dodan je ili sprèda, a) *predsuvak*, ili u srèdinu, b) *usuvak*, ili na kraj, c) *zasuvak*. suglas
dodan

a) Za *predsuvak* neima mnogo primèrah. Sравни sa stariim *мхати* hèrv. *njuhati* i samostav *njuh*, s *жгль* (*ugao*) sра-

ni: nugao (kod Dalm. i u rečniku Mikaljinom). Uz жтръ ima već u starom нжтръ, danas samo: nutar; sr. жтрънь s nutrnji ili nutarnji (нжтрънь) ili unutrnji (внжтрънь); s ѡдра (sinus) sr. njedra, ikavski čudnovato njidra kao da je stbg. нѣдра. Pamti gnězdo uz nidus; starobg. гнѣтити uz hєrv. nětiti, raznětiti, nětilo; гжѣвица, i гжѣвица, ako je od korena vez.

ⁿ Najpoznatiji je priměr predsuvak n kod zaimena tretje osobe n kod za-
imena
3 osobe uz jednoslovčane predloge: изъ него, оу-него, съ нимъ, къ немуу, о нихъ, къ нимъ, за нѡ; zatim kod prislovnih izvodah: вѣнегда (od ѡгда), отъ нелиже (od ѡлиже), донѣже (od идеже; нъ мѣсто n spravni sa на-нъ мѣсто на-н.

Buduć da se uz višeslovčane predloge mogu upotřebiti do-
tični oblici i bez predmetnutoga n — bilo bi, čini se, razložitije ovaj n smatrati kao usuvak, uzevši predlog i zaimeni oblik za jednu reč; tada su najme posvem iste naravi priměri neko-
likih glagolah, sastavljenih s predlogom въ, отъ, съ: вѣнннн каже se i danas: униѣи, сѣнннн: снннн; staromu сѣнннн (od съ i нннн) odgovara starohєrv. sanam ili sanjam. Glagol oteti (ОТѦТИ) ima danas samo: отнем, некоѣ отѣмъ i отѣнннн, да-
кле s predmetnutim pred glagolni osnov suglasom n.

Predmetnut je l reči ljeljen (m. jelen), u ѡннрѣѡѡѡ спом. 234 (m. jula) itd.

Predmetnut je h pred r u kajkavskom narječju: hrzati (ѣ-ѣ-ѣ-ѣ), hrž (ѣ-ѣ-ѣ, štok. raž), hrdja (ѣ-ѣ-ѣ-ѣ); isto tako zahman itd. m. zaman (glag. манити znači: decipere).

^{usuvak} b) Za usuvak valja znati, da je najobičniji medju dva
^{t d.} suglasa tako, da jih bliže spaja, kano ti: t medju s i r; d me-
dju ž ili z i r: reči: struja, struga, ostrov i ostrvo osni-
vaju se na korenu sru (gèrčki ρυ); остръ (n. pr ѡ ѣѡѡѡѡѡ ѡѡѡѡ Sp. 34; Cèrnogorci govore tako i danas) imalo bi strogo glasiti osrъ (gèrčki ѣрѣс); пѣтръ (odakle pastrva) dolazi od пѣс ili пис, što znači: šaren; prema gèrckomu γερανός spravni hєrv. ždrao, mѣsto žrĕlo ima ždrĕlo, uz жрѣѡѡѡ obično ждрѣѡѡ; маздра i ноздрн dolaze od масо i носъ; narokon još ima: zdraka uz zraka (Banovac: Predike 28), obazdru id. 42. ždeci uz žeci itd. U мждръ od kor. мъn sprav. памѣтъ.

Medju *b*, *p*, *v* i *t*, umetnut će se u infinitivu *s*: greb-s-ti, žeb-s-ti, crp-s-ti. Nekoč bijahu ovi infinitivi takodjer po §. 61. 3. β. ^{usuvak}

Prema inim jezikom umetnut je *s* u dometku ѡскъ (gèrčki ⁸ *ικος*, lat. *icus*) u — stь i stvo (prema pèrvobitnomu tis i tvam), u snь prema nekošnjemu — ni.

Kod dometka ѡство jošter je mnogo putih umetnut *n* te čitavo glasi: anstvo (u 16. vèku jošter obično samo: astvo). Dakle bug. божьство, чловѣчество, свѣдочьство u starohèrv. божьastvo, človičastvo, svidočastvo, danas: božanstvo, čovječanstvo, svēdočanstvo.

U rěčih: подвочниѣ duš. 61. ржковать i medvėd umetnut je suglas *v*; s медвѣдъ (od медъ i вѣдъ) sravni ipak pridavno ime: медвѣнъ, odakle bi slėdilo, da *v* nije umetnut, već pretvoren iz osnovnoga *u*, sr. litv. medu-s gr. μέθυ.

O usuvku *l* medju *bj*, *vj*, *pj*, *mj*, gledaj §. 57. 6. ovaj ^{suglas-} usuvak čini se, da se proteže i na same korene n. pr. sravni bljud ^{ni zasuvak} u bljusti sa srodnim korenom бѣд u бѣдѣти.

С) Suglasnomu zasuvku neima niti nemože biti veoma mnogo priměrah već zato, što je po §. 38. poznata naklonost slovenskoga jezika u obće, a napose hėrvatskoga, na samoglasni dočetak. Pamti ipak brat братъ uz ѡб+ѡвѣ, dub: ѡѡѡѡ uz джбръ, (sravni dubrava: джбравa), зжбъ po svoj prilici m. starijega зжбръ, (sr. zuberina).

Mnogi priměri, kao n. pr. *r* u nitkor, nuděr (m. нждѣже), itd. spadaju samo prividno ovamo, dočim se pravije veli, da je ovdě i drugdě po koji samoglas odprao, pak se tako suglas sâm našao na dočetku rěči.

U prostonarodnom govoru čuju se, reć bi od nehajstva ovakovi zasuvci:

- a) *k*: ovdě-*k* (i ovděka), tamo-*k*, pače-*k* danaska, sinočke i snočka, večeraska itd. To je zaimeni osnov къ, kojemu odgovara gèrčki *xx*, lat. *ce*.
- b) *m* ili *n*: dakle-*m* i daklen, odatle-*m* i odatlen itd. To je onaj isti *m*, koji dolazi u prislovnih dometcih: *ma*, *mi*, *mo*. Sa *n* (od staroga нъ) sravni небонъ (enim).

Tomu je u spomenicih i pravilnom starijem jeziku 15—17. rėdko naći priměra; kano da se je osėćalo, da ovaki samovoljni oblici nepristaju u knjigu.

